

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૯૩૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ સિંચસન અત્રીસી

વિષય ૬- : ૩૨૬૩

કવિ શામળભટ્ટ કૃત

સિંહાસન ખત્રીસી

વા

ખત્રીસ પુતળીની વાર્તા.

ભાગ ૨.

(વાર્તા ૧૭ થી ૩૨.)

સરળ ગદ્યમાં ઉતારનાર:

કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ,

બી. એ. એલએલ બી.—મુંબાઈ.

તંત્રી: “સ્ટ્રીબોર્ડ”

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર:

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી

હીરાલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેખ, બી. એ.

આસિ. સેક્રેટરી, અમદાવાદ.

કિંમત દશ આના.

મુદ્રણસ્થાન: ધી ગુજરાત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પાંચકુવા —અમદાવાદ.

મુદ્રક: હોમાલાલ મંગળદાસ શાહ.

આવૃત્તિ ૨ ૪૧.

પ્રત ૧૦૦૦

મંપત ૧૯૮૬

સન ૧૯૩૦

સ્વ. ચંદ્રપ્રસાદ ગોવિંદલાલ સ્મારક ગ્રંથમાળાનો

ઉપોદ્ધાત.

સ્વ. ચંદ્રપ્રસાદ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં અકાળે અવસાન પામતાં તેમના આત્માના શ્રેયાર્થે તેમના પિતાશ્રી સ. ગોવિંદલાલ નરસિંરામ ઠાકોરે ડા. ૧૫૦૦ ના બોમ્બે સ્ટીમ નેવિગેશન કું. ના પ્રેક્ષરન્સ શેરો સોસાયટીને તે ફંડના વ્યાજમાંથી, ધર્મ, નીતિ, ચારિત્ર્ય, કેળવણી અગર જનસુખાકારી સંબંધી સામાન્ય લોકોને ઉપયોગી તેમજ બોધદાયક થઇ પડે તેવાં પુસ્તકો બનતાં સુધી લખાવવાને, સોંપ્યાં છે. તદનુસાર તે ફંડના વ્યાજમાંથી પારિતોષિક આપી સોસાયટી તરફથી નીચેનાં પુસ્તક છપાવવામાં આવ્યાં છે:—

નંબર	પુસ્તકનું નામ.	કિંમત.
૧	સિદ્ધાસનબત્રીસી ભાગ ૧ લો.	૦-૧૦-૦
૨	સિદ્ધાસનબત્રીસી ભાગ ૨ જો.	૦-૧૦-૦

નિવેદન.

શિંદાસન બત્રીચીની પ્રથમ સોળ વાર્તાઓ પુસ્તકરૂપે ગદ્યમાં પ્રસિદ્ધ થયાને આજે કેટલોએક સમય થઈ ગયો છે. તે પ્રસિદ્ધ થયા પછી મારા ઘણા મિત્રોના પત્રો ઉપરથી હું જોઈ શક્યો છું કે તેમને તે પુસ્તક ગમ્યું છે. મારા કેટલાએક બાળમિત્રો તો ફક્ત સોળ જ વાર્તા પ્રસિદ્ધ કરવા માટે રાંધે પણ ભરાયા હતા. તેમણે કહ્યું કે બત્રીસ વાર્તાઓ છે એમ અમને કહ્યા પછી સોળ જ વાર્તાઓ અમને આપો તો કેમ આવે ? આ મિત્રોના પત્રોથી અને આ બાળકોની માગણીથી, મને ઘણા જ સંતોષ થયો છે.

પ્રથમ લાગમાં મેં જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે અસલ કવિતાઓને બદલે આ વાર્તાઓથી લોકોને સંતોષવાનો મારો ઇરાદો નથી. પરંતુ આ વાર્તાઓ વાંચીને અસલ કવિતા તરફ તેઓ પ્રેરાય તે જ સુદો છે. હું આશા રાખું છું કે મારી ધારણા સફળ થશે. પ્રથમ લાગ કરતાં આ લાગમાં કવિતાઓની વાનગી વધારે સુદી છે. તે ઉપરથી શામળભટ્ટની સારણ કવિતા વાંચનારાની નજરમાં આવશે અને તે વાંચવા તેઓ પ્રેરાશે એમ આશા છે.

શામળભટ્ટની રસ ઝમાવવાની અને લોકોની કલ્પનાને ખેંચવાની સાથે ઉંચે ઉછાળવાની શક્તિ ઘણી જ સારી છે તે આ વાર્તાઓ ઉપરથી જોઈ શકાશે. મોટી ઉંમરનાં માણસો પણ આ વાર્તાઓથી આકર્ષાય છે, અને એક પુરી થતાં

બીજી વાર્તા શરૂ કરવા દલગીર છે, તે મેં અંગત અનુભવ ઉપરથી જોયું છે. આ જમાનામાં આ પ્રમાણુપત્ર કાંઈ શામળભટ્ટ માટે જેવું તેવું નથી.

આ વાર્તાઓ અસલ ક્યા પુસ્તક ઉપરથી છે, અને અસલની વાર્તાઓમાં શામળે આ શા ફેરફાર કર્યા છે, તથા શામળે કેવળ ફાંતર કરવાનું કામ કર્યું છે કે મૂળ ઉપરથી વાર્તાઓનાં સ્વરૂપ જ ફેરવી નાંખ્યાં છે, એ બધી હકીકતોના અભ્યાસ બહુ જ રસભર્યો થઈ પડવાનો સંભવ છે. આ પુસ્તક જે પ્રકારના વાંચનારા માટે ચોક્કસ છે, તેમને કહાય આ સૌ વિગતોમાં રસ નહિ પડે તેમ ધારીને એ વાત અત્રે પડતી મુકી છે. પરંતુ જેમને આ બાબતોનો શોખ હોય તેમણે તે સૌ વિચારવું ઘટે છે. આપણા સાહિત્યનો વિવેચનાત્મક અને તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવાથી જ તેની ખુબીઓ અને બામીઓ આપણે જોઈ શકીએ.

પ્રથમ ભાગની માફક આ ભાગની વાર્તાઓ પણ અસલ માફક ટુંકાવેલી છે. તેમજ કાચી વયમાં વાંચના યોગ્ય ના હોય તે પ્રસંગો પડતા મુક્યા છે. છેલ્લી મહાપર્યટીની વાર્તા તો બહુ જ ટુંકાવવી પડી છે. તે વાર્તામાં નાની નાની બીજી પર્યટીસ અંતર્વાર્તાઓ છે. મૂળ વાર્તા સાથે તેમનો જરાયે સંબંધ નથી. એટલે તેમાંથી ચોપીસ વાર્તાઓ પડતી જ મુકી છે. જેમને આ પુસ્તક વાંચ્યા પછી શામળભટ્ટની વાત તરફ ઇચ્છિ થાય તેમણે મહાપર્યટીની આવી વાત અસલ રૂપમાંથી વાંચી લેવા વિનંતિ છે. જો હું કહી શકું તો આમાં તે વાત પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે.

મહાપચ્ચીત્રીની વાતમાંથી શામળનું બહુશ્રુતપણું તથા તેની તીવ્રબુદ્ધિ અને પ્રૌઢ કલ્પના જોઈ શકાય છે. ગુરૂચેલા વચ્ચે જે વેશપલટો અને પકડાપકડી થાય છે, તેમાં ખાસ કરીને કિશોર કિશોરીઓને બહુ જ મઝા પડશે. નાનાં બાળકોને પણ જો તે વાત કહી સંભળાવવામાં આવે તો તેમને પણ ગમે તેવી છે.

આ પુસ્તકને અંતે આખી પુસ્તકમાંની વાર્તાઓનો ક્રમ આપતી શામળની જ કવિતાનો ભાગ આપ્યો છે. તથા શામળે પોતે જે પોતાની પિછાન વિગેરે આપ્યાં છે તે ભાગ પણ અસલમાંથી જ ઉતાર્યો છે. શામળલક્ષ્મીનો પરિચય મેં પ્રથમ ભાગમાં આપ્યો છે, તે તો આ પુસ્તક વાંચનારાઓએ જોયો જ હશે, એટલે તે ફરીથી અત્રે નથી આપ્યો. અંતે આ અતિ રસિક વાર્તાઓના વિધાયક શામળને આપણાં પ્રણામ હો.

શ્રાવિક સુદ પુનેગ,
સંવત ૧૯૮૩
મુંબાઈ.

કેશવપ્રસાદ દેસાઈ.

અનુક્રમણિકા.

			પૃષ્ઠ.
વાર્તા ૧૭ મી	પંખીની વાર્તા	૩
વાર્તા ૧૮ મી	રત્નચંબચટના રાખની વાર્તા	૧૫
વાર્તા ૧૯ મી	બાબારાખની વાર્તા	૨૩
વાર્તા ૨૦ મી	વૈતાળભાટની વાર્તા	૩૧
વાર્તા ૨૧ મી	પાનનાં બીણની વાર્તા	૩૬
વાર્તા ૨૨ મી	કામધેનુની વાર્તા	૪૬
વાર્તા ૨૩ મી	હાદ્રાભામિનીની વાર્તા	૫૬
વાર્તા ૨૪ મી	ગોટકાની વાર્તા	૮૩
વાર્તા ૨૫ મી	લોગણીની વાર્તા	૯૫
વાર્તા ૨૬ મી	માધવાનળની વાર્તા	૧૦૭
વાર્તા ૨૭ મી	લક્ષ્મીદિની વાર્તા...	...	૧૧૬
વાર્તા ૨૮ મી	શુકસારિકાની વાર્તા	૧૨૨
વાર્તા ૨૯ મી	શ્રીચરિત્રની વાર્તા...	...	૧૪૫
વાર્તા ૩૦ મી	અચરની વાર્તા	૧૬૫
વાર્તા ૩૧ મી	કપાવતીની વાર્તા	૧૭૫
વાર્તા ૩૨ મી	મહાપત્નીની વાર્તા	૧૮૧
	સિંદાસન અત્રીસીની સમાપ્તિ	૨૧૩

વાર્તા ૧૭ મી.

પંખોની વાર્તા

પ્રતિભા: પંકજનયની

વાર્તા ૧૭ મી.

પંખીની વાર્તા.

પુતળી: પંકજનયની

પંકજનયની નામે પુતળી રાજા ભોજને આ વાત કહે છે:

એકવાર વિક્રમરાજ આખા નગરની ચર્ચા બેઠને શહેર બહાર નિકળ્યા. આખા ગામમાં કોઈ પણ દુઃખી માણસ તેમની નજરે પડ્યો નહિ, તેથી તેમને બહુ જ સંતોષ થયો. શહેર બહાર એક વડ નીચે તેઓ થાક ખાવા બેઠા. તે વખતે એ પંખીઓ ઝાડ ઉપર વાતો કરતા હતા. તેમણે વિક્રમરાજને ઓળખ્યા નહોતા. પણ વિક્રમરાજ તેમની ભાષા સમજી શકતા હતા. આમાં એક પોપટ હતો અને બીજો સુડો હતો.

પોપટ કહે સુડાભાઈ, તમે મારા મિત્ર છો. તમે આવે આટલા બધા ઉદાસ કેમ છો? તમારું દુઃખ હોય તે મને કહો, ત્યારે સુડો કહે, કે મારું દુઃખ બહુ જ ભારે છે. મેં પર-દુઃખભંજન વિક્રમરાજને તે કહેવા ધાર્યું હતું. પણ હવે તો મને લાગે છે કે તેમનાથી પણ તે દૂર કરી શકાય તેમ નથી. એટલે માંગણ થઈને તેમની પાસે જવા કરતાં હું તો કાશી જઈને ગંગાજીમાં ડુબી મરીશ. છેવટે પોપટના બહુ જ

આગ્રહથી સુડાએ બધી વાત કહી, અને વિક્રમરાજાએ ઝાડનીચેથી તે સાંભળી.

સુડો કહે, તમે જાણો છો કે મારું વન તો છેક હિમાલય પાસે છે. એ વનમાં:

વનસ્પતિ જ્યાં બાર અઠાર, વખાણતાં તો લાગે વાર;
જાઈ જુદાં ચંપાની કળી, માલતી મરૂઓ વેલજ વળી;
સીતાકળ દાડમ કદળી દેવ, અખોડ પરતાં નાગરવેલ;
સુખડ કેસર કેરાં છોડ, દ્રાક્ષ ચારોળી બદામો મોડ;
પ્રેમલ પારીજાતકું વન, કેવડો કેતકી અંબુજ અન્ય;
ગુલાબ અગળજા કેરી બહેક, પરવાળા વસાણાં બહેક;
જાયફળ જાવંત્રી સુકં, ખરાસ બહેક આવે છે કુંક;
તમ તમાલપત્ર લવંગ, એલચી સુમખા સારંગસંગ;
વડ પિંપળ અધિકા બહુ સાગ, આંખા, જાંબુ બહુ લક્ષ્મણ;
બીજું જાણે વંદાવન, તેને ઉપમા ઘટે નહિ અન્ય.

આ વનમાં જાત જાતનાં પંખીઓ રહે છે;

લવાર તેતર મેના મોર, ચોપટ મુડા હંસ ચકોર;
કપોત કાગ કરંજન કોર, ચકવા ને ચકવી અમોત.
રેવા પારેવા ખંજન મીન, લેહી લુક માલખર લીન;
અનેક પંખી બીજા પાસ, પવિત્ર પંખી ચતુર છે ચાસ.

આ વનમાં હું રહેતો હતો ત્યારે એક દિવસ એક પંખીરાજ મારે ઘેર મહેમાન થઈને આવ્યા. મેં તેમની બહુ ખરદાસ કરી. તેથી તે પ્રસન્ન થયા અને જતી વખતે મને અમરકળ આપ્યું. મેં વિચાર કર્યો, કે મારા જેવા સુડો અમર થઈને લોકોનું શું કલ્યાણ કરશે! માટે એ કળ કોઈ એવા નરને આપું કે જેથી આખા દેશને લાભ થાય. આ વખતે અમારો રાજા બહુ જ દયાળુ હતો. તેણે પંખી-

ઓની બહુ દરકાર કરી હતી. અમારા માટે પાણીના ઓવારા બંધાવ્યા હતા. પરબડીઓ નંખાવી હતી, અને તેમાં દાણા પાણી મુકાવવાની બંધી ગોઠવણ કરી હતી. તે ઉપરથી મને લાગ્યું કે જો આ રાજા અમર થાય તો પંખીઓને બહુ જ લાભ થાય. વળી આ રાજા પંખીઓનો શિકાર પણ કરતો નહોતો. પંખીને જે ગલોલ મારે તેને સજા કરતો હતો; અને અમને પણ પુષ્કળ ખાવાનું મળતું હતું એટલે અમે કોઈના પાકને નુકશાન કરતા નહોતા.

હું તો અમરફળ લઈને દરબારમાં ગયો. રાજાએ મને આવકાર આપ્યો. પછી મેં બંધી હકીકત કહી અને ફળ ધર્યું. રાજાએ કહ્યું, કે હું એકલો અમર થઈને શું કરું ? મારા રાજ્યના થાંભલા જેવા પ્રધાનો, મારો પુત્ર, મારા ગુરૂ વગેરે બધા અમર થાય તેવું કાંઈ કરવું જોઈયે. એમ વિચારી તેણે કહ્યું, કે આ ફળને બાગમાં રોપો. તેમાંથી ઝાડ થશે અને ઝાડને ઘણાં ફળ આવશે તે આપણે બધાં ખાઈશું. એમ કહી તે ફળ રાજબાગમાં રોપ્યું. મને તો રાજાએ બહુ બહુ માન આપીને મહેલમાં જ રાખ્યો. જ્યારે મને મન થાય ત્યારે હું વનમાં જતો હતો. વનમાં મને ઘરડાં પંખીઓએ કહ્યું, કે રાજા કોઈનો મિત્ર નથી. તમે તેને ફળ આપ્યું તે ઠીક ના કર્યું. રાજા તો કરવત જેવો કહેવાય. જતાંયે વહેરે અને આવતાંયે વહેરે. પરંતુ મેં કહ્યું કે આ રાજા તો બહુ જ લલો અને હયાળુ છે.

કેટલાએક દિવસ થઈ ગયા એટલે અમર ફળનું ઝાડ મોટું થયું. વખત જતાં તેને ફળ લાગ્યાં, અને એક દિવસ

તો એક ફળ પાછીને નીચે પડ્યું. આ ફળ લઈને માળી રાજા પાસે ગયો. રાજાએ તો તે જોઈને આનંદનો દરબાર બોલાવ્યો. પછી દરબાર વચ્ચે તે ફળ મૂક્યું અને કહ્યું કે આ ફળ કોને કોને આપીયે? પહેલાં તો પ્રાક્ષણને આપવું જોઈયે. રાજાએ ફળના સાત કટકા કર્યા. તેમાંથી પહેલો કટકો પોતાના ગોરને આપ્યો. બીજો ભાગ પોતાના બાર વર્ષના એકનાએક કુંવરને આપ્યો; અને પછીના પાંચ ભાગ પાંચ પ્રધાનને આપ્યા, અને બીજાઓને કહ્યું કે થોડા દિવસમાં બીજાં ફળ આવશે તે આપણે બધાં લઈશું. પરંતુ થોડી વારમાં એક ગંભીર બનાવ બન્યો. જે જે લોકોએ અમર ફળ ખાધું, તેઓ દરબારમાં જ તરમર ખાઈને પડ્યા, અને તેમનાં શરીર લીલાંછમ થઈ ગયાં. રાજાના એકના એક કુંવરની પણ આ દશા થઈ. આ જોઈ બધે હાહાકાર થઈ ગયો. રાજાને બહુ ગુસ્સો આવ્યો, અને કહ્યું કે આ લુચ્ચા પાપટને પકડો. આપણને અમૃતફળ કહીને તેણે ઝેર આપ્યું છે. પાંખીઓની જીતનો નાશ કરો, આખા વનનાં વન બાળો. એ દુષ્ટ મુડાચે મારા એકના એક છોકરાનો પ્રાણ ખોવડાવ્યો છે. મેં પાંખીઓ માટે વન વસાવ્યાં, તેમને માટે સરોવરો કરાવ્યાં, પરબડીઓ બંધાવી, તે સૌનું ફળ આ મનુષ્ય માટે હવે કોઈની તરફ દયા દેખાડવી નહિ.

રાજાનો આવો ક્રોધ જોઈને હું તો ધ્રુજ ઉઠ્યો. મને મારી નાંખે તો ઠીક છે કે એકજ જીવની હાણ, પણ આ તો માફ આખું વન ઉજડ કરવાની વાત હતી. તેથી મેં રાજાને બહુ બહુ કાલાવાલા કર્યા. મેં રાજાને સમજાવ્યા કે

એમાં મારો દોષ નથી. જો કદાચ મારા મનમાં પાપ હોત તો હું અહિં શું કરવા રહેત? તમે વનનો નાશ કરવાનું સાહસ ના કરો. સાહસ કર્યા થકી ન થવાનું થઈ જાય છે. એવા મેં તેમને દાખલા આપ્યા, અને કહ્યું કે ત્યાં સુધી હજી આ લોકોના પ્રાણ ગયા નથી ત્યાં સુધી તો કાંઈ જ કરશો નહિ. છેવટે મેં રાજા પાસે આટલું કબૂલ કરાવ્યું અને એ લોકોને સાજા કરવા માટે કાંઈક આપધી મેળવવા થોડા દિવસની મેં રજા માંગી. મારા મનમાં એમ હતું કે હું પરદુઃખલંબન વિક્રમ રાજા પાસે જઈશ, અને પંખીઓનું વન બચાવવા માંગણી કરીશ. પણ હવે મને એમ થાય છે કે આમાં બિચારા વિક્રમ રાજા શું કરે? નકામી મારી પત ખોવી નહિ. માટે હું તો ગંગાજીમાં જઈને રૂખી મરીશ. તેથી મારાં સર્વ પાપ ધોવાઈ જશે.

વિક્રમ રાજાએ પોતે આ વાત સાંભળી એટલે તેઓ બોલ્યા, કે ભાઈ પંખી, તારે હવે ગંગાજીમાં ડૂબવાની જરૂર નથી. ભગવાને જાતે જ તારે દુઃખ સાંભળવા મને અહિં મોકલ્યો છે. હું જાતે જ વિક્રમ છું. તું જલદી ચાલ અને મને પેલા રાજા પાસે લઈ જા. પેલા પંખીયો તો વિક્રમ રાજાને બેઠને નવાઈ પામ્યા. પરંતુ તેમને તરત જ ખાત્રી થઈ કે આ વિક્રમ રાજા જ છે. પછી તેઓ પેલા રાજા પાસે જવા નિકળ્યા. પવનવેગે ચાલીને તેઓ બહુ જ જલદી ત્યાં આવી પહોંચ્યા, પેલા પંખી તો ગામ બહાર જ રહ્યો. વિક્રમરાય પેલા રાજા પાસે ગયા. હજી પેલા માણસો બેલાન પડ્યા હતા. વિક્રમરાયે તે રાજાને બહુ સલાહ આપી કે

તમે પંખીઓનું વન નાશ ના કરતા. આથી તે રાજાએ કોપ કર્યો અને બોલ્યો કે તમને પંખીની દયા આવે છે પણ માણસની નથી આવતી. તમારા મનમાં એમ છે કે મારા ગામમાં કોઈ ડાહ્યા નથી, ફક્ત તમારામાં જ ડહાપણનો ભંડાર ભર્યો છે. હવે ફરીથી પંખીની ભલામણ કરશો તો હું તમારો પ્રાણ લઈશ. મેં તો આવતી કાલે જ વનનો નાશ કરવાનો ઠરાવ કર્યો છે. ત્યારે વિક્રમરાય બોલ્યા કે મને બે દિવસ આપો. હું તમારા પુત્ર, પ્રધાન, વગેરે સામે સાબિત કરી આપીશ. છેવટે બહુ જ આનાકાનીથી તે રાજાએ આટલું કબૂલ કર્યું.

તે રાત્રે રાજાએ તો મોટી સમાધિ માંડી. જ્યારે આખી રાત જૂળ સમાધિ કરી ત્યારે દેવ હાજર થયા. વિક્રમ રાજાએ પૂછ્યું કે મહારાજ મને ખરી હકીકત કહો. આ લોકોને સાબિત શી રીતે કરું? ત્યારે દેવે વચન કહ્યું: પંખીની વાત ખરી હતી. એ જે ફળ લાવ્યો હતો તે અમૃત ફળ હતું. પરંતુ રાજાએ લોભ કરીને બહુ ફળની ઇચ્છા કરી અને તે વાળ્યું. જે ઠેકાણે તે વાળ્યું છે ત્યાં ઝેરી નાગ રહે છે. તેને બે મોં છે: એક ઝેરી અને બીજું અમૃતભર્યું. તેના ઝેરી મોંમાં હંમેશાં અગન બળ્યા કરે છે. તેથી તે અમૃતફળ ખાવાની ઇચ્છા કરે છે. આ ફળ વાળ્યું એટલે તેણે તરત જ ઝેરી દાઢથી તેમાં ડાંખ માર્યો એટલે તે ફળ ઝેરી થયું. અત્યારે એ નાગ અમુક જગાએ રહે છે. તે બે પોતાની અમૃતભરી દાઢથી આ ઝાડના મૂળને ડાંખ મારે તો બધાં ફળનું ઝેર ઉતરી જાય. તેમજ તે ઝાડનું ઝેરી ફળ જેઓએ

ખાધું છે તેમને આપશો એટલે તેમનું ઝેર ઉતરી જશે. ઝાડનાં ફળ મીઠાં થશે, પણ અમરપાણું તો રાજાએ લોભ કર્યો ત્યારથી ગયું જ છે.

વિક્રમરાય તો તરત જ પેલા નાગ પાસે ગયા. નાગને નમન કરીને બહુ રીઝવ્યા, અને પછી વિનંતિ કરી કે પેલું ઝાડ ફરીથી મીઠું કરે. નાગે કહ્યું કે તે ઝેર ચુસી લઉં તો મારા શરીરમાં અગન બળે, માટે હું તેમ નહિ કરું. ત્યારે વિક્રમરાજાએ કહ્યું, કે તમે તે ઝેર ચુસીને મને ડંખ મારજો એટલે તમારી અગન જતી રહેશે. આ સાંભળી નાગે તે કબૂલ કર્યું. પછી બંને તે ઝાડ પાસે આવ્યા. નાગે ઝાડના મૂળમાં ડંખ માર્યો એટલે તેને બહુ જ અગન બળી. તરત જ વિક્રમરાજાએ પોતાનો હાથ ધર્યો. તે હાથને ડંખ મારી તે નાગ ચાલી ગયો. પણ વિક્રમરાજા ત્યાં જ બેસાન થઈને પડ્યા. પડતી વખતે તેમણે વીર વૈતાળનું સ્મરણ કર્યું. વૈતાળ તરત જ હાજર થયો, અને સાપનું ઝેર ઉતારવાનો મણિ લેવા ગયો. આ વખતે જ વહાણું વાર્યું. રાજાના રખે-વાળોએ વિક્રમને જોયો, અને રાજાને જાણ કરી. ત્યાં બધા આવ્યા. પેલા રાજાએ ધિક્કારથી કહ્યું કે આ માણસ પંખી-ઓને બચાવવા આવ્યો હતો. પોતે તે ફળ ખાધું હશે તેથી તેના આ હાલ થયા છે. હવે તો એની આશા છોડી દો, અને પંખીઓનાં વન બાળી મૂકો.

એટલામાં વૈતાળ ત્યાં આવ્યો. એને કોઈ જોઈ શકતું નથી. વિક્રમરાજાના હાથમાં તેણે પેલા માણ મૂક્યો, એટલે ઝેર ચુસાઈ ગયું અને રાજાએ આજસ મરડી અને થોડી.

વારમાં જ તે બેઠા થયા. પેલા રાજાએ પૂછ્યું કે ભાઈ તમારી બડાશ જોઈ લીધી. હવે તો હું પંખીઓનું વન બાળી મૂકું છું. ત્યારે વિક્રમરાય બોલ્યા, કે ભાઈ હું માફ કરી શક્યો છું. આ જાડનાં ફળ અમૃત ફળ થઈ ગયાં છે, એમ કહી એક ફળ તોડીને તેમણે પોતે ખાધું, અને કહ્યું કે આ ફળ પેલા બેલાન થયેલાંને હમણાં ને હમણાં આપો, તો તેઓ બેઠા થશે. પેલા રાજાના મનમાં આ વાત ઉતરી નહિ ત્યારે વિક્રમરાજાએ વિચાર કર્યો, કે હજી આ સાપનું ઝેર ઉતારવાનો મણિ મારી પાસે જ છે, વાસ્તે તેનાથી પેલાઓને બેઠા કરું. ત્યાર પછી તેઓએ કહ્યું, કે જો તમને વિશ્વાસ ના આવતો હોય તો ચાલો, હું જ તેમને જીવતા કરી આપું. પછી બધા પેલા બેલાન માણસોની પાસે ગયા. રાજાએ દરેકની મુઠીમાં પેલો મણિ થોડી વાર રાખ્યો એટલે દરેકનું ઝેર ચુસાઈ ગયું અને તેઓ બેઠા થયા. ત્યારે બધાંએ જાણ્યું કે આ કોઈ જોવો તેવો પુરૂષ નથી. પછી વિક્રમરાયે કહ્યું કે પેલા જાડનાં ફળ ખાવ. પેલા રાજાએ તે પહેલાં એક એંશી વર્ષના માણસને આપ્યું. તે મરણપથારીએ પડેલો હતો એટલે એને ઝેર ચઢે તોયે હરકત નથી, એમ બધાના મનમાં હતું. પરંતુ ફળ ખાધું એટલે તો એ ઉલટો સાજો થયો અને તેનામાં જોર આવ્યું. તે પછી પેલા રાજાએ વિક્રમને પૂછ્યું, કે આપ કોણ છો અને આ બધું શી રીતે બન્યું તે કહો.

વિક્રમરાયે પછી પોતાની ઓળખાણ આપી અને કહ્યું કે તમને પેલા પંખીએ નિઃસ્વાર્થ ભાવે અમર ફળ આપ્યું

ત્યારે તમે લોભ કરી તેમાંથી ઘણાં ફળ કરવાની મરજી કરી, તેનું આ પરિણામ છે. નાહકનો તમે પંખીને હુલવ્યો છે, અને જગતમાં સાબીત કરી આપ્યું છે કે “રાજા મિત્ર નહિ.” પછી ઝેર શી રીતે આવ્યું અને પોતે તે શી રીતે દૂર કરાવ્યું તે બધી વાત કહી. આ સાંભળીને આખો દરબાર વિક્રમ રાજાને નમ્યો, અને પેલા રાજાએ તેમની બહુ બહુ માફી માંગી, અને પંખીઓનું રક્ષણ કરવાનું વચન આપ્યું, ત્યાર પછી વિક્રમરાજા ઉજ્જવન નગરીએ આવી ગયા.

આ પ્રમાણે જે પરોપકારનાં કામ કરશે તે આ સિંહાસને બેસશે, એમ કહીને પંકજનયની પુતળી ઉઠી ગઈ.

વાર્તા ૧૮ મી.

રાણુસ્થંભગઢના રાજની વાર્તા.

પ્રતિષ્ઠા: મોહિની.

વાર્તા ૧૮ મી.

રણુસ્થંભગઢના રાજની વાર્તા.

પુતળી: મોહિની.

મોહિની નામે પુતળી આ વાર્તા કહે છે અને રાજ ભોજ તે સાંભળે છે.

એક વાર વિક્રમરાજને સરસ સંગીત સાંભળવાનો વિચાર થયો તેથી તેમણે એક ગાંધર્વને બોલાવવા મોકલ્યો. તે જલદીથી આવ્યો. પછી રાજાએ તેને સુંદર રાગ ગાવાની આજ્ઞા કરી, ત્યારે તે હાથ જોડીને બોલ્યો: રાજાજી મને માફ કરો. માફ મન એટલું તો દિલગીર છે કે મારાથી સુંદર રાગ ગાઈ શકાશે નહિ. રાજાએ તેનું કારણ પૂછ્યું, એટલે તેણે કહ્યું કે, હું મહાદેવની પૂજા કરવા ગયો હતો, ત્યાં એક બાવો આવ્યો. તેણે કહ્યું, કે રણુસ્થંભગઢના રાજાને ત્યાં એક બહુ જ રૂપાળી કન્યા છે. તેને માટે ચાર દિવસ પછી સ્વયંવરનો મેળાવડો થવાનો છે. કન્યાના રૂપનાં વખાણ સાંભળીને મને પણ ત્યાં જવાનું મન થયું. સાધુએ મને પવન પાવડી આપી, તે વડે હું ત્યાં પહોંચી ગયો. દેશદેશના રાજાઓ અહિં આવ્યા હતા. સ્વયંવર વખતે બધા સરસ લુગડાં પહેરીને હારબંધ ગોઠવાઈ ગયા હતા. ત્યાં મારો ભાવ કેાણ પૂછે ! ઠરાવ એવો હતો કે હાથથી કળશ લઈને દરબારમાં

આવે, અને જેના ઉપર તે કળશ ઢાળે તેની સાથે કુંવરીનાં લગ્ન થાય. થોડીવારે એ હાથણી આવી, એટલે મેં ધીમેથી પણ મધુર કંઠે મહારાગ ગાવા માંડ્યો. તરત જ હાથણી મારી તરફ આવી અને મારા પર કળશ ઢાળ્યો.

આ જોઈ બધા લોકો ગુસ્સે થઈ ગયા, અને કહ્યું, કે આ કળશ તો ફેગ છે. એમ કહીને એમણે મને ખૂબ માર્યો અને મને ત્યાંથી દૂર કાઢી મૂક્યો. પછી બીજી વાર હાથણીને કળશ આપ્યો. મેં પણ દૂરથી મહારાગ ગાવા માંડ્યો. હાથણી ફરીથી દરબાર છોટીને જ્યાં હું હતો ત્યાં આવી, અને મારા ઉપર ફરી કળશ ઢાળ્યો. એટલે રાજાએ કહ્યું, કે હવે તો કન્યા આની સાથે પરણાવવી જ જોઈયે. બીજા રાજાએ ચીડાયા પણ મારા લગ્ન નહીં કર્યા. પછી મને ઉતારો આપ્યો, અને વરઘોડો ચઢાવ્યો. મહારતની વેળા થઈ અને બ્રાહ્મણોએ કન્યા લાવવાનું કહ્યું. પરંતુ રાજાના મહેલમાં એક કોતક બન્યું. કન્યા નહાવા બેઠી હતી ત્યાંથી એક રાક્ષસ એનું હરણ કરી ગયો. બધે હાહાકાર થઈ રહ્યો અને માફ માનભંગ થયું. બધા લોકોએ મને અભાગીયો કહ્યો. મને તે દિવસથી બહુ જ દુઃખ થયું છે. હવે તો મને એમ લાગે છે, કે જાણે મારો જીવ કાઢી નાખ્યું. આ દુઃખને લીધે મારાથી એક પણ રાગ ગવાતો નથી.

આ સાંભળી વિક્રમરાજાએ તેને વચન આપ્યું, કે હું તે કન્યા તને લાવી આપીશ. એમ કહી તેઓ હરસિદ્ધ માતાને મંદિરે ગયા, અને માતાજીને પ્રસન્ન કરી તે રાક્ષસ ક્યાં રહે છે તે જાણી લીધું. પછી માતાજીનો આશીર્વાદ

લઈ તે અને વૈતાળ બે જણા નિકળ્યા. ઘણે દૂર ગયા પછી તેમણે એક રાક્ષસ બેઠો. તે બહુ જ લચાનક લાગતો હતો. તેના રથને બે સિંહ બેડયા હતા. લગામને બદલે નાગ હતા, અને તે ઘણા જ વિકાળ દેખાતો હતો. તેની આગળ વિક્રમ રાજા તો વેંતિયા જેવા લાગતા હતા. રાજા તેને શરણે ગયા. રાક્ષસે મુસાફરીનું કારણ રાજાને પૂછતાં ખરી વાત કહી. તેણે કહ્યું કે તમે ભલા માણસ છો. એ રાક્ષસને જીતવાનું ગળું માફ નથી તો તમે શું કરશો ? બે તમે વીસ બેજન સાગર ઉપર હિંડતા જઈ શકો, અને ઉકળતા તેલમાં પડીને જીવતા રહી શકો, તો તેનો વિચાર કરજો. બે તમે અહિં મારી નજર આગળ ઉકળતા તેલમાં પડો. તો હું તમને રાક્ષસ જીતવામાં મદદ કરું.

રાક્ષસની આ વાત સાંભળી વિક્રમરાજાએ વૈતાળની સલાહ લીધી. વૈતાળ કહે, કે હું ઇંદ્રની મદદ લેવા જાઉં છું. તમે માતાજીનું ધ્યાન ધરો. વિક્રમરાજાએ તો હિમ્મતથી તેલમાં પડવાની હા કહી. પછી પોતે માતાજીનું ધ્યાન ધર્યું. માતાજીએ હાજર થઈ તેનું રક્ષણ કરવાની કબજત આપી. થોડી વારમાં વૈતાળ પણ પાછો આવ્યો. તેણે કહ્યું કે ઇંદ્રદેવે કહ્યું છે કે મારા નામથી એક ટીપું પાણી ઉકળતા તેલમાં નાંખજો, એટલે પછી તમને કાંઈ હરકત થશે નહિ. થોડી વારમાં તેલ ઉકળ્યું, અને વિક્રમરાજાએ ઇંદ્રદેવને નામે એક ટીપું પાણી તેમાં નાંખ્યું. પછી માતાજીનું ધ્યાન ધરી અંદર પડ્યા. તેમને તો તેલ ઠંડા પાણી જેવું લાગ્યું.

તેઓ જ્યારે બહાર નિકળ્યા ત્યારે પેલો રાક્ષસ તેમને પગે પડ્યો, અને ધક્કું, કે તમે જ પેલા દૈત્યને મારી શકશો. તમે તો દેવ છો. હું તમને બનતી મદદ આપીશ. ચાલો હું તમને એની જગા બતાવું.

એક મોટા સાગરને કીનારે તે બે જણા આવ્યા એટલે પેલો રાક્ષસ બોલ્યો, કે હવે તમે જો સાગરને પેલે તીર ગુપચુપ જઈ શકો તો તે દૈત્યના દેશમાં પહોંચાય. મારી તો હિમ્મત ત્યાં આવવાની નથી. વિક્રમરાજાએ તરત જ સાગરનો મંત્ર જાપ્યો એટલે સાગરે તેમને રસ્તો આપ્યો એટલે એ અને ગુપ વૈતાળ ચાલ્યા. પેલા રાક્ષસ પણ સાથે ગયો. અડધે રસ્તે આવ્યા ત્યારે દૈત્યની ચોકી આવી, એક મોટો પાંખી ત્યાં ચોકી કરતો હતો. વિક્રમરાજાને જોઈને તે એકદમ તેમને ખાવાને ધસ્યો. પરંતુ વિક્રમરાજાએ તેની સાથે લડાઈ કરી અને તેને મારી નાંખ્યો. પરંતુ મરતાં મરતાં તેણે એવો અવાજ કર્યો, કે તેના શેઠ દૈત્યને ખબર પડી ગઈ કે કોઈ શત્રુ આવ્યો છે. એટલે તે પોતાનું લશ્કર લઈને કીનારે આવીને ઉભો. વિક્રમરાજા પણ ત્યાં જઈ યુદ્ધ ચલાવ્યા. સામસામે બહુ જ લડાઈ ચાલી. રાક્ષસનું ખૂબ લશ્કર ભરાયું અને છેવટે તેની સામે બહુ જ થોડા માણસો રહ્યા. એટલે દૈત્યે કપટયુદ્ધ કરવા માંડયું. તેણે બુદ્ધા બુદ્ધા રૂપ ધારણ કર્યા અને છેવટે અજગરનું રૂપ લઈને વિક્રમરાજાને ગળી ગયો, અને પાતાળમાં જતો રહ્યો. વૈતાળે વિક્રમરાજાને જોયા નહિ એટલે તે બહુ ચિંતામાં પડ્યો. તે એકદમ હુરસિદ્ધ માતા પાસે દોડ્યો. માતાજીએ એને

કહ્યું, કે એ તો અજગરના પેટમાં પાતાળમાં પડ્યો છે, અને એ અજગર તે જ પેલો દૈત્ય છે. માટે તું આ દંડ લઇને ત્યાં જા. પછી તું વાયુનું રૂપ લઇને અજગરના પેટમાં પેસી જજે અને આ દંડ વિક્રમરાયને આપજે. એટલે એમનાથી બહાર નીકળાશે. વૈતાળે તે પ્રમાણે કર્યું. વિક્રમરાજના હાથમાં દંડ આવ્યો. એટલે અજગરનું પેટ ચીરીને તે બહાર નીકળ્યા. પછી બડગ કાઢી અજગરને મારવાનો વિચાર કર્યો.

બડગની બીકથી પેલા અજગરે પોતાનું રૂપ બદલ્યું, અને ખરું રૂપ ધારણ કરીને તે વિક્રમરાજને પગે પડ્યો, અને કહ્યું, કે હું તો બ્રહ્મરાક્ષસ છું. મને મારશો તો બ્રહ્મહત્યા લાગશે. તમારે જે જોઇશો તે હું આપીશ. આમ થયું એટલે ત્રણે જણા તે દૈત્યના દેશમાં ગયા. તે દૈત્યે પોતાનો બધો દેશ ફરીને દેખાડ્યો. એ જોઇને તો વિક્રમરાજ બહુ જ અભય થયા. ત્યાં બધું બહુ જ સરસ હતું. ઠાઠમાઠની ખામી જરાયે નહોતી. શોભા તો ઇંદ્રપુરી જેવી હતી. છેવટે તેઓ બધા દરબારમાં ગયા. ત્યાં તેર કન્યાઓ એક બાબુએ બેઠેલી હતી. વિક્રમરાજએ પૂછ્યું કે આ બધી કોણ છે ? ત્યારે તેણે દરેકનો ઇતિહાસ કહ્યો, અને કહ્યું, કે અત્રે મને એકલા ગમે નહિ માટે હું તે દરેકને અહિં ઉપાડી લાવ્યો છું. પરંતુ તેમને મારી દીકરીઓ માફક પાળી છે અને કાંઈ જ દુઃખ આપ્યું નથી. વિક્રમરાજએ કહ્યું કે એ બધી કન્યાઓને એમને ઘેર પહોંચતી કરવી જોઈએ. માટે હું તેમને મારી સાથે લઈ જઈશ. તે

દૈત્યે એ વાત કબુલ કરી, અને સાથે દરેક કન્યાને પુષ્કળ ધન આપ્યું. પછી વિક્રમરાજ કન્યાઓ સાથે ઉજ્જન પાછા કર્યા.

ત્યાં જઈ રણસ્થાનગઢના રાજાની કુંવરીને કહ્યું, કે તું તો સ્વયંવરમાંથી આ ગાંધર્વને વરી ચુકેલી છું. તે કન્યાએ પણ તે વાત કબુલ કરી એટલે વિક્રમરાજએ ગાંધર્વને તેડાવીને તે કન્યાનું લગ્ન ધામધુમથી કરી આપ્યું, અને પેલા દૈત્યે આપેલું ધન પણ તેને આપી દીધું. પેલી બીજી કન્યાઓને પણ રાજાએ તેમના પિતાને ઘેર પહોંચતી કરી.

વિક્રમરાજ આવા પરોપકારનાં કામે જીવને જોખમે પણ કરતા હતા. જે આવાં કામ કરશે તેજ એમના સિંહાસન ઉપર બેસશે, આમ કહીને તે પુતળી આકાશમાં ઉડી ગઈ.

વાર્તા ૧૯ મી.

ભાભારામની વાર્તા.

પ્રતિષ્ઠા: પ્રદુષ્ટ.

વાર્તા ૧૯ મી.

ભાભારામની વાર્તા.

પુતળી: પ્રદુન્ન.

પ્રદુન્ન નામે પુતળી આ વાત કહે છે, અને રાજા લોજ સાંભળે છે.

એકવાર વિક્રમરાજા, પોતાની રૈયત સુખી છે કે દુઃખી તે જોવા નિકળ્યા. પહેલાં બ્રાહ્મણનાં ઘર જોયાં. સવારના પહોરમાં ન્હાઈ ઘોઘ તેઓ વેદપાઠ કરતા હતા. પછી સરસ લોજન કરી પોતાના અંબર ઘોડા હતા, તેઓ સર્વ વાતે સુખી હતા, ત્યાર પછી વહેવારીયા વાણીયાના વાસ જોયા. તેઓ ખાસા વેપાર કરતા હતા. તેમનાં મોટાં મોટાં પેટ હતાં અને ચોપડા લખતા હતા. તેઓ ધીરજથી, મીઠા બોલ બોલી ધરાકર્તું મન ખુશ કરતા હતા.

વજ્રજે ધણેરો વાણીયો, વિદ્યામાં વિશેષ:

વસે નહિ જ્યાં વાણીયો, જાણો ઉગડ દેશ.

ત્યાર પછી સોનીનાં ઘર જોયાં.

સોની નિરખ્યા સહેરના, ઘડે ધરેણાં ઘાટ;

તસ્કર તે સમ કો નથી, મન માન્યું હે માટ.

ગણે પાપ તે નવ કઠી, સ્નેહ કરી કો સાથ;

સોનાનું સુતું કરે, હેતે આપે હાથ.

આ રીતે સોની લોકો પૈસાવાળા અને સુખી હતા. પછી કંસારા જોયા. તેઓ બહુ ઓછે ભાવે જુનાં વાસણ લઈ તેને ઓપ કરી નવા તરીકે વેચતા હતા, અને ઠીક કમાઈ કરતા હતા. પછી રાજાએ દરજીઓ જોયા. તેઓ પણ સુખી હતા. ત્યાર પછી

હજામ જોયા તે પછી, જમત અનેતિ જાત;

એક અદકી પાંસળી, ચરકી કેરી ખ્યાત.

આમને આમ રાજાએ બહુ બહુ જાતો જોઈ તેમાંથી કોઈને દુઃખ નહોતું તે જોઈ રાજાને બહુ જ આનંદ થયો.

પણ શહેરમાંથી નિકળી રાજા સીમ તરફ ગયા. ત્યાં તેમણે ખેતીકાર કણખી લોકો જોયા. તેમાં ભાભારામ કરીને એક વૃદ્ધ પડેલ હતા. તેને પાંચ દીકરા અને ઘણાંયે ઢોર હતાં. તે સવારમાં બહુ જ વહેલા ઉઠીને, બળદ લઈને ખેતરે જતા હતા. વિક્રમરાજ તેની પાછળ પાછળ આટ્યા. પહેલા જઈને કાંટાવાળી વાડ ભાભારામે સૂમી કરી. ચોર અને ખરસાણીનાં દુધ તેમને શરીરે ઉડ્યા, પણ તેની તેમને કાંઈ શ્રીકર નહોતી. પછી ઝાડ ઉપર ચોકી કરવા માટે માળો અથવા બેઠક તૈયાર કરી. ચારે તરફ ફરીને બધો પાક તપાસ્યો. ત્યાર પછી ઘાસ ઉખાડી કાપીને તેનો ભારો બાંધ્યો, અને સાંજ પડતાં ભારો માથે ઉપાડીને બળદ હાંકતો ઘેર ગયો. એક ખુણે રાશ પરોણા સુકીને લડકું ને છાશ ખાઈ લીધા. ઝાઝું રળવું, બહુ મહેનત કરવી, અને થોડું ખાવું, આ રીત જોઈને વિક્રમરાજને તેના ઉપર બહુ દયા આવી. તેમને લાગ્યું કે મારી પ્રજામાં કણખી લોકો બહુ દુઃખી છે.

ખીજે દિવસે રાજાએ લાલારામની સાથે ખેતરમાં એકાંતે વાત કરી. રાજાએ કહ્યું, કે ભાઈ ! તમે બહુ જ દુઃખી છો. મેં તમારી બધી ચર્ચા જોઈ છે, માટે તમે મારી કને કાંઈ માગો. લાલારામ તો કહે કે, ભાઈ ! તું છું કોણ ? મને દુઃખી કહેતાં તને શરમ નથી આવતી ? મારે ઘેર પાંચ દીકરા છે, દોર છે, અને આટલી બધી જમીન છે. જમીન રસાળ છે. હું પુષ્કળ મહેનત કરીને પાક ઉગાડી શકું છું તો પણ હું દુઃખી શી રીતે ? અને વળી કણખી તો આખા જગતનું પુરું કરે, તેને આપનાર તું કોણ છે તે જરા કહે તો ખરે ?

પરધાન, રાજા, પાટવી, પટેલ તલાટી થાય;
ગામ શેઠને ગરાશીયા, માંડે આખું ખાય.
ચારણ, પ્રાહ્મણ, ભાટ તે, મનમાં આણી કોડ;
આશા કરતા અમ તણી, કણખી પાછળ કરોડ.

આ સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે, ભાઈ ! ગુસ્સો ના કરશો. હું તો આ ગામનો રાજા વિક્રમ છું; અને મારી પ્રજાનાં સુખદુઃખ જોવા નિકળ્યો છું. બધાંનાં પ્રમાણમાં મને તમે દુઃખી લાગો છો. માટે તમને કાંઈક માગવાનું કહું છું. માટે તમે જરાયે શરમાશો નહિ.

આ સાંભળી લાલારામ બોલ્યા કે, તમે રાજા છો તો અમારા માથા ઉપર. તમે કહો છો તે વાત ઠીક છે. અમારે મહેનત બહુ છે. ખારે માસ અમારે તો મજુરી કરવાની છે. મહામહેનતે અમે અન્ન પેદા કરીએ છીએ, અને તે અઠારે વરણ વહેંચી ખાય છે. વસવાયાં, પ્રાહ્મણ, ગરાશીયા,

અને હાકેમ; એ બધાએ અમારી પાસેથી કોઈને દોષ રીતે અનાજ લઈ લે છે. પણ એમાં દુઃખ શું ? મહેનત કરવી તે કાંઈ દુઃખ નથી.

એવી રીતે વર્ષ અઠાર, રહે કજીબી કેરે આધાર;
કજીબીને કોની નહિ આશ, માયું ઇશ્વર કેરી પાસ.

હું કોઈ દિવસ કોઈ પાસેથી કાંઈ માંગીશ નહિ. ફક્ત ઇશ્વર પાસે માંગીશ. તમે પરદુઃખભંજન છો તો ભલે. તમે બીજાનાં કામ ભલે કરો. મને તમારું કાંઈ બપશે નહિ. લાભારામની વાતો સાંભળીને વિક્રમરાજને બહુ આનંદ થયો. પણ તેમણે વળી બહુ જ આગ્રહ કર્યો કે મારી પાસે કાંઈક તો માગો. ત્યારે લાભારામ બોલ્યા, કે તમારો આગ્રહ છે તો હું માંગીશ. પણ મને પંચાણું વર્ષ થયાં છે. કુટુંબ વસ્તાર મોટો છે. હું બધી વાતે સુખી છું. એટલે હવે આ દુનિયામાંની તો મારે કાંઈ ચીજ જોઈતી નથી. પણ મરી ગયા પછી મને મુક્તિ મળે, મારે ફરીથી અવતાર લેવો ના પડે, એવું મને આપો.

આ સાંભળીને વિક્રમરાજ ગલરાઈ ગયા. એ બોલ્યા, કે હું તો જાણતો હતો કે લાભારામ મહેનતુ છે, પ્રમાણિક છે, પણ ધર્મની વાત નહિ જાણતા હોય. પણ તમે તો બહુ હોંશયાર લાગો છો. તમે જે માંગો છો તે મારાથી શી રીતે અપાશે ! ત્યારે લાભારામ બોલ્યા: તમે કાંઈ ચિંતા કરશો નહિ. તમે કાંઈ મને વચન આપ્યું નથી, એટલે છુટા છો. મેં તો આ માગ્યું તેનું કારણ એટલું હતું કે મારે તમને બતાવવું હતું, કે

દુનિયામાં એકજ દાતાર,
આપણુ સર્વે માંગણુદાર;

માટે દાન આપવાનું અભિમાન ધારણુ કરવું નહિ.

પરંતુ વિક્રમરાજએ કહ્યું કે મારું બોલેલું ખોટું થાય નહિ. કાં તો હું તમને તમારું માગ્યું આપીશ અગર તે આણુતાં મારો જીવ ખોઈશ, એમ કહી રાજા તો ત્યાંથી ગયા.

પછી તેમણે વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા અને પૂછ્યું કે મોક્ષ શી રીતે મળે ? પણ દરેક જણ જુદું જુદું કહે, એટલે રાજા તો થાકીને હરસિદ્ધ માતા પાસે ગયા. બહુ તપ કરી તેમને રીઝવ્યાં ત્યારે તે બોલ્યાં કે તું ઈંદ્ર પાસે જા. ઈંદ્ર પાસે જઈને રાજાએ મોક્ષની વાત પૂછી પણ તે કાંઈ બરોબર ખુલાસો કરી શક્યા નહિ. એમણે તો સ્વર્ગ અને નર્કની વાત કહી પણ કહ્યું કે આનો ખુલાસો મેળવવા ધર્મરાજ પાસે જાવ. ધર્મરાજ તેમને બ્રહ્મા પાસે લઈ ગયા. બ્રહ્મા તેમને વિષ્ણુ પાસે લઈ ગયા. વિષ્ણુએ તેમને મહાદેવજી પાસે મોકલ્યા. મહાદેવજીએ તેમને બહુ બહુ બોધ આપ્યો અને છેવટે મોક્ષનો સહેલો ઉપાય બતાવ્યો. જો મરતી વખતે માણસ કાશીમાં જઈને રહે અને મર્યા પછી તેના શરીરને મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપરથી ગંગાજીમાં નાંખે તો માણસનો મોક્ષ થાય એમ કહ્યું.

આ વાત જાણીને વિક્રમરાજ પાછા ધરતી ઉપર આવ્યા. પોતાને ઘેર જઈને તેમણે લાલારામને તેડવા પાલખી મોકલી ત્યારે લાલારામે કહેવડાવ્યું કે મને ત્રણ દિવસથી તાવ આવે છે, અને હવે હું બહુ દહાડા જીવીશ નહિ. હું તો અભાગી

છું એટલે મરતી વખતે વિક્રમરાજનાં દર્શન કરી શકીશ નહિ. રાજાએ આ વાત જાણી એટલે તરત જ તે ભાભારામને મળવા ગયા. ભાભારામની સ્થિતિ જોઈ રાજાએ તેમને કાશી લઈ જવાની તૈયારી કરી. પોતે જે વાત મહાદેવજી પાસેથી જાણી લાવ્યા હતા તે કહી. ભાભારામની સ્ત્રી પણ સાથે જવા તૈયાર થઈ તથા તેમનો મોટો છોકરો અને રાજા પણ સાથે ગયા. ઝડપથી તેઓ કાશી પહોંચ્યાં. ત્યાં ભાભારામે રાજાનાં બહુ વખાણ કર્યા અને કહ્યું કે તું જ ખરેખરો પરોપકારી રાજા છું. કાશી પહોંચ્યા પછી ભાભારામ અને તેમનાં વહુ એક જ દહાડે મરી ગયાં અને તેમને બંનેને મોક્ષ મળ્યો. તેમના છોકરાએ બધી ક્રિયા કરી અને રાજાએ પણ તેની પાછળ બહુ દાન આપ્યાં. આવો પરોપકારી રાજા હોય તે જ આ સિંહાસન ઉપર બેસી શકે.

આટલું કહી પ્રદુન્ન નામની પુતળી આકાશમાં ઉડી ગઈ.

વાર્તા ૨૦ મી.

વૈતાળભાટની વાર્તા.

પ્રતિણી: ઉમયાદેવી.

વાર્તા ૨૦ મી.

વૈતાળભાટની વાર્તા.

પુતળી: ઉમયાદેવી.

કનોજ દેશમાં ભીમ નામે ભાટ રહેતો હતો. તેની સ્ત્રીનું નામ ઉમયાદેવી હતું. તે એક સતી સ્ત્રી હતી. ભીમ જાતનો ભાટ હતો પણ બહુ જ ઉદાર હતો. તે બહુ દાન કરતો હતો. આ ધણી ધણીયાણી બધી વાતે સુખી હતાં; પણ તેમને પુત્ર નહોતો. ઉમયાદેવીને આ વાતનો બહુ શોક રહેતો હતો. તે કહેતી કે:—

પુત્ર વિના ઘરસૂત્રનું સુખ, પુત્ર વિના કેમ ભાગે ભૂખ;
પુત્ર વિના તો આજ કોણ કરે, પુત્ર વિના પીડ કોણજ હરે.
પુત્ર વિના કે સુખ ન જોય, શુકન નવ હો કારણ કોય;
પુત્ર વિના મહેણાં દે સહુ, પુત્ર વિના ઘેર નાવે વહુ.
પુત્ર વિના વચન કેમ પળે, ચઢયા દાળ પાછા કેમ વળે;
પુત્ર વિના જીવિત તે કશું, માનની મન એ તો વરસું.

સ્ત્રીની આ વાત ધણીને ગળે ઉતરી, અને તે પુત્ર મેળવવા શિવજીનું તપ કરવા ગયો. બહુ તપ કર્યા પછી શિવજીએ વરદાન આપ્યું, કે તને એક પુત્ર થશે. વરસ દિવસ પછી તેને પુત્ર થયો. તે બહુ જ રૂપાળો હતો. જેમ

એમ તે મોટો થતો ગયો, તેમ તેમ તેના ગુણ ખીલી નીકળ્યા. તે બહુ જ લક્ષિત કરતો હતો. હંમેશાં સાચું જ બોલતો, અને પોતાની પાસે જે કંઈ હોય તે ગરીબોને દાનમાં આપી દેતો હતો. ધીમે ધીમે તેના ગુણની વાત દેશેદેશ ફેલાઈ ગઈ. એમ કરતાં કરતાં તેણે પોતાના આપનું બધું જ ધન દાનમાં વાપરી નાખ્યું. ત્યારે ભીમે તેને ઠપકો દીધો. તે ઉપરથી તેણે કહ્યું, કે હું પરદેશ જાઉં છું, અને તમારું જેટલું ધન હતું તેના કરતાં વધારે ધન લઈને જ હું પાછો ઘેર આવીશ. એમ કહી તે ચાલી નીકળ્યો.

કરતાં કરતાં તે ઉજ્જન નગરમાં આવ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે અહિં વિક્રમરાજ મારી ખુદની પરીક્ષા કરશે. એમ વિચારી તે રાજના દરબારમાં ગયો. ત્યાં જઈને રાજાને સુંદર આશીર્વાદ આપ્યા. પછી તેણે સરસ કવિત ગાયાં, અને જ્ઞાનની ચર્ચા કરી. આ સાંભળી વિક્રમરાજને લાગ્યું, કે આ તો ખરેખર રત્ન લાગે છે. વિક્રમરાજએ એને પુછ્યું કે ભાઈ શું કામ આવ્યા છો તે કહો. ત્યારે એ કહે કે હું માટીમાંથી આવ્યો છું, અને માટીમાં જવાનો છું. પણ હું તો તમારાં દર્શન કરી લેવા આવ્યો છું. મેં તમારાં જે વખાણ સાંભળ્યાં હતાં તે બધાં ખરેખરાં સાચાં છે એમ નજરે ભેઠને મને બહુ જ આનંદ થયો છે. છતાંએ મારા મનમાં એટલું જ છે કે ચંદન પાસે જે જાય તેને સુગંધ મળી જાય. તુંબડી પાસે જે જાય તેને તે તારે. જે દેવને પૂજે તે દેવાંશી થાય. તે જ પ્રમાણે હું તમારે બારણે આવ્યો છું તો તમારા જેવો તમે મને કરશો.

આ વાત ચાલતી હતી તેવામાં એક તાબેદાર રાજાની ખંડણી વિક્રમરાયને ત્યાં આવી; તેમાં હાથી, ઘોડા અને કરોડો સેનામહોરો હતી. આ બધુંજ વિક્રમે વૈતાળભાટને આપી દીધું. વૈતાળે આશીર્વાદ આપ્યા અને ત્યાંથી નિકળ્યો. પણ પોતે ઉજ્જનમાં આવ્યો હતો ત્યારે એક જણને વચન આપ્યું હતું, કે હું દરબારમાંથી જે લાવીશ તે તમને આપી દઈશ. તે વચન પ્રમાણે તેણે બધું જ આપી દીધું અને પોતે તો મશાણમાં જઈને રોટલા શેકીને ખાધા. આ વાત વિક્રમ-રાજાએ જાણી ત્યારે તે એને પાછા બોલાવી લાવ્યા, અને બીજું ધન આપવાનું કહ્યું, પણ તેણે જણાવ્યું, કે હવે હું લઉં તો લોલી કહેવાઉં. પરંતુ રાજાના પ્રધાને સમજાવીને તેની પાસે તે દાન કબુલ કરાવ્યું. ત્યાર પછી વૈતાળ બધું ધન તથા હાથી ઘોડા લઈને નિકળ્યો. રસ્તામાં એક સુંદર સરોવર આવ્યું ત્યાં આગળ તેણે મુકામ કર્યો.

તે વખતે એક બ્રાહ્મણ ત્યાં આવી ચઢ્યો. તેણે જાણ્યું, કે આ તો કોઈ મોટો રાજા છે. પછી એણે તપાસ કરી કે આ બધાં માણસો ક્યાંથી આવ્યાં. ત્યારે તેને ખબર પડી કે આ સૌ ઉજ્જનથી આવે છે. એટલે તેણે ધારી લીધું કે આ વિક્રમરાજા હોવો જોઈએ. તે ઉપરથી તેણે તેનાં પુષ્કળ વખાણ કર્યાં, બહુ ગુણ ગાયા, અને પછી કહ્યું કે તું પર-દુઃખભંજન છું તો મારું દુઃખ દૂર કરી આપ. વૈતાળના મનમાં એમ થયું કે હું કોણ છું તે ખરું કહી દઈશ તો આ બ્રાહ્મણ નિરાશ થશે. માટે હું એની વાત સાંભળું અને જો મારાથી કંઈ થઈ શકે તેમ હોય, તો હું તેને મદદ

કરૂં, એમ ધારીને તેણે કહ્યું: બાલો ભાઈ, તમારું જે દુઃખ હોય તે કહો.

ત્યારે તે બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, મોટી ઉંમર સુધી મારે છોકરો નહોતો. મહાદેવજીની બહુ બહુ પુજા કરીને એક છોકરો મેળવ્યો. આ છોકરો મોટો થયો એટલે કહે છે કે, હું તો તપ કરવા જાઉં છું. પછી મેં એને બહુ સમજાવ્યો, બહુયે ધન એના હાથમાં મુક્યું અને કહ્યું કે ભાઈ હવે તારાં લગ્ન કરીએ. ત્યારે તેણે કહ્યું, કે હું પસંદ કરું તે કન્યા સાથે મારાં લગ્ન કરો તો જ હું પરણું. મેં એ વાત કબુલ કરી. આ અરસામાં એણે એક વાત સાંભળી. અમારી પાસેના એક ગામમાં એક બ્રાહ્મણને એકની એક છોકરી હતી. તેણે પણ કુંવારાં રહી તપ કરવાની મરજી બતાવી હતી. પણ છેવટે એમ કબુલ કર્યું હતું કે મારી શરતોં કબુલ કરશે એ વરને હું પરણીશ. મારો છોકરો એ કન્યા પાસે ગયો અને પુછ્યું કે તારી શરતો શી છે? તેણે જણાવ્યું કે મારી નાતમાં ચારસો ઘર છે. આ દરેક ઘરમાં એક હાથી, એક ઘોડો, અને સો સોનામહોરો જે આપશે તેની સાથે હું લગ્ન કરીશ. મારા છોકરાએ બધી વાત મને કહી અને કહ્યું કે તમે મને મનગમતી કન્યા પરણાવવા વચન આપ્યું છે, માટે એ કન્યા સાથે મારું લગ્ન જમાવી આપો. મેં એને બહુએ સમજાવ્યો, પણ એ તો એકનો એ ના થયો. અંતે મેં એને એક વરસનો વાયદો કર્યો, અને હું મુસાફરીયે નિકળ્યો. જો આટલી રકમ મળશે તો ઠીક છે, નહિ તો પછી હું પ્રયાગમાં જઈને મારી દેહ

મહાદેવને અર્પણ કરીશ. વૈતાળ ભાટ આ વાત સાંભળી બહુ
 ૧વચારમાં પડ્યો. તેને લાગ્યું કે આ માણસનું દુઃખ તો
 દૂર કરવું જ જોઈયે. પછી તેણે બે હાથ જોડીને કહ્યું, મહારાજ !
 હું તો વિક્રમરાજ નથી, પણ તેમનો ભાટ છું. હું તો
 વિક્રમરાજને ત્યાંથી આ બધું દાનમાં લાવ્યો છું. પરંતુ તમે
 મહેરબાની કરીને મારી તરફથી આટલી ભેટ સ્વીકારો અને
 તમારા પુત્રનું લગ્ન કરો. હું ભાટ છું એટલે એક રીતે ક્ષત્રી
 કહેવાઉં, માટે તમને આ બધું ખપી શકશે.

આ વાત સાંભળીને પેલો બ્રાહ્મણ તો આશ્ચર્ય પામ્યો
 અને મનમાં ભાટનાં વખાણ કરવા લાગ્યો અને બોલ્યો,
 ભાઈ ! સાબાશ છે. તમે તમારું નામ રાખ્યું છે. આ દુનિયામાં
 નામ પ્રમાણે ગુણ બહુ થોડા માણસમાં હોય છે. કહ્યું છે કે:—

- “ નામ મહિમા રાખે કોય, એવો પુરુષ જ વિરલો હોય;
- “ નામ તો પાડે હેતે હરિ, બાળપણમાં જાયે મરી.
- “ નામ હોય છે સુરજ જશું, તે આંખે નવ દેખે કશું;
- “ નામે સારો મીઠો પેર, બોલ બોલે તે કડવો ઝેર.
- “ હીરા, મોતી, ઝવેરદાસ, ન મળે દામ ખોટો એક પાસ;
- “ નામ ધનપાળ ધંધો કરે, ધરણીધર મળુરીએ ફરે.
- “ ડાહ્યો બોલે ઘેલા બોલ, સાચો તોળે એધું તોલ;
- “ ઈશ્વરની જો કરૂણા હોય, નીર નામનું રાખે કોય. ”

માટે તમે તો તમારું નામ રાખીને પાણી બતાવ્યું, પણ
 હું એ ધન લઈશ નહિ. “ માગ્યા મહિ માગું નહિ, શાસ્ત્ર
 તણી એ શીખ. ” ત્યારે વૈતાળભાટ કહે છે કે મેં તો
 આ ધન તમને આપી દીધું છે, હવે તે પાછું લેવાય જ
 નહિ. આમ તકરારમાં આખી રાત ચાલી ગઈ. બીજે

દિવસે અવારમાં વિક્રમરાજના છુપા જાસુસે આ વાત રાજાને કહી. તેથી રાજા પોતે તે જગાએ આવ્યા. જાને જણાયે પોતપોતાની વાત કહી. ભાટ કહે છે, કે જો હું દાન આપત નહિ તો તો તમારું નામ જાત, અને હવે તો મેં આપ્યું તે પાછું કેમ લેવાય. છેવટે વિક્રમરાજ જાને જણાવે પોતાને મહેલ લઈ ગયા. પછી બ્રાહ્મણને સમજાવ્યો, કે તું દાન લેવાને પાત્ર છે, અને આ ભાટ કીર્તિને પાત્ર છે. માટે તું તેનું દાન લઈને તેની કીર્તિ વધાર. બ્રાહ્મણે રાજાનો બોલ રાખ્યો. પછી વિક્રમરાજએ ભાટને બેવડું ધન આપ્યું અને પોતાની પાસે જ રાખ્યો.

પેલા બ્રાહ્મણે ધન લઈને પુત્રને આપ્યું. પછી તેનો પુત્ર પોતાની મનગમતી કન્યાને પરણ્યો, અને તેની નાતના દરેકને ઘેર એક હાથી, એક ઘોડો, અને એક સો સોના-મહોરો વહેંચી આપી. આ વખતે પેલા બ્રાહ્મણે વૈતાળના બહુ જશ ગાયા. વૈતાળ પણ પોતાના બાપને જઈને મળ્યો અને વિક્રમરાજએ આપેલું બધું ધન તેના પગ આગળ મૂક્યું. પુત્રના પરાક્રમ જોઈને તે ભાટને બહુ આનંદ થયો. આટલી વાત કહીને તે પુતળી ઉડી ગયો.

વાર્તા ૨૧ મી.

પાનનાં બીડાંની વાર્તા.

પ્રતિષ્ઠા: કપૂરગૌરા.

વાર્તા ૨૧ મી.

પાનનાં બીડાંની વાર્તા.

પુતળી: કપૂરગૌરા.

કપૂરગૌરા નામે પૂતળી કહે છે અને રાજ લોજ સાંભળે છે:—

એકવાર વિક્રમરાજ સભા ભરીને બેઠા હતા, તેવામાં ત્યાં એક તંબોળી આવ્યો. એક છાબડીમાં પાનનાં બીડાં ભરીને તે લાવ્યો હતો. વિક્રમરાજને નમન કરીને તેણે પાનનાં બીડાં ભેટ તરીકે મૂક્યાં. વિક્રમરાજએ તે ભેટ સ્વીકારી. તેમાંથી એક બીડું પોતે લીધું અને બીજાં દરબારમાં સૌને વહેંચી આપ્યાં. ત્યાર પછી વિક્રમરાજ તે બીડું ખાવા જતા હતા એટલામાં કોઇયે કહ્યું: “આપણે વગર તપાસે આ પાન ખાવાં ન જોઇયે.” આ સાંભળી વિક્રમરાજએ પેલા તંબોળીને પૂછ્યું, “ભાઈ! આ પાન તું ક્યાંથી લાવ્યો?” તંબોળી બોલ્યો: “મહારાજ! હું વાડીયે ગયો હતો. ત્યાંથી આવતાં રસ્તામાં એક કુવા પાસે મેં આ પાનની વેલ જોઈ. એનાં પાદડાં બહુ પ્રકાશમાન દેખાતાં હતાં, તે ઉપરથી મને વિચાર આવ્યો કે આ કોઈ અલૌકિક વેલ છે માટે તેનાં સુંદર બીડાં બનાવીને હું રાજદરબારમાં લઈ જઉં, તો મને સાઈં ઇનામ મળશે. ઘેર પાન લાવીને બરાસ કસ્તુરી નાંખી આ બીડાં બનાવીને, આપમેં ચરણે ધર્યાં છે.

આ સાંભળીને એક દરબારી બોલી ઉઠ્યો કે, “એવા અબાણ્યા વેલાનાં પાન ખાવાં જોઈએ નહિં. તેથી કદાચ હાનિ થઈ જાય તો પસ્તાવું પડે. માટે મહારાજ ! રહેવા દો એ પાનનાં બીડાં.” આ સાંભળી રાજાએ પાનનું બીડું પાછું ટોપલીમાં નાંખ્યું; અને બધા જ દરબારીઓએ પણ તેમ કર્યું. પેલો બિચારો તંબોળી તો નિરાશ થઈ ગયો, અને તે રડી પડ્યો. તેણે કહ્યું: “હું તો આશાભર્યો આવ્યો હતો પણ અહીં મારી આશા ધૂળ મળી. વળી આજથી મારી આબરૂ ગઈ. કેઈ મારે ત્યાંથી પાન પણ નહિ લે.”

રાજાને આ તંબોળીની બહુ દયા આવી ને તેને ધન આપવા માંડ્યું પણ તે તેણે લીધું નહિ. છેવટે રાજાએ કહ્યું: “લાવ તારાં પાન, મને જે થવાનું હશે તે થશે, પણ હું તો તારાં પાનબીડાં ખાઈશ.” એમ કહી જેટલાં પાન હતાં તેટલાં બધાંયે રાજા ખાઈ ગયા. રાજાએ તે બીડાં ખાધાં, એટલે તરત જ રાજાનો ચહેરો ઘણું કાંતિમાન થઈ ગયો; અને આખા શરીરે તેજ તેજ થઈ ગયું. આ જોઈ દરબારીઓને અદેખાઈ આવી. તેમણે કહ્યું કે, રાજાજી અમને મુકીને આવાં સુંદર બીડાં પોતે એકલા જ ખાઈ ગયા, આ અયોગ્ય કહેવાય.” આ સાંભળી રાજાએ પેલા તંબોળીને બીજાં બીડાં લાવવા મોકલ્યા. પરંતુ થોડી જ વારમાં તે પાછો આવ્યો, અને કદપાંત કરવા માંડ્યું; અને જણાવ્યું કે, “રાજાજી એ પેલો તો સુકાઈ ગયો છે. આપનો હુકમ મારાથી નથી પળાતો તેથી મારી શાખ જાય છે તથા આ દરબારીઓનું મહેલું મારે માથે રહે છે.” રાજાએ એને શાંત

પાડયો અને ધીરજ આપી. પણ એ તો કહે, કે એ એ વેલાનાં જ પાન હું લાવી શકું નહીં, તો હું તંબોળી ના કહેવાઉં. અંતે રાત્રીએ કહ્યું કે, હું ગમે તેમ કરીને એનાં પાન તને લાવી આપીશ.

આ તંબોળીનું દુઃખ ભાગવા રાત્રીજી નિકળ્યા. તેમણે તે વેલની નિશાની તંબોળીને પૂછી લીધી અને થોડા દિવસનો વાયદો કરીને ચાલ્યા. રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં રાત્રીને એક દુબળો માણસ મળ્યો. તે એક ઝાડ નીચે પડી રહ્યો હતો; અને દુઃખથી નિસાસા મુકતો હતો. રાત્રીએ તેની પાસે જઈને તેના દુઃખનું કારણ પુછ્યું પણ તે કહે જ નહિ. અંતે રાત્રીએ પોતાની ઓળખાણ આપી અને દુઃખ દૂર કરવાનું વચન આપ્યું ત્યારે જ તે માણસે પોતાનું દુઃખ કહ્યું.

એણે કહ્યું, “ અહિંથી થોડે દૂર એક નગર છે. ત્યાંના રાત્રીની કુંવરી બહુ જ રૂપાળી છે. પરંતુ તે નગરમાં જે જાય છે તેને તે સમસ્યાઓ પુછીને તેની પરીક્ષા કરે છે. જે ખરા ઉત્તર આપે તેની સાથે લગ્ન કરવાનું તેણે પણ લીધું છે. જેના ઉત્તર ખોટા પડે, તેનું બહુ જ અપમાન કરીને, તેને શિક્ષા કરે છે. હું આવી શિક્ષા ખમીને આવ્યો છું, છતાંયે મારું મન તે કન્યામાં છે. હું એ કન્યાનો જપ કરતો કરતો અત્રે જ મરીશ. તમે પણ ત્યાં જવાનો વિચાર છોડી દો. ”

વિક્રમરાત્રીએ કહ્યું: “ ભાઈ ! મેં તો તને વચન આપ્યું છે, એટલે ગમે તે થાય તોપણ હું જવાનો જ. ”

“ બોલ વચન જેનું ગયું, વળતું તે તેમાં શું રહ્યું;
 “ સિવજીને ગમશે તે થશે, વચન સાથે જીવજ જશે.
 “ પંચ મહાભુત તણું જે તન, તેમાં અમરત એક વચન;
 “ તે પળે તો સરવે પાળ્યું, બાકી સરવે જીવતર બાળ્યું.”

આમ કહી પેલા માણસને ધીરજ આપી. રાજા તો પેલા નગરમાં ગયા. દરવાને દરવાજે કુંવરીના “ પણ ” ની વાત કહી અને કહ્યું કે, તમે જીવાન છો માટે નકામા અપમાન ખમવા ના જશો. પણ વિક્રમરાજ તો પુરો વિચાર કરીને જ આવ્યા હતા. એટલે એ તો કુંવરીની હાજરીમાં ગયા. ત્યાં કુંવરી પોતાની બીજી ત્રણ સખીઓ સાથે રમતી હતી. વિક્રમરાજને જોઈને કુંવરી પણ મોહ પામી. પરંતુ પોતાનું જે “પણ” હતું તે કેમ મુકાય ! તેણે રાજાને પોતાની સરત કહી. રાજાએ કહ્યું કે, “ જો હું પરીક્ષામાં પાસ થાઉં તો મારી મરજી પરંતે તેની સાથે તને પરણાવું.” કુંવરીએ આ સરત કબુલ કરી, અને પછી ઘણા પ્રયત્નો પુછ્યા. રાજાએ શાસ્ત્ર આધારે તેના સંતોષકારક ઉત્તરો પણ આપ્યા.

પછી રાજકુંવરીએ કહ્યું કે, એકવાર હું મારી સખીને ઘેર ગઈ તંની સાથે વાદ થતાં તેણે મારે માટે થોડા કોતક ઉચ્ચાર્યા.

સુજીતાં હરખી સુંદરી, આપે કુક્ષી અંગ,
 વેલણ મુખ આગળ ધર્યું, જેનો રૂડો રંગ.
 પંચ રંગે રંગ્યું ઘણું, બે પાસા સમપ્રદ્ય,
 મેદ્યું પંથી આગળે, પ્રશ્ન કર્યું મહામુદ્ય.
 કહો હાળી કંઈ ને થડ કયું, સુકું કાષ્ટ છે એહ,
 ઉપર કયું અને થડ કયું, કેમ બાગે સંદેહ.

આ સાંભળી રાજા જે ત્યાં મુસાફર વેશે હતા તે તો હસ્યા અને કહ્યું આમાં તેં શું પુછ્યું ?

પંથી કહે સાંભળરે સખી, એમાં ઝાઝું અચરજ નથી;
સરીતા વહે ન્યાં નીર, વહેતું મુકે તેને તીર.
તણાતાં મોં આગળ થશે, તારો સંદેહ તેથી જશે;
જે પાછળ રહે તે થડ ભણ્ણ, આગળ તે તો ટોચ પ્રમાણ.

આ ઉત્તરથી તે કુંવરીને સંતોષ થયો. પછી તેણે બીજો પ્રશ્ન પુછ્યો: “ બાર વર્ષના જે બાળક હતાં. બન્ને દેખાવે સરખાં હતાં. કપડાં પણ સરખાં જ પહેર્યાં હતાં. પણ તેમાંથી એક ભાઈ હતો અને બીજી બેન હતી. તો આ બેને શી રીતે ઓળખી કાઢવાં ? ”

રાજાએ કહ્યું, “ એ તો સહેલી વાત છે. બંનેને ઘરના ઉમરા ઉપર ઉભા રાખો અને પછી એકદમ ઘરમાં બોલાવો. છોકરો હશે તે પહેલાં જમણો પગ ઉપાડશે અને છોકરી ડાબો ઉપાડશે. ” આ સાંભળીને કુંવરીએ ત્રીજો સવાલ પુછ્યો: “ જે ઘોડીઓ છે. બંને સરખી દેખાય છે પણ તેમાંથી એક મા છે અને બીજી તેની છોકરી છે. તે તમે શી રીતે પારખી શકશો ? ”

રાજાએ જવાબ આપ્યો કે, “ એ તો બહુ જ સહેલ છે. બંને ઘોડીઓને જંગલમાં લઈ જાવ. પછી ત્યાંથી તેમને નદી કીનારે પાણી પાવ; અને પછી સ્વાર વગર જ તેમને પાછી ફરવા દો એટલે મા હશે તે આગળ ચાલશે, અને દીકરી હશે તે પાછળ આવશે.

આ ઉત્તરથી કુંવરીને તો ઘણો સંતોષ થયો. પણ

પછી ચારે બેનપણીયોએ સવાલો ઉપર સવાલો પૂછ્યા અને રાજાએ દરેકના સંતોષકારક જવાબ આપ્યા. આ સવાલો નીચે પ્રમાણે હતા:-

સવાલ.

જવાબ.

“ કવણુ ગળયું સાકર થકી ? ”	“ પ્રીત ગળી સાકર થકી. ”
“ કવણુ અમ્રતથી મીઠું ? ”	“ ગરજ અમ્રતથી મીઠું. ”
“ ચંદ્રથી નિર્મળ શું ? ”	“ તપ ચંદ્રથીયે નિર્મળ છે. ”
“ સાગરથી મોટું શું ? ”	“ સત્ય સાગરથી વડું છે. ”
“ મેઘથી વધારે ગરવો કોણુ ? ”	“ દાતા ગરવો મેહથી. ”
“ તરણાથી તુચ્છ કોણુ ? ”	“ માંગણુ તરણાથી તુચ્છ. ”
“ લોહથી કઠણુ કોણુ ? ”	“ કંબુસ. ”
“ પવનથી આગળ કોણુ જાય ? ”	“ મન પહેલું પવનથી જાય. ”
“ ઝેરથી કઠવું કોણુ ? ”	“ દુષ્ટજન કઠવો ઝેરથી. ”
“ સૂર્યથી તેજસ્વી શું ? ”	“ આંખ. ”
“ પૈસાથી મોંઘું શું ? ”	“ સ્વમાન. ”
“ અગ્નિથી ગરમ શું ? ”	“ ક્રોધ. ”
“ શ્રીમંત કરતાં કોણુ સુખી ? ”	“ સંતોષી. ”
“ પુત્ર કરતાં કોણુ વધારે સચું ? ”	“ સ્વાથે. ”

આ સવાલ—જવાબથી તો હદ વળી ગઈ. હવે તો કુંવરીયે પોતાની હાર કબુલ કરી અને રાજાને નમી.

પછી રાજાએ કન્યાને આશીર્વાદ આપ્યો અને પોતાની ઓળખાણ આપી તથા પોતે શા કામે નિકળ્યા હતા તે કહ્યું. કુંવરીના પિતાએ રાજા વિક્રમના કહેવાથી પેલા માણસ જોડે તેનાં લગ્ન કરી આપ્યાં, અને તેને પોતાને ઘેર જ

રાખ્યો, પછી વિક્રમ રાજને આ રાજના દરબારમાંથી જ બહાર પડી કે પાનનો જે વેલો સુકાઈ ગયો હતો તેના મૂળમાં જો વાઘણનું દૂધ નાખવામાં આવે તો ફરીથી લીલો થાય.

આ વાત જાણી એટલે એ તો વાઘણના દુધની શોધમાં નિકળ્યા. જાહુ જ હોંશીયારી અને પરાક્રમથી વાઘણનું દુધ રાજ લાવ્યા. તે દુધ નાગરવેલના મૂળમાં નાંખ્યું કે તરત જ તેને પાન આવ્યાં. આ પાન લઈને તે ઉજ્જન આવ્યા અને પેલા તંબોળીને તે આપ્યાં. તંબોળીએ તેનાં સુંદર, સ્વાદિષ્ટ, બીડાં બનાવ્યાં અને દરબારમાં લઈને આવ્યો. આ બીડાં રાજાએ બધા દરબારીઓને વહેંચી આપ્યાં એટલે સૌને સંતોષ થયો, અને રાજાએ તંબોળીને પણ સાડાં ઇનામ આપ્યું.

આવા વિક્રમ રાજનાં પરોપકાર અને પરાક્રમ હતાં. તેમના જેવાં જે કામ કરશે, તે જ તેમના સિંહાસન ઉપર બેસી શકશે. આમ કહીને કર્પૂરગૌરા પુતળી આકાશમાં ઉડી ગઈ.

વાર્તા ૨૨ મી.

કામધેનુની વાર્તા.

પ્રતિની : મુલગા.

વાર્તા ૨૨ મી.

કામધેનુની વાર્તા.

પુતળી: સુભગા.

ભોજરાજ સિંહાસન ઉપર બેસવા ગયા એટલે વળી પાછા તેમને અટકાવીને સુભગા નામની પુતળી બોલી, કે હજી તમે રાજા વિક્રમ જેવા પરોપકારનાં કામ કર્યાં નથી માટે તમે તે ઉપર બેસી શકશો નહિ. જુવો હું તેમના પરોપકારી કામની કામધેનુની વાર્તા કરું:-

એકવાર વિક્રમરાજ સભામાં બેઠા હતા. તે વખતે તેમનો ગોર ત્યાં આવ્યો. તેણે હાથ જોડીને રાજાને આશીર્વાદ આપ્યો, અને કહ્યું કે, “ મહારાજ ! હું જાત્રાએ જઈ છું, અને પછી કાશીમાં જ રહેવાનો છું, માટે મને રજા આપો. ” વિક્રમરાજે તેને વિદાયગીરીમાં નાળીયેર અને રૂપિયા આપ્યા, અને પછી કહ્યું કે, મને કાંઈ બોધ આપતા જાવ. ત્યારે ગોર મહારાજે કહ્યું,

“આશ્વ તુજાની પીંપળો, ગાય ને બીજી ગંભ;
એથી અહકું બીજી નથી, સદા કરજે તું સંભ.”

આ પ્રમાણે બોધ આપીને ગોર મહારાજ તો ગયા. વિક્રમ રાજાએ તેમના બોધથી પાંચ હજાર પીંપળા પોતાના

રાજ્યમાં રોપાવ્યા. ઘેરઘેર તુળશી વવડાવ્યાં. બ્રાહ્મણોને બહુ દાન આપ્યાં. ગામેગામે ગાયોને ચરવાને માટે ખેતરો વ્હુદા રાખ્યા, અને રસ્તે રસ્તે પાણીની પરબો મંડાવીને, ગંગાજીની સેવા કરી. આ રીતે લોકોએ ઘેરઘેર ગાયો રાખી અને તેની ચાકરી કરી મઝાથી દૂધ ઘી ખાધાં.

ત્યાર પછી માગશર મુદ્દ ચોથને દિવસે વિક્રમ રાજ્યે મોટું શિવપૂજ કરી. તેઓ ગામ બહાર દર્શન કરવા ગયા હતા; ત્યાંથી પાછા આવતા તેમણે એક ગાયને કાદવમાં ખુંખી ગયેલી જોઈ. તે બિચારી નિરાધારપણે બરાડતી હતી. વિક્રમરાજ તેની પાસે ગયા અને બહુ મહેનતે તેને કાદવ-માંથી બહાર કાઢી. પછી તેને નવડાવીને સાફ કરી, અને પોતાને ઘેર લઈ ગયા. તેની તે રોજ પૂજ કરતા હતા, તથા તેને શીંગડે તથા ગળામાં ઘરેણું પહેરાવતા હતા. ગાય પણ બહુ જ રૂપાળી હતી; અને આખું ગામ તેને જોવા આવતું હતું. એમ એ આખા ગામની માનીતી થઈ પડી હતી.

એકવાર તે ગાય ચરવા ગઈ ત્યાંથી પાછી ફરી નહિ. રાજાને બહુ જ ચિંતા થઈ અને રાત પડવા આવી હતી તોપણ પોતે જાતે જોગવા ગયા. ત્યાં એક કૌતક જોયું.

વિક્રમરાજની પરોપકારની વાતો ઇંદ્રના દરબારમાં પણ થતા માંડી, અને ઘણાં દેવ લોકોએ તેના બહુ વખાણ કરવા માંડ્યા. ઇંદ્ર રાજાથી એ વખાણ સંભાળ્યા નહિ. તેથી તેમણે પોતાની કામદુધા ગાય હતી તેને કહ્યું, કે તું મૃત્યુ-લોકમાં જા અને કાંઈક ઉપાય કરી વિક્રમરાજને સત્યમાંથી ચુકાવ, અને એ ચુકે તો ભારે આપ દેજે. કામધેનુએ આ

હુકમ માથે ધર્યો, અને પોતે નીચે આવીને વાઘનું રૂપ ધર્યું. જ્યાં વિક્રમરાજની ગાય ચરતી હતી ત્યાં આ વાઘ ગયો, અને તેને પૂંછડી મારી તથા ભોંય ઉપર પાડીને પગનો પંજો ધર્યો. ગાય વાઘને બહુ કરગરી. તેણે કહ્યું કે મરવાનો તો મને કાંઈ લય નથી, પણ વિક્રમરાજ મને નહિ બુઝે તો બહુ જ ચિંતા કરશે. અને એમનો કુંવર તો મારા વિના ભોજન જ નહિ કરે. માટે એકવાર મને રજા આપો તો જઈને પાછી આવીશ. વાઘ કહે, કે તારા વચનનો વિશ્વાસ શો ? તું તો બધાને તેડી લાવી મારો જીવ લેવડાવે. આમ વાતોમાં વળત થઈ ગયો. એટલામાં વિક્રમરાજ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. પોતે એકલા જ હતા. હાથમાં કટાર લઈને તે વાઘ તરફ ધસ્યા, અને બોલ્યા, “તું આ ગરીબ ગાયને શું પકડી રહ્યો છું. મારી સામે આવી બ. તું મારા ઉપર હુમલો કર એટલે હું તને બતાવી આપું. બાકી—

“રાંક સાથે શી કરવી રાડ, પડતર એતરને શી વાડ;

ઉજડ ગામને તે શી ધાડ, રોગ વિના શી ભેવી નાડ.”

માટે જો તારામાં ભેર હોય તો આવી બ, મારી સામે, અને મૂકી દે આ ગિચારી ગાયને.”

આ સાંભળીને પેલો વાઘ બોલ્યો: “હું રાજા તમે પરદુઃખભંજન કહેવાઓ છો ત્યારે આ મારા મોંનો કોળીયો તમે કેમ ઝુંટાવી લો છો ? હું આઠ દિવસનો અપવાસી છું. માટે મને આ ગાય મારે ઘેર લઈ જવા દો. તમે દાનેશ્વરી છો તો હું આટલું માગી લઉં છું.” વાઘના આવા બોલ સાંભળીને રાજા વિચારમાં પડી ગયા. કોઈ માંગે તેને નિરાશ કેમ કરાય ? પછી વિચાર કરીને તે બોલ્યા કે,

“લાઈ ! કોઈના જીવને ભોગે મારાથી દાન કરાય નહિ. માટે આ ગાયનું દાન હું તને આપી શકતો નથી. પણ તું ભૂખ્યો છું તેથી મને ખાઈ જા. ” આ સાંભળી વાઘ બોલ્યો : “એ તો ઠીક છે, પણ ગાય તો ભારે છે અને તમે હલકા છો. ઘેર મારી સ્ત્રી છે, અને પુત્ર છે. એ ત્રણનાં પેટ તમારાથી ભરાય તેમ નથી. માટે મને તો ગાયને જ લઈ જવા દો.”

રાજાએ કહ્યું કે,—“લાઈ, તું થોડીવાર થોભી જાય તો હું મારી સ્ત્રી તથા પુત્રને લઈને જલદી પાછો આવીશ. અમને ત્રણ જણાને ખાઈને તમે ત્રણ જણુ ધરાશો. માટે તું હમણાં આ ગાયને છોડી દે.”

વાઘ કહે કે, “તમારી રાણી તથા કુંવર કોઈ અહિં મરવા આવવાનું નથી. છતાંયે તમે જાવ. જો તમે બધાએ અહિં આવશો તો હું ગાયને છોડીને તમને લઈ જઈશ.”

વિક્રમરાજા તો જલદી ઘેર ગયા. રાણી તથા કુંવરને બધી વાત કહી. કુંવર તો આનંદમાં આવી ગયો અને કહેવા લાગ્યો, કે એવો સુંદર સમય ક્યાંથી હોય કે આપણું શરીર ગાય બચાવવાના કામમાં આવે ? ત્રણે જણા આનંદથી ચાલ્યા. વાઘ પાસે આવી પહોંચ્યા અને ત્રણે જણાએ કહ્યું કે, “અમને ખાઈને તમારી ભૂખ ભાગો પણ આ ગાયને છોડી દો.”

આ વખતે અંતરિક્ષમાં બધા દેવો રાજાનું પારખું જોતા હતા. તેમણે રાજા ઉપર કુલ નાંખ્યા અને વાઘ હતો તે કામઘેનુ ગાયના રૂપનો બની ગયો. પછી કામઘેનુએ કહ્યું કે,

“ રાજાજી ! આ તો તમારી પરીક્ષા થતી હતી. તેમાં તમને વિજય મળ્યો છે. હું તો કામધેનુ છું. તમને જે ત્રાસ આપ્યો છે તે માટે હું તમારી માણી માણું છું, અને તમોને વરદાન આપું છું કે, આ તમારી ગાય છે તે પણ મારા જ વંશની કામધેનુ છે. એનું ઘી જે ખાશે તેનો રક્તપિત્તનો રોગ મટી જશે. એનું માખણ આંખમાં આંજશે તેનો અંધાપો જશે. એ ગાયની સેવા કરશે તેને ઘેર છોકરાં થશે. ” આ પ્રમાણે વરદાન આપીને કામધેનુ આકાશમાં જતી રહી; અને રાજા, રાણી તથા કુંવર ગાયને લઈ મહેલમાં આવ્યા.

ત્યાર પછી રાજા વિક્રમ સુખે રાજ્ય કરતા હતા. તેવામાં એક દિવસ એક બ્રાહ્મણ દરબારમાં આવ્યો. તેણે રાજાને આશીર્વાદ આપ્યા, અને કહ્યું કે, “રાજાજી, હું કાશીયે કરવત મુકાવા ગયો હતો પણ ત્યાં તો કોઈની ચીઠ્ઠી માગે છે; માટે તમે ચીઠ્ઠી કરી આપો તો હું પાછો જઈને કરવત મુકાવું. ”

રાજાએ આ બ્રાહ્મણને એકાંતમાં બોલાવી પૂછ્યું: “ લાઈ, તું કરવત શા માટે મુકાવવાનો છું તે મને કહે. ” તેણે થોડી આનાકાની પછી પોતાની વાત કહેવા માંડી.

“ મારો બાપ એંશી વરસનો છે, તેને કોઠ થયો છે. મારી મા ઇઠોતેર વર્ષની છે, તે આંધળી છે. બેન લૂલી છે, અને પૈસા નહિ હોવાથી માફે લગ્ન થયું નથી. હું કુંવારો હોવાથી પિતરાઈઓએ મને મહેણાં માર્યાં. એટલે મારાં માબાપે કહ્યું કે દિકરા, તું લગ્ન કરી આવ. આ ઉપરથી હું પરદેશ જવા નિકળ્યો. રસ્તામાં એક રાજાનું ગામ આવ્યું, તેને એક છોકરી કુંવારી હતી. તે બહુ જ રૂપવંતી હતી. હું

તો તે દરબારમાં ગયો, અને રાજાનાં બહુ જ વખાણ કરી આશીર્વાદ આપ્યો. રાજા ખુશ થઈ ગયો અને મને કહ્યું, કે તારે જે જોઈતું હોય તે માગી લે. એટલે મેં પણ નક્કર થઈને કહ્યું, કે રાજાજી તમારી કુંવરીના લગ્ન મારી સાથે કરો. આ સાંભળીને દરબારમાં હાહાકાર થઈ ગયો. પણ રાજાજીએ શાંતિથી કહ્યું, કે ભલે હું તેમ કરીશ. પણ હું કહું તે પહેલું લઈ આવ્ય એટલે હું લગ્ન કરી આપું. પદ્મામાં તેણે ઈંદ્રાણીનો હાર, શેષનાગની સ્ત્રીના કાનની ઝાલ, અને બત્રીસ લક્ષણા પુરૂષનું માથું, એટલાં વાનાં માંગ્યા. મેં પણ તે વાત કબુલ કરી, અને એક વરસનો વાયદો કર્યો. પણ આ ચીજો કાંઈ મારાથી લવાય તેવી હતી નહિ, એટલે હું કાશીયે દરબાર મોકાવવા ગયો. પણ ત્યાં તો તમારી ચીઠ્ઠી માગી, એટલે હું અહિં આવ્યો છું. ”

વિક્રમરાજાએ આ પ્રાદ્ધાણની વાત સાંભળી, પછી તેમને એમ લાગ્યું, કે આ દુઃખિયાનું દુઃખ તો ભાંગવું જોઈયે. એટલે એમણે એને કહ્યું કે ભાઈ તું હમણાં મારે ઘેર રહે. હું તને થોડા દિવસ પછી ચીઠ્ઠી કરી આપીશ એટલે તું કાશી જાજે. પ્રાદ્ધાણ તો વિક્રમરાજાને ઘેર રહ્યો. વિક્રમરાજા રાજ ચિંતા કરેછે કે ઈંદ્રાણીનો હાર વગેરે બધું શી રીતે લાવવું ! એમણે હરસિદ્ધ માતાનું ધ્યાન ધર્યું. માતાજીએ જણાવ્યું, કે તું કામઘેનુ ગાયનું ધ્યાન ધર. એ ગાય તને ઈંદ્રાણીની પાસેથી હાર અપાવશે. વિક્રમરાજાએ કામઘેનુનું ધ્યાન ધર્યું. એટલે તે ગાય સાક્ષાત આવી. વિક્રમરાજાને તેણે વચન આપ્યું, કે હું ઈંદ્રાણીનો હાર તથા શેષ નાગની સ્ત્રીની ઝાલ લાવી આપીશ, અને તે પ્રમાણે આ ચીજો વિક્રમરાજાને મળી.

વિક્રમરાજયે પછી પેલા પ્રાદ્યણને કહ્યું, કે ભાઈ, હવે તારે કાશીએ જવાની જરૂર નથી. તું આ બે ચીજોને લઈ લઈ કરવા જા, અને બત્રીસ લક્ષણા પુરૂષનું માથું હસ્તમેળાપ વખતે આપશે એમ કહેજે. આ હારનું તેજ તથા જાલ જોઈને પ્રાદ્યણને ખાત્રી થઈ કે આ ચીજો બરોબર છે. એટલે તે પેલા રાજાને ત્યાં ગયો. આ ચીજો જોઈને તે દરબારમાં પણ બધાની ખાત્રી થઈ, અને તેમણે પ્રાદ્યણની વાત માની. લગ્નની તૈયારી પણ થઈ અને ધામધુમથી ચોરી રચાઈ. હસ્તમેળાપનો વખત થયો એટલે બત્રીસ લક્ષણા પુરૂષનું માથું તે રાજાએ માગ્યું. વિક્રમરાજ અંતરિક્ષે પેલા પ્રાદ્યણની સાથે હતા. તેઓ આ વખતે ઉઘાડા પડ્યા, અને પેલા રાજાને કહ્યું, કે ભાઈ તારી તરવાર મને આપ એટલે હું માથું તને કાપી આપું. વિક્રમરાજનું રૂપ જોઈને ત્યાંના બધાને લાગ્યું કે આ કોઈ મોટા માણસ છે, અને પછી પેલા રાજાને તરત જ લાગ્યું કે આ પરદુઃખભંજન વિક્રમરાજ હોવા જોઈએ. એમના વિના બીજું કોણ કોઈને માટે પોતાના પ્રાણ આપે. આમ વિચારી તેણે પૂછી જોયું કે તમે જ વિક્રમરાજ છો ને ? તેમણે હા કહી, એટલે તે ઉડીને નમ્યો, અને કહ્યું, કે મહારાજ, તમે મારે ત્યાં આવ્યા તે જ આનંદની વાત છે. મારે હવે માથું જોઈતું નથી. જે માણસને તમે આ પ્રમાણે મદદ કરો છો, તે મારો જ માઈ થવાને બધી રીતે લાયક જ હશે, એમ કહીને તેણે પોતાની કુંવરીનો હસ્તમેળાપ પેલા પ્રાદ્યણ સાથે કરાવી આપ્યો.

વિક્રમરાજએ વરકન્યાને આશીર્વાદ આપ્યો, અને પછી ઘણાં ગામ બક્ષિસ કર્યાં. આ રીતે પેલો બ્રાહ્મણ પૈસાવાળો તો થયો. પણ તેના માબાપનું દુઃખ તેને રહ્યું તે દૂર કરવા માટે પોતાની પાસેની કામઘેતુ જેવી જ ગાય તેમણે આ બ્રાહ્મણને આપી દીધી, અને કહ્યું કે તમે એની સેવા કરજો; અને એનાં દુધ માખણ ધી ખાજો એટલે તમારા પિતાનો કોઠ મટશે, તમારા મા દેખતાં થશે, અને તમારી બહેન ચાલી શકશે. પેલા બ્રાહ્મણને આ સર્વ લાભ મળ્યા અને તેણે ખાધું પીધું અને બહુ વર્ષ આનંદ કર્યો.

ગાયનો મહિમા જ આવો છે.

આટલી વાત કહીને સુભગા નામની પુતળી બોલી, કે જ્યારે તમે આવાં પરોપકારનાં કામ કરશો ત્યારે જ આ સિંહાસન ઉપર બેસી શકશો. આમ કહીને તે આકાશમાં ઉડી ગઈ.

વાર્તા ૨૩ મી.

ભદ્રાભામિનીની વાર્તા.

પ્રતળી: સંકટહરણા.

વાર્તા ૨૩ મી.

ભદ્રાભામિનીની વાર્તા.

પુતળી: સંકટહરણા.

સંકટહરણા નામે-પુતળી વાત કહે છે, અને રાજા
લોજ તે સાંભળે છે. એક મોટું નગર હતું. તે જુદે જુદે સમયે
ચાર નામથી ઓળખાતું હતું. કનકાવટી, રૂપવતી, ત્રંખાવટી,
અને ખંભાત. આ નગર દરિયાને કીનારે છે. ત્યાં મોટો
વેપાર ચાલતો હતો. તે ગામમાં દંતોશા નામે મોટો વેપારી
હતો. તેને કસ્તુરચંદ કરીને એકનો એક પુત્ર હતો. દંતોશા
મોટો કરોડપતિ હતો, અને તેને ઘેર દરેક જાતનું સુખ
હતું. પણ તેનો પુત્ર કસ્તુરચંદ પરણવાની ના પાડતો હતો
તેથી શેઠને બહુ દુઃખ લાગતું હતું. કસ્તુરચંદ તો એમજ
કહેતો હતો, કે બધી સ્ત્રીઓ ખરાબ હોય છે, માટે કાંઈએ
સ્ત્રીનો વિશ્વાસ કરવો નહિં. એનાં માતપિતા એને રોજ
સમજાવતાં હતાં. તેઓ કહેતાં હતાં, કે તું જે સ્ત્રીને પસંદ
કરીશ, તેની સાથે અમે તારાં લગ્ન કરી આપીશું. અંતે
કસ્તુરચંદે કહ્યું કે, હું એક દોહરો લખી આપું તેનો ઉત્તર
જે સ્ત્રી સંતોષકારક લખી આપશે તેની સાથે હું લગ્ન
કરીશ. દંતોશા તો હરખાઈ ગયા. તેમણે પોતાના ગોર
ખોળલા પંડયાને બોલાવ્યા. કસ્તુરચંદે તેને દોહરો લખી
આપ્યો કે:—

“કર ડાખામાં કામની, સંગ વીઠારે સુણ;
જેમ કીરણ દીનકર તણા, રાખી શકે તે કુણ.”

ખોખલો પડ્યો આ દોહરો લઈને નિકળ્યો. એણે ગામોગામની મુલાકાત લીધી. કુવે સ્ત્રીઓ પાણી ભરતી હોય ત્યાં જઈને પડ્યો આ દોહરો બોલે. શેઠ શેઠીયાને ઘેર જઈને બોલે, પણ કેઈ તેનો ઉત્તર આપે નહિં. એ તો બીચારો ફરીફરીને થાકી ગયો, અને કસ્તુરચંદને મનમાં ગાળે! દેવા પણ લાગ્યો. અંતે એ ત્રંગાવટી તરફ પાછો ફર્યો. રસ્તામાં ગંધવતી નામે ગામ આવ્યું. ત્યાં એક વાણીયાને ત્યાં વિસામો લેવા બેઠો અને પૂછ્યું કે, ત્રંગાવટી કેટલે દૂર છે? વાણીયાએ કહ્યું, વીસ ગાઉ. આ સાંભળી પડ્યાણની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. તે જોઈને વાણીયાને અચરજ લાગ્યું. એણે પૂછ્યું કે, ઘેર જતાં તો આનંદ થવો જોઈએ તેને બદલે તમે કેમ રડો છો? ત્યારે પડ્યાણએ બધી વાત કહી. તે વાણીયાની છોકરી ઘરમાં બેઠી બેઠી આ બધી વાત સાંભળતી હતી. આ છોકરી બહુ ચતુર હતી, રૂપાળી હતી, અને કુંવારી હતી. તેનું નામ ભદ્રાભામિની હતું. તેણે પડ્યાણને કહ્યું, તમારા શેઠનો દોહરો મને આપો તો ખરા! પડ્યાણે તે આપ્યો. પેલી કન્યાએ તરત જ સુંદર મોતીના દાણા જેવા અક્ષરથી તેનો ઉત્તર તે નીચે જ લખી આપ્યો કે:—

“સંગ લઇ સુખે ફરો, છેક ધરીને છાપ;”

“મન અંકુશ હાથ હસ્તિઓ, પોતે આપોઆપ.”

પડ્યાણ તો આ ઉત્તર જોઈ આનંદ પામ્યા, અને જલદી ત્રંગાવટી ગયા. ત્યાં જઈ પહેલાં તેમણે પોતાની

મુશીબતોનું વર્ણન કર્યું, અને પછી પેલો ઉત્તર કસ્તુરચંદને આપ્યો, તેમજ ઉત્તર આપનાર કન્યાના રૂપનું વર્ણન કર્યું. કસ્તુરચંદને આ ઉત્તરથી બહુ નવાઇ લાગી. એણે ધાર્યું કે આ કોઇ ખરી ચતુર અને મજબુત મનની કન્યા છે. એણે તેની જોડે લગ્ન કરવાનું કબુલ કર્યું. પછી બહુ જ ધામધુમથી કસ્તુરચંદ અને ભદ્રાનાં લગ્ન થયાં. કસ્તુરચંદે ત્યાર પછી પોતાના ગાપને કહ્યું કે, “ મેં બાધા રાખી છે કે લગ્ન થયા પછી મારે તદ્દન એકલા જાત્રાએ જવું અને પછી જ વહુને ઘેર તેડાવવી. ” એમ કહી તે જાત્રાએ જવા નીકળ્યો.

જાત્રાએ જવાનું બહાનું હતું. કસ્તુરચંદ તો સ્ત્રીઓ પ્રત્યે બહુ જ વહેમી હતો. એના મનમાં એમ જ હતું કે કોઇ પણ સ્ત્રી સારી હોય જ નહિં. એટલે તેણે ભદ્રાભામિનીની પરીક્ષા લેવા નક્કી કર્યું. પોતે એક ગરીબ વણાતરના જેવાં કપડાં પહેર્યા, અને પછી પોતાના સસરા વીરચંદશાને ઘેર ગયો. તેણે કહ્યું કે, “ મારું નામ દુબળીશા છે. હું દંતોશાનો મુનિમ હતો, પણ મારે અને તેમને જરા મતલેદ થયો તેથી મેં તેમની રજા લીધી છે. જો તમે મને રાખો તો અહીં રહેવાની ઇચ્છા છે. મારું કામ જોઇને પછી પગાર કરાવજો. ” વીરચંદશાએ એને ખુશીથી પોતાને ત્યાં રાખ્યો. અને પોતાની છોકરીને પણ એ વિશે વાત કરી.

ભદ્રાભામિની ઘણી જ ચતુર હતી. એને વહેમ પડ્યો કે આ દુબળીશા જરૂર કસ્તુરચંદ હશે અને પોતે સ્ત્રીઓ તરફ અવિશ્વાસ રાખે છે, એટલે મારી પરીક્ષા કરવા સાડ જ આવ્યા હશે. પણ તેણે એ વાત મનમાં જ રાખી. દુબળીશા

ત્યાં રહ્યો. ગામમાં ઉતારો રાખ્યો, અને પૈસાના જોરથી બધાંયે સુખ મેળવ્યાં. જેની પાસે પૈસો છે, તેને શેની ખોટ ? પૈસાથી માણસ ડાહ્યો ગણાય છે. બધાં તેનાં સગા થવા આવે છે. પૈસાથી તેને માન મળે છે. એટલે દુબળીશાને કાંઈયે દુઃખ પડ્યું નહિં.

એમ કરતાં કરતાં એક દિવસ લાખો નામે એક વળુ-ઝારો પાંચ લાખ પોઠ ભરીને માલ લઈને આવ્યો. દુબળીશાને આ વાતની ખબર પડી. એટલે વીરચંદ્રશાને કહ્યું કે શેઠ, કમાવાનો આ સરસ વખત છે. મારે લેવાય તેટલી પોઠ લઈ લ્યો. વીરચંદ્રશાએ કહ્યું કે, “એ લાખો કોઈને ઉધાર માલ નથી આપતો એટલે આપણાથી બહુ તો પચાસ પોઠ લઈ શકાશે.” આટલી વાત કરીને દુબળીશા તો આજ્યો. તે લાખા પાસે ગયો અને કહ્યું કે, મારે તો તારી પાંચ લાખ પોઠો લઈ લેવી છે.” એમ કહી તેણે બહુ જ સસ્તો ભાવ ઠરાવ્યો અને પછી પોતાની પાસે ખરા હીરાની એક બહુ જ કીમતી પહોંચી હશે તે લાખાને બાનામાં આપી. લાખો તો પહોંચી જોઈ જ રહ્યો. આશરે નવ લાખ રૂપીઆની કીમતની એ પહોંચી હશે. દુબળીશાએ કહ્યું કે, “હમણાં આ પહોંચી તમે રાખો અને કાલે જ માલ ગામમાં પહોંચાડો. તમે જશો તે પહોંચાં તમને પુરેપુરાં નાણાં આપી દઈશ અને મારી પહોંચી હું પાછી લઈશ.” બપોર થતાં તો ગામના વેપારીઓ લાખા પાસે માલ લેવા આવ્યા. કોઈયે દસ, વીસ, પચાસ, કે સો, પોઠ માંગી. પણ લાખાએ કહ્યું કે, “દુબળીશાએ

બધી જ પોઠો વેચાતી લઈ લીધી છે.” આ સાંભળી સૌ હસવા લાગ્યા, અને બોલ્યા કે, એનાં નાણાં કેવી રીતે પતશે ? પણ લાખાએ ઠંડે પેટે કહ્યું કે, એ વિચારવાનું કામ માફ છે, તમારું નથી.

વીરચંદ્રશાએ જ્યારે જાણ્યું કે દુબળીશા તો બધી જ પોઠો ખરીદી લાવ્યો છે. ત્યારે એ બહુ ચીઠાયો. માથું કુટ્યું અને કહ્યું કે આણે તો દેવાળું કઢાવ્યું. પણ દુબળીશાએ તેને બહુ ધીરજ આપી, અને કહ્યું કે, તમે હમણાં કાંઈ જ બોલશો નહિં. ગામના વેપારીઓ છેવટે દુબળીશા પાસે ગયા, અને કહ્યું કે, ભાઈ અમને થોડો થોડો માલ તો આપો. ત્યારે તેણે કહ્યું કે, “ એ માલ તો બધો જ ત્રંગાવટીથી વહાણમાં ખંજાળા મોકલવાનો છે, એટલે અહીં આપી શકાશે નહિં. છેવટે બધા વેપારીઓએ બહુ વિનવણી કરી, મહાજન ભેગું કર્યું; અને કહ્યું કે જો માલ આ પ્રમાણે બારોબાર જાય તો ગામ લોકને દુઃખ પડે અને વેપારીઓની રોજી જાય. અંતે એમ ઠંથું કે દર પોઠ દીઠ સવા રૂપીઓ નફો લઈને દુબળીશાએ બધી જ પોઠો ગામના વેપારીઓને વહેંચી આપવી. આ રીતે એક જ દિવસમાં વીરચંદ્રશા સવા લાખ રૂપિયા કમાયા. એટલે તે તો દુબળીશા ઉપર બહુ જ પ્રસન્ન થયા. હવે એ જે કહે તે કરવું એમ તેમણે નક્કી કર્યું; અને પોતાનો સ્ત્રી તથા પુત્રીને પણ તેમ કહ્યું.

નામ તો દુબળીશા હતું પણ કામ જળરું કર્યું, માટે નામથી કોઈએ છેતરાવું નહિં.

નામ ધરાવ્યું દુબળી, કર્યું મોટેરું કામ;
બધે ધર બધી આપીયું, ઠાલો નહિં કે કામ.

આ પ્રમાણે રૂપ કે નામથી રાચવાનું નથી, પણ માણસના ગુણથી રાચવાનું છે.

ગુણની આગળ ભૂપ, સરીખા રહે કર જોડી;
ગુણની આગળ રૂપ, જીવે નિત્ય આધું ઓડી.
ગુણની આગળ ગર્થ, ઘણેરો ફેરા ખાયે;
ગુણની આગળ દાતાર, માન માંગવા જાયે.
ગુણનાં માન ઘણાં કરે, જે માન નહી ભૂપને;
સામળ કહે ગુણે રાચજે, રખે રાચો કોઈ રૂપને.

અને તે જ પ્રમાણે કોઈ પણ માણસનું નામ સરસ હોય તેથી લોભાઇ ના જવું. કહ્યું છે કે:—

“હાથી નામ કહેવાય, બીહે ઉંઢરને સાહે,
“કપુર” કાળો હોય, “સામળો” મુંઢર વાહે;
“રૂપો” હોય કરૂપ, “ભૂપણ” માં દૂષણ ઝાઝા,
“કૃપાલ રાખે ફૂડ, “ભૂપત” વગાડે વાજા;
“આશા” ઇચ્છા ઓલગ કરે, કલ્ક “નિર્મળ શીર ચઢે,
ફોગટ કરે કંઈ “જોષતા” સામળ નામને શું અડે.

લાખા વણુઝારાએ પણ જોયું કે આ દુબળીશા બહુ હોંશિયાર માણસ છે. એટલે તેણે એની દોસ્તી કરી, અને એ જે જણાની દોસ્તી બહુ જ વધી ગઈ. લાખો રોજ દુબળીશાને મળવા વોરચંદ્રશાને ત્યાં જવા લાગ્યો. દુબળીશાએ આલાકીથી ભદ્રાભામિની તરફ લાખાનું ધ્યાન ખેંચ્યું. લાખા! વણુઝારાની નજર બગડી. એણે કહ્યું “દોસ્ત! એ છોકરી સાથે મારો મેળાપ કરાવી આપે તો તું કહે તે તને આપું.” હવે દુબળીશાએ પોતાનો લાગ સાધ્યો. એણે જોયું કે ભદ્રાભામિનીની પરીક્ષા કરવાનો આ ઠીક સમય છે.

એટલે તેણે વીરચંદ્રશાને સમજાવ્યા તથા લાલચમાં નાખ્યા, અને કહ્યું કે, “ તમારી દીકરી સંગીત અને નૃત્યમાં બહુ પ્રવીણ છે. જો લાખાને જરા ખુશ કરશે તો તમે સહેજમાં કરોડપાત થઈ જશો. ” યુક્તિથી ધીમે ધીમે દુબળીશાએ આ વાત વીરચંદ્રશા પાસે કબુલ કરાવી, અને બાપે પોતાની દીકરી પાસે કબુલ કરાવી.

લદ્રાભામિની તો સમજી ગઈ હતી કે આ મારી પરીક્ષા થાય છે. તેણે પણ નક્કી કર્યું કે હું મારી હોંશીયારી બતાવી આપીશ. નક્કી કરેલી રાત્રે લાખો આવ્યો. દુબળીશા એક ગુપ્ત સ્થળે સંતાઈને બેઠું જોતો હતો. લાખાને લદ્રાભામિનીએ આવકાર આપ્યો. પછી પોતે સુંદર સંગીત શરૂ કર્યું, અને પાનખીડાં તેને આપ્યાં. આ ખીડાંમાં કેપ્રી પદાર્થ હતાં, એટલે લાખાને કેફ ચઢ્યો અને સંગીતને લીધે તે બેભાન જ થઈ ગયો. લદ્રાભામિનીએ તેને ઉંચકાવીને ગામના ઉકરડામાં નાંખાવો દીધો. બીજે દિવસે સવારે પોતાની સ્થિતિથી તે બહુ શરમાઈ ગયો. તેમજ લદ્રાભામિનીનાં રૂપ, ગુણ, અને ચતુરાઈથી તે દિગ્ગ થઈ ગયો. તેના મનમાં આવ્યું કે આ અવતારે તો નહિં, પણ આવતે અવતારે એ સ્ત્રી મળે તે માટે હું કાશીયે જઈને કરવત મુકાવી આવીશ, એમ વિચારી પોતાના ભાઈને પોતાનો વેપાર સોંપી તે ગુપચુપ કાશીએ જવા નિકળ્યો.

દુબળીશાએ લદ્રાભામિનીની ચતુરાઈ જોઈ અને બહુ જ આનંદ પામ્યો. છતાંયે તેણે હજી પણ વધારે પરીક્ષા લેવાનું નક્કી કર્યું, અને વીરચંદ્રશાને ત્યાં નોકરી ચાલુ રાખી. પછી

એક દિવસ એકાંતમાં તે ભદ્રાભામિની પાસે ગયો, અને કહ્યું કે, મને તો તારા વિના ચેન નથી પડતું. લાખા વણુઝારાની માંગણી તેં કબુલ કરી હતી, તે તો હું બાણું છું, અને તેવો જ લાભ તું મને આપીશ, તો હું તને મોટું ધનામ આપીશ. ભદ્રાભામિની મનમાં તો સમજી ગઈ કે આ મારી પરીક્ષા ચાલે છે. પણ મોઢે તેણે હા કહી. રાત્રે દુખળીશા બનીઠીને આવ્યા. ભદ્રાની દાસીએ તેમને બેસાડયા. પછી ભદ્રાએ યુક્તિ કરી. તેણે સાક્ષાત્ માતાજી જેવો વેશ કર્યો. કપાળે સિંદુરની આડ, માથે મુગટ, છુટા વાળ, કંકુવાળી હથેળીયો અને હાથમાં આળીદાર ત્રિશુળ. પછી વિકાળ આંખો કરીને તે એકદમ દુખળીશા તરફ ધસી આવી. એકાએક આવું દ્રવ્ય જોઈને દુખળીશા ગભરાઈ ગયો અને બીકથી નમી પડ્યો. પછી બહુ બહુ મારી માંગીને ત્યાંથી જતો રહ્યો.

આ બનાવથી કસ્તુરચંદને પોતાની સ્ત્રીની પવિત્રતા વિશે ખાત્રી થઈ. પછી વીરચંદશાની રજા લઈને પોતાને ગામ જવા નિકળ્યો. ઘેર જઈને પોતાના બાપને કહ્યું કે મારી બત્રા પુરી થઈ ગઈ છે માટે હું મારી સ્ત્રીને તેડવા બહુ છું. એમ કહીને તે સુંદર વહેલ જોડીને એકલો જ નીકળી પડ્યો અને જલદી સાસરે પહોંચ્યો. અત્યારે તેના રૂપરંગ અને હાડ એટલા તો ફેરવાઈ ગયા હતા, કે કોઈ તેને ઓળખી શક્યું નહિ. થોડા દિવસ સાસરાની મહેમાનગીરી ચાખીને, ભદ્રાભામિનીને લઈને તે ત્રંબાવટી જવા નીકળ્યો.

રસ્તામાં એક વેરાન જગા આવી. કસ્તુરચંદ અને ભદ્રાભામિની બે એકલાં હતાં. કસ્તુરચંદ રથ હાંકતો હતો,

અને ભદ્રા અંદર પડદામાં બેઠી હતી. એટલામાં એના પગનું અંઝર પડી ગયું. રથ પુર વેગથી દોડતો હતો, અને ભદ્રાએ કસ્તુરચંદને અંઝર પડી જવાની વાત કરી. એટલામાં તે, કેટલુંએ છેટું કપાઈ ગયું. ભદ્રાએ કહ્યું કે આ અંઝર મારી ખાયે આખ્યાં છે, એટલે તમે ગમે તેમ કરીને તે શોધી લાવો. કસ્તુરચંદે રથ ઉભો રાખ્યો અને તે અંઝર ખોળવા ચાલ્યો.

જે જગ્યાએ અંઝર પડી ગયું હતું તે જગ્યાએ જ એક લુંટારો સંતાઈ બેઠો હતો. તેણે અંઝર પડતું જોયું, અને તરત જ બહાર નિકળી તે લઈ લીધું, અને પછી આડીમાં સંતાતો સંતાતો તે રથ તરફ ગયો. તેણે કસ્તુરચંદને પાછો જતો જોયો, પછી થોડી જ વારમાં તેણે પડદામાં હાથ ઘાલીને ભદ્રાને અંઝર આપ્યું. ભદ્રાએ તો બાણ્યું કે કસ્તુરચંદે જ તે આપ્યું. પછી તે લુંટારો રથ ઉપર ચડી બેઠો અને રથ પોતાની શુદ્ધ તરફ ભર જંગલમાં હાંકી ગયો.

કસ્તુરચંદે તો બહુ શોધ કરી પણ અંઝર જડ્યું નહિં. અંતે નિરાશ થઈને તે પાછો ફર્યો. આવીને જુવે છે તો રથ મળે નહિં. એણે ભદ્રાને ખૂંસો પાડી પણ ઉત્તર મળ્યો નહિં. પછી રથનો ચીલો જોયો. પણ તે રસ્તો કાપીને આડીમાં અદૃશ્ય થઈ ગયેલો જણાયો. આડીઅવળી બહુ તપાસ કરી પણ કંઈ પત્તો મળ્યો નહિં. અંતે એ થાક્યો, અને આવું મોં લઈને ઘેર જવું તે ઠીક લાગ્યું નહિં. હવે એને બહુ પસ્તાવો થયો. ભદ્રા જેવી સતી સ્ત્રીની કસોટી કરીને વિયોગ વેઠ્યો, તે બહુ ખોટું કર્યું એમ તેને લાગ્યું, અને સ્ત્રીઓ પોતે શુદ્ધ હોય છે એવી તેની ખાત્રી થઈ. તેને લાગ્યું કે

હવે આ જન્મમાં ભદ્રા મળવી મુશ્કેલ છે, માટે કાશીએ જઈને કરવત મુકાવીશ, અને આવતે જન્મે ભદ્રાભામિના મળે એમ માંગણી કરીશ. એમ વિચારી તે કાશી તરફ ચાલ્યો.

પેલે! લુંટારો તો ભદ્રાને લઈને ધીરજ જંગલમાં આવ્યો. પછી તેણે ભદ્રાને નિહાળી, અને જોઈને તે ધનને! લોભ ભૂલી ગયો. તેના રૂપ ઉપર તે મોહ પામ્યો. તેણે ભદ્રાને કહ્યું, કે હું વનનો રાજા છું. જો તું મારી સાથે રહીશ તો તને સર્વ પ્રકારનું સુખ આપીશ. ભદ્રા તો અત્યાર સુધી એમજ જાણતી હતી કે કસ્તુરચંદ જ રથ હાકે છે. પણ તેણે જ્યારે લુંટારાને જોયો ત્યારે બહુ જ ભય પામી. તેને બહુ બહુ વિનવણી કરી, ધનનો લોભ બતાવ્યો, ઇનામની લાલચ આપી, અંતે પોતાના સસરાનું નામ દઈને ભય બતાવ્યો; ધમકી આપી, પણ બધું જ નિરર્થક. જે માણસ સાહુમાં અંધ બન્યો હોય, તે કાંઈ બીજી વાત સાંભળે !

પરંતુ આ વખતે એક અણુધાર્યો બનાવ બન્યો. તે ગામનો રાજા શિકાર કરવા નિકળ્યો હતો. તેણે દૂરથી આ રથ જોયો. એટલે એ તરફ ધસી આવ્યો. તેને આવતો જોઈને ભદ્રાને હિંમત આવી, અને તેણે રાજાની મદદ માંગી. રાજાએ પેલા લુંટારાને પકડ્યો અને બધી હકીકત પુછી. પરંતુ ભદ્રાનું રૂપ જોઈને તે પોતે જ મોહ પામ્યો. તેણે વિચાર્યું કે આ રથ અને બળદ નગરશેઠના છે. તેને સૌ ઓળખશે, અને જો તેમ થાય તો હું આ સ્ત્રી મેળવી શકું નહિં તેથી તેણે પેલા લુંટારાને ઉપર ઉપરની ધમકી આપી, અને કહ્યું, કે જા, તેં આ સ્ત્રીનો જીવ બચાવ્યો છે, તેના બદલામાં

તને આ રથ અને કીમતી બળદો ભેટ આપું છું. તે લઈને તું માંડે રાજ્ય છોડી ચાલ્યો જા. જે મારા રાજ્યમાં પકડાઈશ તો હું તને સખત સજા કરીશ. આટલું કહીને રાજાએ ભદ્રાને પોતાના ઘોડા ઉપર જ બેસાડી દીધી અને પોતાના એક એકાંત મહેલ તરફ ઘોડાને મારી મુક્યો.

લુંટારો નિરૂપાય હતો, હથીઆરથી સજ્જ અને બળવાન રાજા સામે થવાની તેની શક્તિ નહોતી, એટલે તે કાંઈ કરી શક્યો નહિ. પણ ભદ્રાના રૂપમાં તે લીન થઈ ગયો હતો. તેને હવે શુદ્ધિ આવી. એણે મનમાં વિચાર કર્યો કે, મારે આવું પાપી જીવન શા માટે ગાળવું જોઈએ ? જે આના જેવી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરીને હું પ્રમાણિક જીવગી ગાળું તો કેવો સુખમાં રહી શકું ! પરંતુ હવે આ ભવમાં તો તે બની શકે નહિ. માટે હું માંડે પાપ ધોવા કાશીએ જઈશ, અને ત્યાં કરવત મુકાવીને માંગીશ કે આવતે જન્મ મને આ સ્ત્રી મળે. એમ વિચારી આ ફૂર લુંટારો પણ, નમ્ર જાત્રાળુની માફક કાશીએ ચાલ્યો.

રાજા ભદ્રાને એકાંત મહેલમાં લઈ ગયો. પછી તેની હજુરમાં વિશ્વાસુ દાસીઓ મુકી, અને દરેક જાતનાં સુખ વૈભવનાં સાધનો તેની આગળ મુક્યાં. પણ ભદ્રાભામિની જેવી પવિત્ર સ્ત્રીને કાંઈ આથી સુખ મળે ? રાજાએ પોતાની સાથે લગ્ન કરવાનું તેને કહ્યું. તેમજ પટરાણી બનાવવા માટે વચન આપ્યું. ભદ્રાએ વિચાર કર્યો કે રાજા સાથે તો કળંથી કામ લેવું પડશે. તેથી તેણે કહ્યું કે, “ રાજાજી ! પેલા લુંટારાની બીકને લીધે મહાદેવજીની એકાંતમાં મહાપુજા

કરવાની મેં બાધા રાખી છે. પ્રથમ હું પુનઃ કરીશ, અને પછી આપ ફરમાવશો તેમ વર્તીશ.” આ વાતથી રાજા પ્રસન્ન થયો અને તેણે શિવાલયમાં ભદ્રાને મોકલવાનો બંદોબસ્ત કર્યો. પણ સાથે સાથે દાસીઓને સાવધાન રહેવાની આજ્ઞા કરી.

ભદ્રાભામિની દેવળના અંદરના ભાગમાં ગઈ એટલે તેણે દાસીઓને બહાર જવા કહ્યું. દાસીઓએ પણ બહાર જઈ બહારથી ખારણાં વાસી દીધાં. ભદ્રાએ તે અંદરથી વાસ્યાં. પછી તેણે ખરા મનથી શિવની સ્તુતિ કરી, અને શિવજીનું લિંગ ઝાલીને બહુ જ કાકલુદીથી તેની સાથે માથું અક્ષાબ્ધ્યું. આ વખતે શિવજીનું લિંગ હાટ્યું હોય એમ તેને લાગ્યું. એટલે તે ચતુર સ્ત્રીએ તેને ખૂબ હલાવ્યું. એમ કરતાં તેને પેચ હોય એમ લાગ્યું. આ પેચ ફેરવ્યા એટલે તરતજ એક ગુપ્તદાર ઉઘડ્યું અને લોંચડું દેખાયું. તરતજ તે લોંચરામાં ઉતરી ગઈ અને છુપું દાર બંધ કર્યું એટલે લિંગ પાછું હતું તેમ ગોઠવાઈ ગયું.

ઘણા વખત સુધી ભદ્રા બહાર ના આવી એટલે રાજા શિવાલયે આવ્યો. તેણે ખારણા ઉઘાડવા માંડ્યાં તો તે અંદરથી બંધ હતાં. જોર કરીને તેણે તે તોડાવી નાંખ્યાં. અંદર જઈ જુલે છે તો શિવાલય ખાલી. તે બહુ જ ગુસ્સે થયો. દાસીઓને ધમકાવી. પણ પછી તેને લાગ્યું કે પ્રજાની વહુ બેટી તરફ કુદૃષ્ટિ કરવાથી પોતાને આ સજા મળી. ભદ્રાને દેવદેવીઓ ઉપાડી ગયા હશે. આ ખ્યાલથી તેને બહુ જ પસ્તાવો થયો. પણ ભદ્રાનો મોહ છુટ્યો નહિ. અંતે

તેણે પણ વિચાર કર્યો કે હું કાશીએ જઈને કરવત મુકા-
વીશ, અને આવતે જન્મ મને લદ્રા મળે તેવી પ્રાર્થના
કરીશ. આમ ધારીને તે રાજા પણ કાશીએ જવા નીકળ્યો.

આ રીતે લદ્રાને બીજા જન્મે પરણવાની ઇચ્છામાં
ચાર જણા કાશીએ કરવત મુકાવવા ગયા.

ભોંયરામાં લદ્રાભામિની ઉતરીને ચાલી, તે બરોબર
પોતાના સસરાની હવેલીમાં જ પહોંચી. અસલના વખતમાં
નગરશેઠની હવેલીએ જવાનો આ છુપો માર્ગ હતો, અને લદ્રાના
સસરા તો તે જાણતા પણ હતા. પરંતુ જુવાન રાજાને તેની
બબર નહિ હોય. લદ્રા ત્યાં પહોંચી તેથી સૌને બહુ નવાઈ
લાગી. લદ્રાએ એમ કહ્યું, કે કસ્તુરચંદ શેઠ તો મને અહીં
મોકલી જાત્રાએ ગયા છે. કસ્તુરચંદના વિચિત્ર સ્વભાવથી
બધા જાણીતાં હતાં, એટલે તેમણે આ વાત માની.

પેલા ચાર જણા લદ્રાભામિનીનું સ્મરણ કરતા કરતા
કાશીએ પહોંચ્યા. ત્યાં એમ બન્યું કે કરવત મુકનારને ત્યાં
ચારે જણા એક જ વખતે ભેગા થઈ ગયા. ત્યાં આગળ દરેકને
પોતપોતાની હકીકત કહીને પોતાની ઇચ્છા જાહેર કરવી પડે
છે, અને તે પછી જો કરવત મુકાવે તો બીજે જન્મે તે
ઇચ્છા ફળે છે. પ્રથમ લાખા વણજારાએ હકીકત કહી, એટલે
કસ્તુરચંદે તરત કહ્યું, કે ભાઈ ! તમે નકામા મરતા નહિં.
પછી પોતે જ દુબળીશા હતો એમ કહ્યું, અને પોતાની હકી-
કત જણાવી. એટલે પેલો લુંટારો બોલી ઉઠ્યો કે, હે ભાઈ !
તમે શોક ના કરો. એ બાઈનું ઝાંઝર મને મળ્યું હતું,
અને હું જ તેને લઈ ગયો હતો. એટલે પેલો રાજા બોલી

ઉઝે! કે, લૂંટારા પાસેથી તો તે બાઈને હું લઈ ગયો હતો, પણ પછી તે મહાદેવજીના મંદિરમાં અલોપ થઈ ગઈ. આ વાત સાંભળીને કસ્તુરચંદ બહુ આનંદ પામ્યો. એણે કહ્યું કે, રાજજી! મારી સ્ત્રી સલામત હોવી જોઈયે. કારણ કે ગુપ્ત રસ્તો છે, તે એણે શોધ્યો હશે. માટે ચાલો હવે તો જલદી આપણે પાછા વળીયે.

ચારે જણે દોસ્તી બાંધી, અને કસ્તુરચંદને ત્રણે જણાયે કહ્યું કે, ભાઈ! તમારી સ્ત્રી તો અમારી બહેન છે. પછી રસ્તામાં આનંદ કરતા કરતા ચારે જણા પોતાને ગામ આવી પહોંચ્યા, અને બધાયે કસ્તુરચંદને ઘેર જ રહ્યા. ત્યાં ભદ્રાએ તેમની બહુ સારી સેવાપરોણાગત કરી, અને પછી સૌ પોતપોતાને ઘેર ગયા. ત્યાર પછી ભદ્રા અને કસ્તુરચંદ મુખ્યચેનથી રહેવા લાગ્યા.

પરંતુ ત્યાર પછી લોકોમાં કસ્તુરચંદની વાતો થવા લાગી. વેપારીનેઃ દીકરો આજસમાં દિવસ ગાળે તે ખોટું કહેવાયું. આ વાત ભદ્રાને કાને પહોંચી. એટલે ભદ્રાએ કસ્તુરચંદને કહ્યું, કે આપકમાઈથી માણસનું માન જળવાય છે, માટે તમારે જાતે કાંઈ વેપાર ખેડવો જોઈયે. કસ્તુરચંદને ગળે આ વાત ઉતરી અને એણે જાવા જવા માટે વહાણ ભરવાની તૈયારી કરી. પરંતુ ભદ્રાથી જુદા પડતાં તેનો જીવ ચાલતો નહોતો. તેણે નિકળતાં નિકળતાં પણ ભદ્રાને કહ્યું, કે લાગ મળશે તો હું ગુપ્તગુપ્ત એકાદ રાત પણ તને મળવા આવી જઈશ.

માતપિતાની રજા લઈને કસ્તુરચંદ નિકળ્યો. પછી ભદ્રાને

પતિવિયોગથી બહુ દુઃખ થવા લાગ્યું; પણ ઉપાય નહોતો. કેટલાંએક વખત ગયા બાદ એક રાત્રે કસ્તુરચંદ ગુપચુપ ભદ્રાની મેડીએ આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું, કે એક દિવ્ય હંસની કૃપાથી હું તને મળવા આવી શક્યો છું. મારા વહાણ ભરદરિયે છે, અને મારે સૂર્ય ઉગતાં પહેલાં તો જતાં જ રહેવું પડે તેમ છે, નહિં તો હંસરાજ ઉડી જાય. ભદ્રા તથા કસ્તુરચંદે તે થોડો સમય બહુ જ આનંદમાં ગાળ્યો. પછી તરતજ જુદાઈ આવી. જતાં જતાં કસ્તુરચંદે કહ્યું કે, હંસરાજે મને વરદાન આપ્યું છે, કે તને એક પુત્ર અવતરશે, અને તે જ્યારે છીંક જાશે ત્યારે તેના મોંમાંથી એક એક રત્ન પડશે. આટલું કહીને તે ચાલી ગયો.

ત્યાર પછી કેટલાંએક માસ વીતી ગયા. દરમિયાન સાસુ અને નણંદે ભદ્રાભામિનીની નિંદા કરવા માંડી. ધણીની ગેરહાજરીમાં સાસુ નણંદ ભદ્રાનું વાંકું બોલે તેમાં શી નવાઈ! અંતે વાત વધી પડી, અને ભદ્રાને કુલટા ઠરાવીને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મુકવામાં આવી. તે બિચારી અથડાતી કુટાતી પોતાના બાપને ઘેર ગઈ. પણ ત્યાંએ તેને કુલટા ધારીને કોઈયે સંઘરી નહિં. અંતે જંગલમાં જઈ તેણે આપઘાત કરવાનો વિચાર કર્યો પણ હું બેજીવવાળી છું. બંનેના ઘાત શા માટે કરવો જોઈયે? વળી જીવતી હોઈશ તો ફરી સુખ પામીશ. મને પુત્ર આવશે. પછી તો તેની છીંકમાંથીયે રત્ન મળશે અને મારું દળદર પ્રીટશે. માટે આપઘાત તો ના જ કરવો જોઈયે. એમ વિચારી તેણે વનમાં એક ઝાડ ઉપર વાસ કર્યો. દિવસે આસપાસથી ફળફળાદિ કંદમૂળ

ખાય, અને પછી ઝાડમાં સંતાઈ રહે. નગરશેઠની પત્નીએ આમ દુઃખે દિવસ કાઢવા માંડ્યા.

થોડા દિવસમાં એજ જંગલમાં લાખો વણુઝારે પોઠો લઈને આવ્યો. તેણે લદ્રાવાળા ઝાડ નીચે જ પોતાનો મુકામ કર્યો. લાખા સાથે તેનું સ્ત્રીમંડળ પણ હતું. લાખાએ જોયું કે ઝાડ ઉપર કોઈ માણસ છે. પ્રથમ તો તેને ખીક લાગી કે કોઈ જક્ષણી કે વંત્રી હશે. પરંતુ લદ્રા ઝાડ ઉપરથી નીચે આવી. તેણે લાખાને ઓળખ્યો. પણ દુઃખથી એ તો એવી બદલાઈ ગઈ હતી કે લાખો એને ઓળખી શક્યો નહિં. લદ્રાએ કહ્યું, લાખાભાઈ, તમને અત્યારે ભગવાનેજ મને બચાવવા મોકલ્યા હોય તેમ લાગે છે. એમ કહી પોતાની હકીકત કહી. લાખાએ પણ એને ધીરજ આપી અને બહેન ગણીને પોતાની સાથે રાખી.

પરંતુ લાખાની સાથે જે સ્ત્રીમંડળ હતું તેમને આ વાત ગમી નહિં. અત્યારે તો આ બાઈને લાખો બહેન કહે છે; પરંતુ આપણે તેને ઓળખતાં નથી. તે રૂપાળી છે, છતાંયે આવા વનમાં ભટકે છે અને વળી ગર્ભવતી છે. આમ એમના મનમાં બહુ શંકા આવી એટલે ગમે તે ઉપાયે આ બાઈને સાથે ન રાખતાં દૂર કરવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો. ફરતાં ફરતાં લાખાનો મુકામ ઠગપુર પાટણ ગામમાં આવ્યો. અહીંના લોકો બહુ લુચ્ચા હતા, અને રાજા લુચ્ચાઓના સરદાર હતો. એટલે આ ગામમાં લદ્રાને સાથમાંથી દૂર કરવાનો સ્ત્રીઓએ વિચાર કર્યો. તેઓએ ગામની મુખ્ય વારાંગનાને ગુપ્તગુપ્ત તેડાવી અને કહ્યું, કે અમારા સાથમાં એક રૂપાળી

સ્ત્રી છે. તે લાખાજીને જંગલમાંથી મળી છે. અમને તે પસંદ નથી, માટે તું કોઈ પણ ઉપાયે એ સ્ત્રીને કબજે લઈ લે.

ગુણકાને તો આ વાત બહુ ગમી. તેણે ભદ્રાને ગુપચુપ જોઈ લીધી, અને પછી રાજાને ફરિયાદ કરી કે મારી એક દાસી ઘરેણું લઈને નાસી ગઈ છે. તે ગર્ભવતી છે તથા રૂપાળી પણ છે. મારાં માણસો મેં તેને ખોળવા મોકલ્યા હતા તેઓએ એને અમુક જંગલમાં જોઈ હતી. પણ ત્યાર પછી મને ખાતરી મળી છે કે લાખા વણઝારાની પાસે એ છે, માટે મને તે પાછી અપાવો. ગુણકા રાજાની માનીતી હતી એટલે આ બધી હકીકત રાજાએ સાચી માની અને લાખાજીને પકડી મંગાવ્યો. ભદ્રાનું વર્ણન મળ્યું. લાખાજીના માણસોએ કહ્યું, કે તે અમુક જંગલમાં ઝાડ ઉપર છુપાયેલી હતી. એટલે રાજાએ ગુણકાની હકીકત સત્ય માની, અને લાખાજીનો દંડ કરી, તેમને હુદપાર કર્યા. આ રીતે ભદ્રા ગુણકાના કબજામાં ગઈ.

ગુણકાએ તેને તો પ્રથમ બહુ માનથી રાખી, અને એની ખુશામત કરવા માંડી. ભદ્રાએ હાથે રસોઈ કરવાનું માંગી લીધું, અને કહ્યું કે બાઈ જો મને બાળક પ્રસવે ત્યાં સુધી એકાંતમાં રાખશો તો, વળત આવતાં હું તમને તેનો બદલો આપીશ. આ સાંભળી ગુણકા હસી, પણ કાંઈ બોલી નહિં. ભદ્રાએ આ દિવસો બહુ જ ચિંતામાં ગાળ્યા. સમય થતાં તેને પુત્ર આવ્યો. તે બહુ જ રૂપાળો હતો, અને તેનું મોં બરોબર કસ્તુરચંદને મળતું આવતું હતું. પુત્રને જોઈ ભદ્રાને બહુ જ હરખ થયો. તેને છીંક આવતી હતી ત્યારે

એ રત્ન પડતાં હતાં આ રીતે બધી નિશાની મળી રહી. હવે પેલી ગુણકાએ લદ્રાને કહ્યું કે, તમે નાચવાનું અને ગાવાનું કામ શીખો. આમ મફતનું તમને ખવડાવવું મને પાલવે નહિ. તમારા છોકરાને નોકર રાખશે. લદ્રાએ આ ઉપરથી કરગરીને કહ્યું કે, છોકરો દોઢ મહિનાનો થવા દો, પછી હું તમે કહેશો તેમ કરીશ.

એવામાં એક દિવસ એક બ્રાહ્મણ તે ગુણકાના ઘર પાસેથી જતો હતો. એણે પરદુઃખલંબન વિક્રમના ગુણ ગાયા. આ સાંભળી લદ્રાને વિચાર આવ્યો કે જો વિક્રમરાજ ખરેખર પરદુઃખલંબન હશે તો! મને બચાવશે. માટે મારી હકીકત તેમને જણાવવી જોઈએ. એમ વિચારી તેણે પોતાની હકીકત એક કાગળમાં લખી, અને પછી પેલા બ્રાહ્મણ સાથે ઘરની બગીચામાંથી વાત કરી. બ્રાહ્મણને એક રત્ન આપ્યું, અને કહ્યું કે, તમે પરદુઃખલંબન વિક્રમરાજને આ સંદેશો આપજો, અને જવાબ લાવશો તો હું બીજું રત્ન આપીશ. બ્રાહ્મણને પણ આ બાઇની દયા આવી અને તે આ સંદેશો લખીને ગયો.

લદ્રાભામિની આ પ્રમાણે દુઃખ અને ચિંતામાં હતી તે સમયે તેને દુઃખ દેનાર સાસુ નણદ પણ સુખમાં રહી શક્યાં નહિ. ત્રંગાવટી નગરીના રાજાની શેઠ ઉપર ઇતરાજ થઈ અને તેમને લુંટીને દેશપાર કર્યા.

કસ્તુરચંદ શેઠે પરદેશમાં બહુ ધન પેદા કર્યું, અને તે પાછા ફરતા હતા તેવામાં એક ગામમાં તે સરત રમ્યા. તેમાં સામી તરફથી લુચ્ચાર્થ થઈ, અને તેઓ બધું ધન હારી ગયા.

કસ્તુરચંદ્ર ભટકતા ભટકતા પોતાને ગામ ગયા. પૈસા
 ૧૫ના માણસનું તેજ પણુ જતું રહે છે. વળી તેમનો વેશ
 પણુ વિચિત્ર થઈ ગયો હતો. એટલે ત્રંખાવટીમાં એમને
 કોઈએ ઓળખ્યા નહિ. ત્યાં તપાસ કરતાં ખબર પડી કે
 ભદ્રાને તો માતપિતાએ કાઢી મુકી હતી, અને પછી રાજાએ
 ઘરખાર લુટી લઈને તેનાં માળાપને દેશપાર કર્યા હતાં. એ
 સૌ ક્યાં હતાં તે કોઈ જાણતું નહોતું. આ ખબર સાંભળીને
 કસ્તુરચંદ્રને બહુ જ દુઃખ થયું, અને તે ગામ છોડીને જતો
 રહ્યો. ભરજંગલમાં આવતાં આપઘાત કરી મરી જવાનો
 તેને વિચાર આવ્યો. પરંતુ આ વખતે યાદ આવ્યું કે,
 “જીવતો નર ભદ્રા પામશે,” જો જીવતો હોઈશ તો બધુંયે
 આવી મળશે. આપઘાત કરવો એ તો કાયરનું કામ છે.
 એમ વિચારી તેણે મનમાં ધીરજ ધરી અને ગામપરગામ
 ફરવા માંડ્યું. કહ્યું છે કે,—

- “ જીવે જો નિર્ધન, કોઈ દીન ધનને પામે,
 “ જીવે જો દુઃખી દેહ, વેદના કોઈ દીન વામે;
 “ જીવે જો વાંઝીયો, કોઈ દીન પ્રગટે પુત્ર,
 “ જીવે જો કોઈ રાંક, સાઈ પામે ધરસુત;
 “ જીવતો નર ભદ્રા પામશે, મુઆ પછી કો નહિ મળે;
 “ આ તકમાં જો ટાળો કરો, કોઈ દિવસ ઇશ્વર ફળે.”

ભદ્રાલાભિનીએ મોકલેલો પ્રાદ્ધાણ કેટલેક દિવસે ઉજ્જન
 આવી પહોંચ્યો. ભદ્રાલાભિનીના સંદેશાથી વિક્રમરાજાને
 બહુ જ દયા આવી અને તે પરદુઃખલાંજન રાજા એકદમ
 બહુ જ ઉતાવળી સાંઢણી પર બેસીને પેલા પ્રાદ્ધાણ સાથે
 કગપુર પાટણ ગયા. ત્યાં જઈને તેમણે ભદ્રાલાભિનીવાળા

મકાનની સામે જ મુકામ કર્યો. પેલી ગુણિકાએ રાજાની સાંઢણી જોઈ અને તેની નજર બગડી. કોઈ પણ ઉપાયે આ સાંઢણી લઈ લેવાની તેણે ઇચ્છા કરી. રાજા વિક્રમને તો ત્યાં કોઈ ઓળખે તેમ નહોતું. એટલે ગુણિકાએ એમન ઓલાવવા દાસી મોકલી. વિક્રમરાજ ત્યાં ગયા. પેલી બાઈએ બહુ હાવભાવ કરીને તેમને રીઝવવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ રાજાએ કાંઈ દાદ આપી નહિ. ત્યારે તે ગુણિકાએ કહ્યું કે, આપણે હારજીતની કાંઈ રમત કરીયે, જે તમો હારો તો મને સાંઢણી આપો, અને હું હારું તો તમે જે માંગો તે આપું. રાજાએ આ વાત કબુલ કરી. રમતાં રમતાં ગુણિકાએ કપટ કર્યું પણ ચતુર રાજાએ તે પકડ્યું. એકદમ તેનો હાથ પકડ્યો અને કહ્યું, કે તો આ કપટ કર્યું તે માટે રાજ-દરબારથી તને સજા કરાવીશ. ગુણિકા ગભરાઈ ગઈ અને નમી પડી; ત્યારે રાજાએ તેને કહ્યું કે ભદ્રા નામની તારે ત્યાં જે સ્ત્રી છે તેની ખરી હુકીકત મને કહે અને તે બાઈને મારી સાથે આવવા દે. ગુણિકાએ બધી ખરી વાત કહી દીધી. પછી રાજા ભદ્રાને તથા બાળકને લઈને ગયા અને તેમને પોતાના મહેલમાં રાખ્યાં.

કસ્તુરચંદ ફરતો ફરતો ઉજ્જન આવી પહોંચ્યો. હવે તે બહુ જ કંટાળી ગયો હતો અને તેને વિચાર આવ્યો કે હું વિક્રમરાજની મદદ લઈને ભદ્રાને બોળું. પણ પછી ધાર્યું કે એમાં તેઓ શી મદદ આપશે. પછી મહાકાળેશ્વરના મંદિરમાં બેસીને તે મહાદેવની પ્રાર્થના કરતો હતો. એટલામાં વિક્રમ-રાજ પોતે જ ત્યાં નિત્યપુજા કરવા આવ્યા. તેમણે આ દુઃખી

માણસને તેનું હુઃખ પુછ્યું. પ્રથમ તો પોતાનું ધન કપટથી કુંટાર્યું હતું તે વાત તેણે કહી. એટલે રાજા વિક્રમ તેની સાથે તે જગ્યાએ જવા તૈયાર થયા.

બન્ને જણ જ્યાં કસ્તુરચંદનું ધન ગયું હતું ત્યાં આવ્યા. હારજીતની રમત રમનારાઓ મોટે ભાગે કપટી હોય છે. વિક્રમરાજા ત્યાં ગયા અને રમત રમવાની ઇચ્છા કરી. રમતાં રમતાં તેમણે તેમનું કપટ પકડ્યું પણ ત્યાંના રાજદરબારમાં વિક્રમરાજા ઓળખાઈ ગયા. ત્યાંનો રાજા તેમને નમ્યો. કપટીઓને હુદપાર કર્યા અને કસ્તુરચંદને તેનું બધું ધન પાછું અપાવ્યું.

પછી રાજાએ કસ્તુરચંદને કહ્યું કે, ચાલો, હું તમને તમારા ગામ સુધી પહોંચતા કરું. તે વખતે કસ્તુરચંદને રડવું આવ્યું. રાજાને તો બહુ જ આશ્ચર્ય લાગ્યું, અને રડવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે કસ્તુરચંદે પોતાની તથા ભદ્રાભામિનીની બધી વાત કહી. આ વાત સાંભળી રાજા બહુ આનંદ પામ્યા, અને કસ્તુરચંદને પોતાની સાથે જ લઈ ગયા, અને પોતાના મહેલમાં એકાંત સ્થળે ઉતારે આપ્યો. પછી તેમણે પૂછ્યું કે ભદ્રાભામિનીની નિશાની આપો અને તમારા શરીરની ખાસ નિશાની હોય તે કહો. આ બધું જાણી લીધા પછી ભદ્રાભામિનીને તેમણે શુભ સમાચાર આપ્યા અને પછી કસ્તુરચંદ ભદ્રાભામિનીને તથા પોતાના પુત્રને મળ્યો. આ રીતે “ જીવતો નર ભદ્રા પામશે ” એ કહેવત અક્ષરે અક્ષર ખરી પડી.

વિક્રમરાજની મદદથી કસ્તુરચંદે પોતાનાં માતપિતાને બોળી કાઢ્યાં અને પછી તેઓ પોતાને ગામ ગયા. રાજા વિક્રમને હવે કસ્તુરચંદ સાથે દોસ્તી થઈ હતી અને ભદ્રાભામિનીને તો તેમણે પોતાની પુત્રી કરીને સ્થાપી હતી. એટલે તે પણ તેમની સાથે જ ગયા. તેમણે ત્રંબાવટીના રાજા પાસેથી તેમનું બધું ધન પાછું અપાવ્યું, અને રાજા પણ પોતાના માઠા કામ માટે હવે બહુ પસ્તાયો. તેણે પણ તેમની સૌની માફી માંગી. ત્યાર પછી તેઓ સૌ બહુ સુખી થયા.

જવતો પામે રાજ, જવતો પરણે નારી,
જવતો બેસે અશ્વ, થાય જવતો વેપારી;
જવતો માંડે જગન, સુકીર્તિ જવતો સાહે,
જવતો પહેરે નંગ, જવતો લાણાં સાહે;

વહાલાંનો હોય વિલેગીયા, તે સંલેગી થાય છે,
પણ મુઆ કોઇ દેખે નહિ, સામજભટ ગુણુ ગાય છે.

વિક્રમરાજના પરાક્રમની વાત કહીને તે પુતળી બોલી કે, હે ભોજરાજ ! જે આવાં પરાક્રમનાં કામ કરશે, તે જ આ સિંહાસન ઉપર બેસશે; એટલું કહીને તે આકાશમાં ઉડી ગઈ.

વાર્તા ૨૪ મી.

ગોટકાની વાર્તા.

પુતળી: ચંદ્રવદની.

વાર્તા ૨૪ મી.

ગોટકાની વાર્તા.

પુતળી : ચંદ્રવદની.

લોજરાજ વળી પાછો સિંહાસન ઉપર બેસવા ગયો, ત્યારે ચંદ્રવદની નામે ચોવીસમી પુતળી બોલી ઉઠી, મહારાજ ! આ સિંહાસન ઉપર બેસવા માટે તો રાજ વિક્રમ જેવાં પરોપકારના કાર્ય કરવાં જોઈએ. પછી લોજરાજના પુછવાથી તેણે વિક્રમરાજના પરોપકારની નીચેની વાર્તા કહી:—

એક વાર વિક્રમરાજ રાત્રે નગરચર્યા જોવા નીકળ્યા હતા. ફરતા ફરતા પ્રધાનના મહેલ પાસે આવ્યા. ત્યાં તેમણે એક કૌતક જોયું. પ્રધાનની જીવાન કુંવારી પુત્રી, બહાર નીકળી. તેણે સુંદર શણગાર સજ્યા હતા, અને એકલી તે ચાલવા લાગી. તેને જોઈને રાજને બહુ નવાઈ લાગી, અને તેઓ ગુપચુપ તેની પાછળ ગયા. તે છોકરી નગરશેઠને ઘેર જઈને ઉભી રહી. ત્યાં જઈને તેણે ખારણે ટકોરા માર્યા. એટલે નગરશેઠના જીવાન છોકરાએ ખારણું ઉઘાડયાં. પછી બન્ને જણું તે છોકરાના ઓરડામાં ગયાં. પરંતુ ત્યાં ગયા પછી તે છોકરો !વચારમાં પડી ગયો, અને બોલ્યો: બાઈ, તમે પાછાં તમારે

ઘેર જાવ. જ્યાં સુધી જાહેરમાં આપણાં લગ્ન થાય નહિ, ત્યાં સુધી આપણે આમ મળવું જોઈએ નહિ. ત્યારે પ્રધાન-પુત્રી બોલી: મેં તમને આવા બીકણુ નહોતા જાણ્યા. જો એમજ હતું તો આજે શિવમંદિરે વાયદો શા માટે કર્યો. પહેલેથી જ કહ્યું હોત તો હું અડધી રાત્રે એકલી બહાર નીકળત નહિ. ત્યારે તે યુવાન બોલ્યો: મેં તને કહ્યું તો ખરું, પણ પછી વિચાર કરતાં મને લાગ્યું કે આ કામ ખોટું છે. વિક્રમરાજ રાત્રે નગરમાં ફરે છે. તે જો આ વાત જાણે તો આપણને સજા સજા કરે. માટે આપણે પ્રથમ લગ્ન કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ બધી વાત પેલી સ્ત્રીને ગળે ઉતરી નહિ. તેણે કહ્યું કે વિક્રમરાજની શી દરકાર છે. હું એને લેખામાં ગણતી નથી. તું કહે તો કાલ રહવારે એનું માથું લાવીને અહિં હાજર કરું. આ બોલ સાંભળીને નગરશેઠના દીકરાને બહુ રીસ ચઢી, અને બોલ્યો કે જે દિવસે વિક્રમરાજનું માથું લઇને આવે તો દિવસે મારા ઘરમાં પગ મુકજો. અત્યારે તો એકદમ ચાલી જાવ. તે કન્યા રીસમાં ને રીસમાં તે ઘરમાંથી ચાલી ગઇ.

વિક્રમરાજએ આ બધી વાત સાંભળી હતી, અને આ સ્ત્રી પોતાનું માથું મેળવવાને કેવા પ્રયત્ન કરશે તે જોવાની તેમને બહુ હોંશ થઈ. એટલે તેઓ એની પાછળ પાછળ જ ગયા. તરત તો તે સ્ત્રી પોતાને ઘેર ગઇ, અને પરોઢમાં વહેલી ઉઠી, ને શહેર જહાર ચાલી નીકળી. અહીં એક સિદ્ધ પુરૂષ નદી કીનારે તપ કરતો હતો, તે બન્ને પાંચળો હતો. તે મોટો તપસ્વી છે એવી ગામમાં વાત ચાલતી હતી. પેલી

બાઈ આ સિદ્ધ પુરૂષની પાસે ગઈ. ત્યાં જઈને તેની બહુ સેવા કરી. એટલે સિદ્ધ પુરૂષે પુછ્યું: બહેન તારે શું જોઈએ છે ? જે જોઈયે તે માંગી લે. એટલે તે સ્ત્રી બોલી: મહારાજ, મારે તો રાજા વિક્રમનું માથું જોઈયે છે. આ સાંભળીને તે સિદ્ધ તો ગભરાયો. પણ બોલેલું વચન કેમ ફેરવાય, એમ વિચારી તે બોલ્યો બાઈ તું મને કાલે પાછી મળજે. ત્યાં સુધીમાં આ કામ કેવી રીતે કરવું તેનો વિચાર કરી રાખીશ.

નગરશેઠના પુત્રને નરસેદાસ કરીને એક મિત્ર હતો. તેણે પોતાના મિત્ર પાસેથી રાતની બધી વાત જાણી. આ નરસેદાસ રાજાની એક રાણીને બહુ જ ચાહતો હતો. પરંતુ મહેલમાં તેનો પ્રવેશ થયો પણ મુશ્કેલ હતો, અને રાણી તો બીચારી આ વાત જાણતી પણ નહોતી. નરસેદાસે જ્યારે જાણ્યું કે પ્રધાનપુત્રીએ વિક્રમનું માથું છેદવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, ત્યારે તેને બહુ આનંદ થયો. એને લાગ્યું કે રાજા વિક્રમ ન હોય તો જ હું રાણીને મળી શકું—એમ વિચારી એ પ્રધાનપુત્રીને મળ્યો. તેણે કહ્યું મને રાતની બધી વાત ખબર છે. રાજાનું માથું કાપવામાં તમારે મારી જે કંઈ મદદ જોઈયે તે આપવા હું તૈયાર છું. પ્રધાનપુત્રીને તો આ સાંભળીને આનંદ થયો. તેણે કહ્યું કાલે મારી સાથે સિદ્ધને ત્યાં આવજો. એટલે આપણે આ સંબંધી કંઈ યુક્તિ કરીશું.

આ વખતે ઉજ્જન નગરના એક ગરીબ લક્ષ્માં કંઈક જુદો જ બનાવ બનતો હતો. એક ચોરના ઘરમાં એક સ્ત્રી કદપાંત કરતી હતી, અને તેના અઢાર વર્ષના પુત્રને ઠપકો આપતી હતી. તે કહેતી હતી કે: તને ઉછેરીને આટલો

મોટો કયો છે તે તારા બાપનું વેર લેવાને માટે. તારા બાપને વિક્રમરાજાએ ભરબજારમાં શુળીએ ચઢાવ્યો હતો. માટે જ્યારે વિક્રમરાજાનું માથું લાવીને તું મારા મોં આગળ મુકે ત્યારે જ તેનું વેર વળે. છોકરો આ સાંભળીને બહુ જ ઉશ્કેરાઈ ગયો. તેણે કહ્યું, કે ગમે તેમ કરીને કાલે રાતે હું રાજાનું માથું તારી આગળ લાવીને મુકીશ.

બીજે દિવસે નરસેદાસને લઈને પ્રધાનપુત્રી સિદ્ધની પાસે ગઈ. રાજા વિક્રમ પણ આ બધું કૌતુક ગ્રસ્ત રીતે જોતા હતા. બન્ને જણા જઈને સિદ્ધને નમ્યાં. સિદ્ધ બોલ્યા: તમે બહુ જ મોટો ઇરાદો રાખ્યો છે. હજીએ તમારો વિચાર બદલો તો સારું. હું તો વચનથી બંધાયેલ છું એટલે તમને મદદ કરીશ. મારી પાસે એક ગોટી અથવા ગોટકો છે. તે મોંમાં મુકીને જ્યાં જવું હોય ત્યાં જઈ શકાય છે. તે હું તમને આપીશ. પણ હજી તમે વિચાર કરો. ત્યારે પ્રધાનપુત્રી બોલી: મહારાજ ! મારો વિચાર ફરનાર નથી. પરંતુ આપ અપંગ છો એટલે જો તમારી ગોટી મારા આ મિત્રને આપશો, તો એ બધું કામ કરી આવશે, અને હું તમને તમારા વચનથી છુટા કરીશ. સિદ્ધે કહ્યું કે ગોટી તો આપું પણ મને તે કાલે પાછી મળવી જ જોઈયે. તે કન્યા બોલી: ગોટી આપવાનું હું માથે લઉં છું. જો ગોટી તમને ન આપું તો હું તમારી દાસી થઈને રહીશ. આ વચન સાંભળીને સિદ્ધે પ્રધાનપુત્રીને ગોટી આપી. તે રાત્રે ગોટી મોંમાં મુકીને નરસેદાસ રાણીના ઓરડામાં પહોંચ્યો. રાણી તો નિરાંતે ઉંઘતી હતી. રાજા વિક્રમ ત્યાં પધાર્યા નહોતા. રાણીને આમ એકલી

જેઘને નરસેદાસ લાન બૂલ્યો. રાણી માટેનો તેનો મોહ તાલે થયો, અને રાણીનું સુંદર મુખ નીરખતો તે પલંગ ઉપર બેસી રહ્યો.

પેલો ચોરનો પુત્ર રાજાનું માથું લેવાના નિશ્ચયથી મોડી રાત્રે મહેલમાં પહોંચ્યો, અને ઘણી જ હોંશીયારીથી ચોકીદારોની નજર ચુકાવીને, રાણીના ઓરડા સુધી પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે નરસેદાસને બેઠેલો જોયો. તેણે બણ્યું કે આ વિક્રમરાજ જ છે. તે શુપચુપ ઓરડામાં પેઠો, અને તેણે એક જ ઝટકે નરસેદાસનું માથું કાપી નાખ્યું, અને તે લઈને પાછો ચાલ્યો. વિક્રમરાજ આ નવો બનાવ જોઈને અચંબાથી પેલા ચોરની પાછળ ગયા.

રાણી આ ગરબડાટથી બગી ઉઠી, અને ઘડ વગરનું મડદુ જોઈને બહુ જ ખેડીની. તેણે તરતજ રક્ષકોને બુમ મારી, અને આ બધું શું છે તે પુછ્યું તથા વિક્રમરાજને આ વાતની ખબર કરવા જણાવ્યું. રક્ષકો ઘણા ગભરાઈ ગયા, અને તપાસ કરવા લાગ્યા. પરંતુ કાંઈ પત્તો ખાધો નહિ.

વિક્રમરાજએ તે ચોરનું ઘર જોઈ લીધું. પછી પ્રધાનપુત્ર શું કરે છે તે જોવા ગયા. જે વખતે પેલા ચોરે નરસેદાસનું માથું કાપી નાખ્યું, તે વખતે એના મોંમાંથી પેલી ગોટી બહાર પડી ગઈ. આ ગોટી પછી વિક્રમરાજને મળી આવી.

આખો દિવસ નરસેદાસ આવ્યો નહિ, એટલે પ્રધાનપુત્રી તો બહુ શોકમાં પડી ગઈ. એક તો રાજાનું માથું ન મળ્યું, અને વળી ગોટી પણ ગઈ. પરંતુ તે વચનની સાચી હતી. એટલે તે સિદ્ધની પાસે ગઈ, અને બધી હકીકત

કહી દીધી, અને કહ્યું કે બદલામાં હું તમારે ત્યાં રહીશ. આ વાત સાંભળીને સિદ્ધ તો રડવા લાગ્યો. તેમણે કહ્યું બહેન, હું તો અપંગ છું. ગોટીને આધારે જ માફ બધું કામ ચાલતું હતું. હવે તો ગોટી વગર હું અહિંને અહિં રીખાઈને મરી જઈશ. તું તો તારે ઘેર જા. આ જંગલમાં રહેવાનું તારું કામ નથી. પ્રધાનપુત્રીએ સિદ્ધને બહુ જ આશ્વાસન આપ્યું, અને કહ્યું કે રોજ તમારી સંભાળ લેવા આવીશ, અને તમારે માટે સર્વ વસ્તુઓ લાવીશ. એમ કહીને એ પણ શોક કરતી ઘેર ગઈ.

નગરશેઠનો પુત્ર પ્રધાનપુત્રીને આહતો હતો, અને તેના વગર દુઃખી હતો. નરભેદાસ શુભ થઈ જવાથી તેના ઘરના માણસો પણ બહુ જ દુઃખી હતા. પ્રધાનપુત્રી તો એવડી દુઃખી હતી. પોતાનું કામ સર્થ નહિ અને સિદ્ધ તથા નરભેદાસ પોતાને લીધે દુઃખી થયા. ચોરની મા માથું જોઈને પ્રથમ તો આનંદ પામી. પણ પછી તેને બહુ શોક અને લય થયો. પોતાના વેરની ખાતર પ્રજના પાળનારાને મારી નાંખાવ્યો તેથી તેને દુઃખ લાગવા માંડ્યું. તથા આ દુષ્ટ કામ માટે પોતાનો છોકરો પકડાઈ જશે એવી ખીક પણ લાગી. આ રીતે તે પણ દુઃખી થઈ.

આ બધાનું દુઃખ જોઈને વિક્રમરાજને પણ દુઃખ થયું. પ્રથમ તો તેઓ ચોરને ઘેર ગયા, અને પેલી ખાઈને કહ્યું કે: ખાઈ તારા છોકરાએ ભુલ કરી છે. વિક્રમ તો હું છું. મારે બદલે તેણે ખીજા કોઈનો જીવ લીધો છે. માટે તું એ માથું મને આપ. હું તને માફ માથું આપવા તૈયાર

શું. આ વાત સાંભળીને તે સ્ત્રી બહુ આનંદમાં આવી ગઈ. તે સ્ત્રી સબને પગે પડી; અને બોલી મહારાજ, મારો ગુન્હો માફ કરો. આ કામથી મને બહુ જ પસ્તાવો થતો હતો અને તમે સલામત છો તે જાણી મને નિરાંત થઈ છે. આ માથું તમે લઈ લો અને તમારા પુણ્યથી એ બિચારાને જીવતો કરો. આજથી મારા છોકરા પાસે ચોરીનો ધંધો મુકાવી દઈશ, અને અમે સૌ મહેનત મજૂરી કરીને પેટ ભરીશું.

આ માથું લઈને વિક્રમરાજ માતા હરસિદ્ધને મંદિરે ગયા, અને પોતાના મહેલમાંથી મળી આવેલું શરીર પણ ત્યાં મંગાવ્યું. માતાજીની બહુ પ્રાર્થના કરી તેમણે નરસિંહાસને જીવતા કરવાની વીનવણી કરી. માતાજી પ્રસન્ન થયાં અને તેને જીવતો કર્યો. તેણે ઉઠીને રાજાને પ્રણામ કર્યા, અને બહુ બહુ માફી માંગી, અને બોલ્યો: રાજાજી હું તમારો જીવ લેવા આવ્યો હતો. મારા ઉપર કૃપા કરીને મને જીવતો કરવામાં, તમે બહુ જ મોટું મન દેખાડ્યું છે. ફરીથી હું આવા દુષ્ટ કામની કલ્પના પણ નહિ કરું, અને તમારો દાસ થઈને રહીશ. આમ કહી એ પોતાને ઘેર આવી ગયા.

પછી રાજા નગરશેઠના પુત્રની પાસે ગયા. તે જીવાન પ્રધાનપુત્રીને બહુ જ આહતો હતો. રાજાએ તેને તેના પ્રેમની વાત પૂછી. તે બોલ્યો: જો મારાં લગ્ન પ્રધાનપુત્રી સાથે થાય તો જ હું જીવીશ નહિ તો સંસાર છોડી આલ્યો જઈશ. રાજાએ તેને ધીરજ આપી, અને પછી તેના પિતાને મળ્યા,

અને કહ્યું કે તારા છોકરાનું લગ્ન પ્રધાનપુત્રી સાથે કર. પહેલાં તો નગરશેઠે આનાકાની કરી પણ પછી રાજના આગ્રહથી તેમજ પોતાના પુત્રનું મન જોઈને તેણે તે વાત કબુલ કરી.

રાજા હવે સિદ્ધની પાસે ગયા, ત્યાં પ્રધાનપુત્રી તેની સેવા કરતી હતી, અને છતાંયે તે સિદ્ધ ગોટી માટે કલ્પાંત કરતો હતો. રાજાએ તે સિદ્ધને પુછ્યું: મહારાજ! આ ગોટીને માટે તમે આટલો કલ્પાંત કેમ કરો છો? સિદ્ધે કહ્યું: ભાઈ આજથી ત્રીજે દિવસે માંડે મોત છે, અને જો મૃત્યુ સમયે નર્મદા નદીમાં સ્નાન કરું તો મારે ફરી જન્મ લેવો ન પડે. જો મારી પાસે ગોટી હોત તો હું નર્મદા કીનારે જઈ શકત. આ સાંભળી રાજાએ કહ્યું, કે હું તમને યોગ્ય સમયે નર્મદા કીનારે પહોંચતા કરીશ એમ કહી તેમણે પેલી ગોટી સિદ્ધને બતાવી.

આ ગોટી જોઈને પ્રધાનપુત્રી તો બહુજ આનંદમાં આવી ગઈ. તે રાજાને પગે પડી અને કહ્યું કે મહારાજ તમે મને આજે જીવતદાન આપ્યું છે. રાજાએ કહ્યું કે એ તો ઠીક છે પણ લગ્ન સંબંધી તારો શો વિચાર છે? ત્યારે તે બોલી: હું તો મારા મનથી નગરશેઠના પુત્રને વરી ચુકી છું. જો તે મને સ્વીકારશે તો ઠીક છે. નહિ તો હું બીજા કોઈ જોડે લગ્ન કરનાર નથી. પછી વિક્રમરાજાએ કહ્યું કે તારા લગ્ન માટે મેં નગરશેઠ અને તેના દીકરાની મંજૂરી મેળવી છે. માટે તું કાંઈ ચિંતા કરીશ નહિ, અને સુખેથી ઘેર જા. પ્રધાનપુત્રીએ આ સાંભળી રાજાનો બહુ ઉપકાર માન્યો અને આનંદથી પોતાને ઘેર ગઈ.

આ રીતે વિક્રમરાજએ ચોરની મા, પ્રધાન પુત્રો, નગરશેઠનો પુત્ર, અને નરભોદાસ એ સૌના દુઃખ દૂર કર્યો. પછી તે સિદ્ધની ભેટે ।નરાંતે વાતે વળગ્યાં, અને સિદ્ધને પુછ્યું, તમે નર્મદા ક્ષીનારે મરવાની ઇચ્છા શા માટે કરો છો ? ત્યારે તે સિદ્ધ બોલ્યાઃ શાસ્ત્રમાં નર્મદા નદીનું મહાત્મ્ય ઘણું ગણાય છે. પુરાણની અંદર ઘણાએ દાખલા આપેલા છે. તેમાં નર્મદા નદીને લીધે ઘણા પાપીઓ તરી ગયા છે. આણક્ય કરીને એક રાજા હતો. તે બહુ જ દુષ્ટ હતો. તેના રાજ્યમાં બધાને બહુ જ દુઃખ હતું. લોકો પાસેથી પૈસા લુંટી લેવામાં આવતા હતા, અને કોઈ નિરાંત જીવે રહી શકતું નહોતું. તેના પાપનો પોકાર છેક ધર્મરાજના દરબાર સુધી પહોંચ્યો હતો, અને ત્યાં સૌએ કહેતા હતા કે આને માટે તો નર્કમાં પણ ખાસ જગ્યા કરવી પડશે. એક દિવસ કાગડપિ નામે મોટા રૂપિ એ રાજાના દરબારમાં જઈ પહોંચ્યા. રાજાએ તેમને આસન આપ્યું, અને પુછ કરો. રૂપિએ રાજાને કહ્યુંઃ ભાઈ ! મારી પુજા કર્યાથી તારું કાંઈ વળે તેમ નથી. તું બહુ જ પાપી છું અને તારા પાપથી સ્વર્ગના દેવો પણ થરથરી ગયા છે. આ સાંભળી આણક્ય રાજાની આંખ ઉઘડી. તેને બહુ જ પસ્તાવો થવા માંડ્યો અને બોલ્યોઃ મહારાજ ! થવાનું હતું તે થઈ ગયું છે. હવે તો એ પાપ નિવારણ કરવાનો ઉપાય બતાવો, અને ફરીથી કોઈ દિવસે હવે હું એવા પાપ નહિ કરૂં. કાગડપિએ કહ્યુંઃ ખરા મનથી પસ્તાવો કરીને તું આજથી જ સુધરી જાય અને નર્મદા નદીમાં સ્નાન કરે તો તને સ્વર્ગ મળે.

આ સાંભળી રાજાને બહુ સંતોષ થયો, અને તરત જ તે રૂપિને લઇને નર્મદા તટે ગયો. ત્યાં રૂપિએ તેને વિધિપૂર્વક સ્નાન કરાવ્યું. ત્યાર પછી તે રાજાએ ઘણા વર્ષો સુધી સારી રીતે રાજ્ય કર્યું અને જ્યારે તે મરી ગયો ત્યારે તેને માટે ખાસ વિમાન આવ્યું અને તે સ્વર્ગે ગયો.

તે સિદ્ધે કહ્યું કે આવા તો બીજા ઘણાંયે દાખલા છે. નર્મદાને કીનારે રામકુંડ છે અને સીતાવાડી પણ છે. જેટલું પુણ્ય ગંગા નદીમાં સ્નાન કરવાથી થાય છે, તેટલું પુણ્ય તો નર્મદાના દર્શનથી થાય છે. માટે મારે તો નર્મદા કીનારે જ મરવું છે. વિક્રમરાજાએ તે સિદ્ધને કહ્યું: તમારું મરણ થાય પછી આ ગોટીનું શું કરશો ? ત્યારે સિદ્ધ બોલ્યા: તમારા જેવા પરદુઃખભંજન રાજાને આ ગોટી આપી જવાની મારી ઇચ્છા છે; ત્યારે વિક્રમરાજા બોલ્યા: મહારાજ ! તમે જો મારા બેળામાં સુધ રહો, તો હું ગોટીના પ્રભાવથી નર્મદા તીરે તમને લઇ જાઉં. ત્યાં તમારું મોત થાય પછી તમારી ઉત્તરક્રિયા કરીને, ગોટી લઇને હું પાછો આવું. સિદ્ધે આ વાત કબૂલ કરી, અને બન્ને જણા નર્મદા તીરે ગયા. રાજાએ અને સિદ્ધે ત્યાં સ્નાન કર્યા પછી નિમેલે વખતે સિદ્ધનું મોત થયું. વિક્રમરાજાએ તેમની બધી ઉત્તર ક્રિયા કરી, અને પછી પોતે ગોટી લઇને પાછા ફર્યા.

આ પ્રમાણે વિક્રમરાજા જેવા પરદુઃખભંજનનાં કામ જે કરશે, તે આ સિંહાસન ઉપર બેસશે. એમ કહીને તે પુતળી આકાશમાં ઉડીને ચાલી ગઇ.

વાર્તા ૨૫ મી.

જોગણુની વાર્તા.

પુતળી: સુગંધા.

વાર્તા ૨૫ મી.

જોગણની વાર્તા.

પુતળી: સુગંધા.

સુગંધા નામની પુતળીયે રાજા લોજને નીચેની વાત કહી:—

એક વાર ઉજ્જન શહેરમાં એક તંબોળીની દુકાને એક ગાંડા જેવો માણસ આવ્યો. તે કાંઈ કામ ધંધો કરતો નહોતો, અને આખો દિવસ મસ્તાન થઈને ફર્યા કરતો હતો. એની વાત આખા ગામમાં થવા માંડી, છેવટે રાજદરબારે પણ પહોંચી. વિક્રમરાજને આ ઉપરથી એને મળવાનું મન થયું. તેથી એક વાર રાત્રે એકાંતમાં એની પાસે તે ગયા. એને જોતાં તે કાંઈ ગાંડા જેવો લાગતો નહોતો. વિક્રમ રાજાએ જોયું તો આ માણસ ખત્રીસ લક્ષણો દેખાયા. પછી વિક્રમ રાજાએ એની સાથે માયાથી વાત કરી, અને એની હકીકત પૂછી. રાજાની માયા જોઈને એ માણસનું ગાંડપણ પીગળી ગયું. એણે કહ્યું કે “હું” તો એક દુઃખી માણસ છું. પણ ગમે તેને મોંયે પોતાના કુળની વાત ઉઘાડવી, તે સારું નથી. કહ્યું છે કે,—

લેસ નહિ કુળ લાજ, ધન બાપનું ખુએ,
નમે વેરીને પાચ, દુષ્ટ આગળ દુઃખે રૂબે;

દુઃખનું કહે કહકં, બોલે આપીકો બોલે,
 દે સબજનને દુઃખ; છીદ્ર પોતાનું જોલે;
 આધીન થઈ જે અજ જમે, લાજ મરભદા નવ રહે,
 કવિ સામળ સાચું કહે, લોક કપુત તેને કહે.

માટે મારે કપુત થઈને તમારે મોંયે મારી વાત કહેવી નથી.” પરંતુ વિક્રમ રાજાએ એને બહુ જ આગ્રહથી વિનંતિ કરી એટલે છેવટે તેણે પોતાની વાત કહેવા માંડી.

રત્નવંતી નામે એક નગર છે. તેનો રાજા રત્નરાય છે. એ બહુ જ સારો રાજા હતો. હું તેનો કુંવર છું. મારા પિતાને એક બીજી મારી ઉમરની રાણી હતી. પણ તે સારી નહોતી. તે મારા ઉપર વેર રાખતી હતી. તેથી તેણે એક વાર રાજાના મનમાં મારા વિષે ખોટું ભરાવ્યું. એટલે રાજાએ પ્રધાનને હુકમ આપ્યો કે કોઈ ના જાણે તેમ કુંવરનો જીવ લેવો. મને તો આ વાતની કાંઈ જ ખબર પણ નહોતી. પ્રધાન બહુ ચતુર હતો. તે મને સમજાવીને પોતાને ઘેર લઈ ગયો, અને રાજધાનીથી દૂર એક નાના ગામમાં પોતાની હવેલી હતી, ત્યાં રાખ્યો. રાજાને એણે કહ્યું કે કુંવરને મારી નાંખ્યા છે. એણે બહુ દિવસ મારી તપાસ રાખી, અને એણે જાણ્યું કે મારામાં કાંઈયે અપલક્ષણ નથી, ત્યારે એણે મને રાજાના કોપની વાત કહી ને ચેતવણી આપી કે મારે ઉઘાડા પડવું નાહ. એણે મને પોતાની કુંવરી સાથે પરણીને ત્યાં જ છુપા રહેવાનું કહ્યું. પણ એમ ઘરજમાઈ રહેવાનું મને ગમ્યું નહિ. તેથી રાત પડતાં હું એક ઘોડો લઈને દૂર દેશ જતો રહ્યો.

તે પછી એક ઠેકાણે ઝાડ નીચે હું બેઠો હતો. ત્યાં બેતાં મારી નજરે એક ઝાંઝર પડ્યું. એ ઝાંઝર કોનું હશે તેની તપાસ કરવા હું જરા આબુખાબુ બેવા ગયો. ત્યાં થોડે દૂર એક અત્યંત રૂપાળી સ્ત્રી એક સાંઢણી આગળ ઉભી હતી. ત્યાં અંધારું હતું એટલે એણે મારું મોં જોયું નહોતું. મેં ઝાંઝર આગળ ધર્યું, અને હું કાંઈ બોલું તે પહેલાં તો એણે કહ્યું, “ લાવો મારું ઝાંઝર. ચાલો તમે જલદી બેસી જાવ. ” એમ કહી તેણે મને સાંઢણી ઉપર બેસાડ્યો, અને સાંઢણી જલદી દોડાવવા હુકમ આપ્યો. વહાણું વાયું ત્યારે એણે મને જોયો અને એકદમ ચીસ પાડી ઉઠી અને કહ્યું, “ તું કોણ છું અને શા માટે મને આમ ઉપાડી લાવ્યો છું ? ” મેં એને શાંત પાડીને કહ્યું કે, “ બાઈ ! આમાં મારો શો દોષ છે ? મને રસ્તામાં ઝાંઝર જડ્યું તે આપવા હું આવ્યો, ત્યારે તમે મને બોલવા પણ દીધો નહિ, અને સાંઢણી હાંકાવી મૂકી. તમે સુખેથી તમારે રસ્તે જાવ, અને મને જવા દો. ”

આ સાંભળી તે સ્ત્રી બોલી, કે હું તો માંગરોળના રાબાની કુંવરી છું, અને પ્રધાનના છોકરા સાથે ઘેરથી નાશી નિકળી છું. એટલે હવે મારાથી પાછું ફરાય તેમ નથી. પરંતુ તમે બહુ સારા માણસ છો. હું એકલી અને નિરાધાર હતી, તોપણ તમે મને પગવી નથી, માટે તમે જ મને પરણો, અથવા હમણાં મને આશ્રય આપો. મેં કહ્યું કે, હજી તમે મને ઓળખતાં નથી, માટે થોડા દિવસ પછી આપણે વાત કરીશું. આટલું કહી હું નજદીકના ગામમાં ગયો. ત્યાં એક ફકીર હતો તે જે માગે તે આપવા માટે હું વચનથી બંધાઈ

ગયો. તેણે મારી પાસે એક હજાર રૂપિયા માંગ્યા. મારી પાસે તો કાંઈજ હતું નહિ એટલે મેં કહ્યું, કે ભાઈ તું મને કોઈ ઠેકાણે વેચ અને પૈસા મેળવી લે. આ ઉપરથી અમે એક વહાણવટી વેપારીને ઘેર ગયા. તેણે મને એક હજાર રૂપિયે વેચાતો લીધો. તેના વહાણમાં તે તરત જ સફરે જતો હતો. એટલે મારે પણ તેની સાથે જ જવું પડ્યું. પેલી માંગરોળની કુંવરીનું પછી શું થયું હશે, તે હું જાણતો નથી.

પેલા વહાણવટીનાં વહાણ મણીપુર નામે બંદરે આવ્યાં. માલ વેચવા મારા શેઠ ત્યાંના રાજાની પાસે ગયા. રાજાએ કહ્યું કે તમે મોટા વેપારી છો, તો મારી પાસે થોડાં રત્ન છે, તેની પરીક્ષા કરી આપો. મારા શેઠથી ના કહેવાઈ નહિ, પણ એને મનમાં ડર લાગ્યો કે, વખતે ખોટી પરીક્ષા થાય તો આખરૂં જાય, અને વેપાર પણ થાય નહિ. તેમની આ દશા જોઈને મેં કહ્યું કે મને તે કામ સોંપો. બીજે દિવસે રાજાના રત્નની પરીક્ષા કરવાની હતી. આમાંથી એક રત્ન બહુ જ કીમતી હતું પણ બીજું બનાવટી હતું. રાજા પોતે પણ તે વાત જાણતો નહોતો. રત્ન જોઈને મેં બરોબર પરીક્ષા કરી આપી, અને મારો મત ખરો છે એમ રાજાની ખાત્રી કરી આપી. આ ઉપરથી રાજા મારા ઉપર બહુ જ પ્રસન્ન થઈ ગયો અને મને પોતાના મહેલમાં વાસ આપ્યો. મારા શેઠને પણ તેથી બહુ લાભ થયો. રાજાની મહેરબાની તો મારા ઉપર વધતી જ ગઈ, અને છેવટે તેમણે મને પોતાની કુંવરી પરણાવી.

હવે મારા શેઠને મારી અદેખાઈ આવવા લાગી. તેમણે

કહ્યું કે આપણે અહીંથી ખરીદી કરીને બીજે બંદરે જવાનું છે. હું તો વેચાયલો ગુલામ હતો એટલે મારાથી ના કહેવાય નહિ. રાજાએ મને બીજું વહાણ આપ્યું, અને પોતાની કુંવરીને મારી સાથે વળાવી. અમને બહુ ધન પણ આપ્યું. મારું અને શેઠનું એમ બે વહાણ સાથે જ ચાલવા લાગ્યાં. રસ્તામાં શેઠે મને મારી નાંખવાની યુક્તિ કરી. મને પોતાનાં વહાણમાં બોલાવ્યો, અને હું પાટીયું મૂકીને જવા લાગ્યો, ત્યારે પાટીયું ખસેડી નાંખ્યું. આમ હું ભરદરિયે પડી ગયો. પણ આયુષ્ય ખુટયા વિના મરી જવાતું નથી. એક મોટો મચ્છ મને ગળી ગયો, અને પછી આફરો ચઢવાથી તે કીનારે ગયો. ત્યાં એક માછીયે તેને ચીર્યો એટલે હું જીવતો નિકળ્યો. એણે મારી બહુ માવજત કરી ને મને સાજો કર્યો. સાજા થયા પછી મેં તેને બધી વાત કહી. મને દુનિયા ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો, અને મારે હાથે બહુ જ કીંમતી વીંટીયો હતી તે મેં પેલા માછીને આપી દીધી, અને ફક્ત લંગોટી-લેર હું જાત્રાએ જવા નિકળ્યો. ફરતો ફરતો અહીં આવ્યો છું. તમે પુછ્યું છે તો આ બધું કહ્યું છે. હવે મારા બાપનો અને મારી સ્ત્રીઓનો મને મેળાપ કરાવી આપો તો ખરા; પણ મારું નશીબ કાંઈ પાંશરું નથી.

વિક્રમ રાજાને એની હકીકતથી બહુ શોક થયો. તેમણે એને બહુ ધીરજ આપી અને કહ્યું કે તું મને છ મહિનાની મુદત આપ. હું બનતી મહેનત કરીને તારું દુઃખ દૂર કરીશ. પણ હમણાં તું મારે ઘેર આવીને રહે. રાજાનું માનીને તે દરબારમાં રહેવા ગયો.

એ અરસામાં ઉજ્જનમાં એક નવાઈ જેવો બનાવ બન્યો. એક જોગણે આવીને શહેર બહારના દરબારી બાગમાં ઉતારો કર્યો. એ બાઈ બહુ જ તેજસ્વી હતી પણ બોલતી જ નહોતી. ગામમાં સાત ઘેર જઈ લીક્ષા માંગી આણતી અને હાથે રસોઈ કરીને જમતી હતી. આખા શહેરમાં આ જોગણની વાત ફેલાઈ ગઈ. હજારો લોકો તેના દર્શન કરવા જતા હતા, પરંતુ તે કોઈની પણ સાથે બોલતી નહોતી. આ જોગણને આવે એક અડવાડીયું થયું ત્યારે એવી જ એક બીજી જોગણ ત્યાં આવી. એ પણ એટલી જ રૂપાળી હતી અને એણે પણ મુનિવ્રત લીધું હતું. ત્રીજે અડવાડીયે એક ત્રીજી જોગણ આવી. તે પણ બહુ જ રૂપાળી હતી. આ ત્રણ જોગણની વાત સાંભળીને તો આખું ગામ તેમને જોવા ઉપડ્યું અને ઠેકાણે ઠેકાણે તેમની વાતો થવા લાગી. પરંતુ ત્રણે જોગણોને મુનિવ્રત હોવાથી કોઈ કશી વાત બાણી શક્યું નહિ.

રાજાના દરબારમાં પણ આ જોગણોની વાત થવા માંડી. બધાંયે રાજાજીને કહ્યું કે આપ પોતે દર્શન કરવા જાવ. રાજાએ કહ્યું કે જે કોઈ આ જોગણોને બોલાવશે તેમને હું મોટું ઈનામ આપીશ. પરંતુ કોઈ માણસ આ ઈનામ લેવાની હિંમત કરતું નહોતું. રાજા પોતે પણ ગુપ્તવિદ્યાના જોરથી છુપાઈને આ જોગણીની તપાસ રાખતા હતા. પણ તે કોણ હશે તેની જરાયે ખબર પડી નહિ. અંતે રાજાએ હરસિદ્ધ માતાની સ્તુતિ કરી અને આ જોગણોની વાત તેમને પૂછી. માતાજીએ પછી બધી હકીકત તેમને કહી. બીજે દિવસે રાજાએ દરબારમાં જાહેર કર્યું કે આજે તો

અમે જોગણના દર્શને જઈએ છીએ અને તેમને બોલાવીશું. આ સાંભળીને ગામના લોકો પણ ત્યાં જોવા જવા તૈયાર થયા. રાજા છડી સ્વારીયે બાગમાં ગયા અને બહુ લોક તેમની પાછળ ત્યાં ગયું.

પહેલી જોગણને નમન કરીને રાજા ત્યાં બેઠા. પછી કહેવા લાગ્યા કે રત્નવંતી નામે એક નગર છે. ત્યાં રત્નરાય રાજા રાજ કરે છે. તેને એક બત્રીસ લક્ષણો કુંવર હતો. આ કુંવર ઉપર રાજા ક્રોધે ભરાયા, તેથી તેને મારી નાંખવાનો હુકમ તેણે પ્રધાનને કર્યો; પરંતુ પ્રધાનને ખાત્રી થઈ કે કુંવર નિર્દોષ છે તેથી તેણે તેનો જીવ બચાવ્યો અને પોતાની કુંવરી પરણાવવાનું કહ્યું, પરંતુ કુંવરને ઘરજમાઈ થઈને રહેવું ગમ્યું નહિ એટલે તે રાતોરાત જતો રહ્યો. આટલી વાત રાજાએ કહી એટલે તે જોગણ તો એકદમ ઉભી થઈ અને રાજાને પગે પડી. પછી બોલી, મહારાજ એ કુંવર તમને ક્યાં મળ્યા તે કહો. હું જ પ્રધાનની પુત્રી છું અને તે કુંવરને મનથી વરી ચુકી છું. તેમને મેળવવા માટે જ મેં આ જોગણરૂપ ધારણ કરી મુંસાફરી કરવા માંડી છે. વળી રાજા રત્નરાય પણ હવે બહુ પસ્તાય છે અને કુંવરના વિયોગે ગુરે છે. માટે મને એ કુંવરનો પત્તો મેળવી આપો.

આ પ્રમાણે પહેલી જોગણ બોલી, એટલે લોકોમાં આનંદ ફેલાયો અને તેમણે વિક્રમરાયની જે બોલાવી. પછી રાજા બીજી જોગણ પાસે ગયા અને બોલ્યા કે બાઈ, તમે મારી વાત સાંભળો. માંગરોળના રાજાની એક કુંવરી હતી. પ્રધાનપુત્ર તેની સાથે પ્રેમમાં પડ્યો હતો. એ કુંવરીનાં લક્ષ

હતાં તે દિવસે પ્રધાનપુત્ર તેને નસાડી ગયો. પણ રસ્તામાં તેનું અંઝર પડી ગયું તે શોધવા પ્રધાનપુત્ર ગયો, એટલામાં કોઈ બીજા માણસે તે અંઝર તે કુંવરીને આપ્યું. કુંવરીએ જાણ્યું કે એ પ્રધાનપુત્ર જ છે એટલે તેને સાંઢણી ઉપર બેસાડી દીધો. પણ પછી ખબર પડી ત્યારે કુંવરીએ તેની સાથે પરણવાની માંગણી કરી. પરંતુ પેલા માણસ ગામમાં ગયો તે પાછો ફર્યો જ નહિ. આટલું સાંભળતાં તો બીજા જોગણ બોલી ઉઠી કે: મહારાજ તમે તો બધી વાત જાણો છો. હું જ માંગેજાના રાજાની કુંવરી છું અને પેલા માણસની શોધમાં જ નિકળી છું. એ ક્યાં છે તે મને મહેરબાની કરીને કહો.

આમ બીજા જોગણ પણ બોલી લોકો તો બહુ જ આનંદમાં આવી ગયા અને વિક્રમરાયની જે બોલવા લાગ્યા. તેમને શાંત પાડી રાજાએ ત્રીજા જોગણ સાથે વાત કરવા માંડી. તેમણે પૂછ્યું, બાઈ તમે કોણ છો તે કહો. પણ તે બોલી નહિ, એટલે રાજાએ કહ્યું કે તમે મારી વાત સાંભળો.

મણીપુર નામે એક બંદર છે. ત્યાં એક વાર એક વહાણવટી વેપારી આવ્યો. મણીપુરના રાજાએ તેને પરીક્ષા કરવા બે રત્ન આપ્યાં. આ રત્નની પરીક્ષા વેપારીના એક નોકરે કરી. તેની હાંશિયારી જોઈને રાજાએ તેને પોતાની કુંવરી પરણાવી. પછી કુંવરી અને તેનો વર, વેપારીને સાથે સફરે ગયા. રાજાએ તેમને જુદું વહાણ આપ્યું. પરંતુ રસ્તામાં પેલા વેપારીએ અદેખાઈથી પોતાના નોકરને દરિયામાં ડુબાવી દીધો. પણ ભાગ્યના જોરથી તે જીવતો છે. આટલી

વાત સાંભળતાં તે ત્રીજી જોગણ એકદમ રાજાને પગે પડી, અને કહ્યું, કે હું જ અભાગણી મણીપુરની કુંવરી છું. મારા પતિ તો ડુબી ગયલા જ હું ધાડું છું, અને પેલા વેપારીના ત્રાસથી જોગણ થઈને નાશી છુટી છું. પણ મારા પતિ જીવતા છે, એમ તમે કહો છો તો એ ક્યાં છે તે મને બતાવો. હું આખો જન્મ તમારી દાસી થઈને રહીશ.

આમ ત્રણે જોગણો બોલી, એટલે લોકોના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. રાજાએ કહ્યું કે તમે ત્રણે મારી પુત્રીઓ સમાન છો, માટે તમે જોગણના વેષ કાઢી નાંખી મારા મહેલમાં આલો. હું તમારા ત્રણેનાં દુઃખ દૂર કરીશ. આમ કહી એ ત્રણેને લઈ રાજા મહેલમાં ગયા. ત્યાં પેલા રત્નવંતીના કુંવર સાથે ત્રણેનો મેળાપ કરાવ્યો. સૌએ એકબીજાને ઓળખ્યાં. પછી રાજાએ રત્નવંતીના રાજાને તથા ત્રણે કુંવરીઓના પિતાને સંદેશા મોકલ્યા. ચારે જણા આવી પહોંચ્યા, અને બધે આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. રાજા વિક્રમે આ કુંવરના લગ્ન પોતાના ગામમાં ધામધુમથી કરાવ્યાં અને સૌને સારા શરપાવ આપ્યા. પછી બધાયે ત્યાંથી રાજાનો ઉપકાર માની વિદાય થયા.

આ રીતે વિક્રમ રાજાએ ચાર જણનાં દુઃખ દૂર કર્યાં. આ પ્રમાણે જે પરોપકારનાં કામ કરે તે જ આ સિંહાસન ઉપર બેઠી શકે. આમ કહીને તે પુતળી ઉડી ગઈ.

વાર્તા ૨૬ મી.

માધવાનળની વાર્તા.

પ્રતજી : અધનાસા.

વાર્તા ૨૬ મી.

માધવાનળની વાર્તા.

પુતળી: અધનાસા.

અધનાસા નામની પુતળી રાજા લોજને આ વાત કહે છે:—

પુતળીએ કહ્યું, રાજાજી આ સિંહાસન ઉપર તો રાજા વિક્રમ જેવા પરાક્રમી જ બેસી શકે. જીવો તમને તેમની એક વાત કહું.

કાશીનગરમાં એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને ઘેર સતી સ્ત્રી હતી. બંને જણાં બહુ જ ભક્તિ કરતાં હતાં પણ તેમને ઘેર છોકરું નહોતું. આથી આ બે જણાના મનમાં બહુ જ શોક રહેતો. તેઓ રોજ મહાદેવજીની પ્રાર્થના કરીને છોકરો માંગતાં હતાં. એક દિવસ મહાદેવજીની કૃપાથી પંડિતજીને રસ્તામાંથી બાળક મળ્યું. એ નાનો બાળક બહુ જ રૂપાળો હતો. તેના મુખની કાંતિ અલૌકિક હતી, અને તે દિવ્ય બાળક લાગતો હતો. તેથી પંડિત અને તેમની સ્ત્રી તો બહુ જ આનંદ પામ્યા, અને તેનું નામ માધવાનળ પાડ્યું.

આ માધવાનળ જેમ મોટો થતો ગયો તેમ વધારે કાંતિમાન થતો ગયો. વળી તે સંગીતશાસ્ત્રમાં બહુ જ નિપુણ થયો, અને વાંસળી તો એવી તો વગાડતો હતો કે જે કોઈ

તે સાંભળતું તે મુઝ જ થઈ જતું હતું. એ મોટો થયો ત્યારે કાશીરાજે તેની ખ્યાતિ સાંભળી અને તેને દરબારમાં જ રાખ્યો. ધીમે ધીમે તેની વાંસળીનું સંગીત વિકાસ પામ્યું. હવે તો એનું સંગીત સાંભળીને શહેરની સ્ત્રીઓ, કામ કરતી કરતી અટકી જતી હતી. જેમ ગોકુળની ગોપીઓ, શ્રી કૃષ્ણની વાંસળી સાંભળીને ભાન ભુલ્લી જતી હતી, તેમ કાશીની નારીઓ માધવાનળની ખંસરી સુણીને ઘેલી થઈ જતી હતી. ધીમે ધીમે આ વાત વધી પડી. સ્ત્રીઓ માધવાનળની વાંસળી સાંભળવા વાટ જોઈને બેસી રહેતી હતી, અને તે સાંભળતાં ઘેલી થઈ જતી હતી. આ સ્થિતિ જોઈને કાશીના પુરોહો બહુ અકળાયા, અને પ્રધાનને ફરિયાદ કરી. પ્રધાને રાજાજીને કહ્યું. પછી રાજાએ બધી સ્થિતિની તપાસ કરી અને માધવાનળને દેશપાર કર્યો. એના માતૃપિતાને બહુ જ દુઃખ થયું. પણ માધવાનળે તેમને ધીરજ આપી, અને પોતે રાજાનો હુકમ માથે ચઢાવીને તે રાજ્યમાંથી ચાલી ગયો.

પરંતુ કાશીમાંથી જતા પહેલાં માધવને પણ એક કૌતુક થયું હતું. એક વાર માધવ રસ્તે જતો હતો, તેવામાં એક પથ્થરની પુતળી, બહુ જ સુંદર, રસ્તામાં પડી હતી. માધવે તે ઉપાડી લીધી. રસ્તામાં બધા લોકોએ મશ્કરી કરી અને કહ્યું: માધવ! તારા જેટલી રૂપાળી કન્યા આ ગામમાં મળે તેમ નથી, માટે તું આ સુંદર પુતળી સાથે જ લગ્ન કર અને પછો હસતાં હસતાં બધાંયે લગ્નક્રિયા કરી અને અગ્નિ સમક્ષ, બ્રાહ્મણોએ તેમના હસ્તમેળાપ કરાવ્યા. માધવ તો તે પુતળી લઈને પોતાને ઘેર ગયો. રાત્રે તો તે

પુતળી જીવતી થઈ અને માધવને પોતાના પતિ તરીકે પ્રણામ કર્યા. પછી આકાશમાર્ગે તે ઉડી ગઈ અને પરોઢ થતાં તે પાછી આવી અને પુતળી બની ગઈ. બીજી રાત્રે પણ તે પ્રમાણે જ બનાવ ગળ્યો. એટલે માધવે તેને બધી હકીકત પુછી. તે બોલો: હું તો ઈંદ્રની અપ્સરા છું. એક વાર વાંકમાં આવી. તેથી ઈંદ્રે મને શ્રાપ આપ્યો. એટલે હું પત્થરની પુતળી થઈને પડી. પણ મારી પ્રાર્થનાથી તેમણે મને દર રાત્રે એમની પાસે નાચવા જવાની રજા આપી છે. આ સાંભળી માધવે કહ્યું, તું મને આજે તારી સાથે લઈ જા. પેલી અપ્સરાએ માધવને ભમરો બનાવી દીધો, અને પોતાની ચોળીમાં સંતાડીને લઈ ગઈ. પરંતુ નાચતાં નાચતાં તેનો જીવ ચોળીમાં જ રહ્યો. કારણ કે તેને પકડાઈ જવાની બહુ બીક લાગતી હતી. આ ઉપરથી ઈંદ્રને વહેમ પડ્યો, અને તેણે તપાસ કરી એટલે ચોળીનાંથી ભમરો નીકળ્યો. પેલી અપ્સરાએ બધી વાત કબુલ કરી દીધી અને ક્ષમા માંગી. ઈંદ્રરાજ તો ક્રોધાયમાન થઈ ગયા. તેમણે કહ્યું, કે જા, તને આ માધવનો વિયોગ થશે, અને તું નીચ ઘેર જશે. ત્યાર પછી તને માધવનો ફરી મેળાપ થશે અને તમારું લગ્ન થશે તારે તમે બંને સ્વર્ગમાં આવી શકશો. સહુવાર પહેલાં તો બે જણા પોતાને ઘેર આવી ગયા. પછી પેલી પુતળી અદૃશ્ય થઈ ગઈ. માધવને તેથી બહુ જ શોક થયો.

માધવ આમ શોકમાં હતો, એટલામાં રાજાએ એને દેશપાર કર્યો. એને હવે કાશીમાં રહેવાનું બહુ મન પણ નહોતું. એ

તો તેની અપ્સરાની શોધ કરવા નિકળવા જ માંગતો હતો. કરતો કરતો માધવ ત્રીસ જોજન દૂર ચાલી ગયો. પછી તેણે એક કુવાકાંઠે મુકામ કર્યો. આ જગાયે તે ગામના રાજા ઉદયસેનની દાસીઓ પાણી ભરવા આવી હતી. તેમાંની એક દાસીએ માધવને જોયો. તેણે જઈને રાણીને વાત કરી કે કામદેવ જેવો સુંદર એક બ્રાહ્મણ કુવાકાંઠે આવ્યો છે. તે પરદેશી લાગે છે; પણ ખરેખર જોવાલાયક છે. આ વાત રાણીએ રાજાને કરી, અને કહ્યું કે આપણે બ્રાહ્મણની સેવા કરવી જોઈએ. રાજાએ પોતાના દાસની મારફતે માધવને દરબારમાં તેડાવ્યો, અને ત્યાંજ રાખ્યો. અહિં તે રાજાની સાથે સંગીત ચર્ચા કરતો અને આનંદમાં દિવસ ગાળતો. ઘણે સમયે માધવનો પણ શોક ઓછો થયો. અત્યાર સુધી એ પોતાની બંસરી વગાડતો જ નહોતો. ફક્ત સંગીત કરનારાઓની પરીક્ષા જ કરતો. પણ એક વાર રાજાએ આગ્રહ કર્યો કે તમે આવા સંગીતવિદ્યાના પંડિત છો ત્યારે ગાતા કેમ નથી. આ ઉપરથી માધવે પોતાની બંસરી કાઢી અને વગાડવા માંડી. બંસરીના સૂરથી આખો દરબાર સ્તબ્ધ થઈ ગયો. આ દિવસથી માધવે પણ પોતાની બંસરી શરૂ કરી, અને પુરૂષો કરતાંયે સ્ત્રીઓ તેની પાછળ વધારે ઘેલી બની, અને રાજાની રાણી તો બંસરી સાંભળ્યા વિના જમતી પણ નહોતી. પરંતુ આ સ્થિતિ બહુવાર ચાલી નહિ. સ્ત્રીઓના આવા સંગીત-પ્રેમથી તેમના પુરૂષો અદેખા બન્યા. તેની સામે તેમણે રાજાને બાંહેધારી, અને સાચી જુડી બહુ વાતો કરી. અંતે રાજાને લાગ્યું કે લોકોની વિરૂદ્ધ જઈને આને રાખી શકાશે નહિ.

એટલે તેમણે માધવને જ વિનંતિ કરી કે તું હવે આ દેશ છોડી જતો રહે. માધવને પણ રાજા જેવો મિત્ર છોડી જતાં બહુ દુઃખ થયું. પરંતુ જતા રહ્યા સિવાય છુટકો જ નહોતો. એટલે તે રાજાની રજા લઈને ચાલી ગયો.

ફરતો ફરતો તે કામાવતી નગરીમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં કામસેન રાજા રાજ કરતો હતો. તેના દરબારમાં કામકુંડળા નામે એક નાયનારી હતી. તે નૃત્યકળામાં બહુ જ પ્રવીણ હતી. આ કામકુંડળા તે જ પેલી શ્રાપ પામેલી અપ્સરા અને માધવની પૂર્વની સ્ત્રી હતી. માધવ દરબારની હવેલી આગળ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે આ ગાન સાંભળ્યું. ગાન સાંભળીને તે ત્યાં ઉભો રહ્યો. કારણ કે,

“ ગાન પાંચમો કહીયે વેદ, એહ વાતમાં નહિ કાંઈ ભેદ. ”

ત્યાં રાજાનો એક પરિહાર ઉભો હતો. તે આ માણસનો ગાનનો શોખ જોઈને, તેને ખસેડી શક્યો નહિ. પરંતુ થોડીવારમાં માધવે તો મોં મરડ્યું. આ જોઈને પેલો પરિહાર બોલ્યો, અરે તું મોં કેમ મરડે છે ? આ રાજાની માનીતી નાયનારીને તોલે બીજી કોઈ નાયનારી જ નથી. છતાંયે તું તો જાણે તેને લેખામાં જ નથી ગણતો ! આ સાંભળી માધવ બોલ્યો: ભાઈ ગાયન તો ઉત્તમ છે. પણ હાથથી આ બાઈ મૃદંગ બજાવે છે તેમાં ભુલ થાય છે. મને લાગે છે કે એના ડાબા હાથમાં એક આંગળી ઝોછી છે. પણ તમારા દરબારમાં કોઈ કાંઈ સમજતું જ લાગતું નથી.

આ સાંભળી તે પરિહારને માધવની પરીક્ષા વિશે માન ઉપજ્યું.

તે અંદર રાજા પાસે ગયો અને માધવની વાત કહી. રાજાએ તરત જ આ ગાનારી જેનું નામ કામકુંડળા હતું, તેનો હાથ ભેગો, અને ખરેખર તેને એક આંગળી ઓછી હતી. રાજાએ તરત જ માધવને દરબારમાં તેડયો, અને તેના સંગીતજ્ઞાનની પરીક્ષા લીધી. તેનું જ્ઞાન ભેદ રાજા મોહ પામ્યો, અને પોતાનો મિત્ર કરીને તેને દરબારમાં રાખ્યો.

માધવ ત્યાં રહ્યો તો ખરો. પણ કામકુંડળાને જોતાં જ તેને પોતાની પુતળી-અપ્સરા-સાંભરી આવી. કામકુંડળાનું મોં આખાદ તેના જેવું જ હતું. માધવને જોતાં કામકુંડળાની પણ તે જ સ્થિતિ થઇ. બંને કોઇ જીનું ઓળખીતું મળ્યું હોય તેમ તેને લાગ્યું. તેનો આંખો ઉપરથી હૃદયના ભાવ દેખાઇ જતા હતા. પણ રાજાની ખીકથી તે કાંઇ બોલી નહિ. પરંતુ લાંબા વખત સુધી તે શાંત રહી શકી નહિ. એક વાર તેણે રાજાને કહી દીધું કે હું માધવને ચાહું છું અને મનથી તેને વરી ચુકી છું. એટલે મને હવે આપ છુટી કરો. માધવે પણ આ વાત કબુલ કરી.

આ જોઇને રાજા ખડુ જ ગુસ્સે થયા. કામકુંડળા વિના એક પણ પણ તેમને ચેન પડે તેમ નહોતું. વળી પોતાનો પગાર ખાતી નાચનારી એક રસ્તે જનાર સાથે લગ્ન કરવા માંગે તે પણ તેમનાથી ના સંખ્યાયું, અને માધવને તેમણે મિત્રદ્રોહી ગણ્યો, અને પ્રધાનને ફરમાવ્યું કે માધવને શુળીએ ચઢાવો. પ્રધાને રાજાને શાંત પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે નકામો ગયો. અંતે પ્રધાને કહ્યું કે માધવ તો

પ્રાણી છે, એટલે શુભીયે ન ચઢાવાય. પણ તેને દેશપાર કરે. રાજાએ આ વાત કબુલ કરી, અને તેને તરતને તરત દેશપાર કર્યો.

કમનસીબ માધવ ત્યાંથી નિકળ્યો. ફરતો ફરતો તે ઉજ્જનનગરીમાં આવ્યો. અહીં તેણે હરસિદ્ધમાતાના મંદિરમાં જ મુકામ નાંખ્યો. આખો દિવસ એકાંત જગામાં ભટક્યા કરતો અને રાત પડે મંદિરમાં પડી રહેતો. પણ આવા સાચા પ્રેમીને ઉંઘ શેની આવે ! આખી રાત તે કામકુંડળાનું જ સ્મરણ કરતો અને ભીંત ઉપર વિરહની કવિતાઓ લખતો. આ કવિતાઓ ઉપરથી એના મનનો સંતાપ દેખાઈ આવતો હતો.

રાજા વિક્રમ દરરોજ હરસિદ્ધમાતાના દર્શન કરવા આવતા તે આ કવિતાઓ વાંચતા. તેમને તે ઉપરથી લાગ્યું કે આ બીચારો કોઈ દુખીયો છે, અને એનું દુઃખ મારે દૂર કરવું જોઈયે. રાજાને રાજ તે એની કવિતાઓ વાંચે. એક દિવસ તો તેમાં એટલો શોક જોયો કે તેમને લાગ્યું કે આ માણસ પ્રાણ ત્યાગ કરશે. એટલે તે રાત્રે જ તે મંદિરમાં ગયા. ત્યાં માધવ બહુ જ શોક કરતો હતો, અને કામકુંડલાના નામનો જાપ જપતો હતો. રાજા વિક્રમે તેની સાથે વાત કરી, અને તેને દિલાસો આપ્યો. પછી તેની હકીકત પુછી. આનાકાનીથી તેણે કામકુંડળાની વાત કહી. રાજાએ કહ્યું, કે તું પ્રાણીનો છોકરો એવી નાચનારી સાથે પ્રીત કરે તે ઠીક ના કહેવાય. આ ઉપરથી માધવે શ્રાપની વાત કરી, અને કહ્યું કે કામકુંડળા તો એના ગયા.

જન્મમાં મારી જ સ્ત્રી હતી, અને એ તો શ્રાપ પામેલી અપ્સરા છે. મારા વિના એ પણ આટલી જ દુઃખી હશે. આ ઉપરથી રાજાએ માધવને મદદ કરવાનું વચન આપ્યું, અને તેને પોતાના મહેલમાં લઈ ગયા.

પછી વિક્રમરાજાએ કામસેનને સંદેશો મોકલ્યો કે તમે કામકુંડળાને અહીં મોકલી આપો. કારણ કે એ તો હવે માધવની સ્ત્રી થઈ છે, એટલે તમારાથી તેને અટકાવાય નહિ; અને છતાંયે અટકાવશે તો હું યુદ્ધ કરીને પણ તેને લઈ જઈશ. આ સંદેશાનો ઉત્તર કામસેને બહુ જ અપમાનકારક આપ્યો. આ ઉપરથી વિક્રમરાજાએ કામાવતી નગરી ઉપર ચઢાઈ કરી, અને રાજા કામસેનને હરાવ્યો. પછી કામસેન વિક્રમરાયને પોતાના મહેલમાં લઈ ગયો, અને કહ્યું કે એક નાચનારીને કોઈ બ્રાહ્મણે ભોળવી, તેમાં તમે શા માટે આટલું બધું વેર બાંધો છો ? ત્યારે વિક્રમરાયે જણાવ્યું કે એ તો સામાન્ય નાચનારી ન હોય. આ બે જણાં તો ખરાં પ્રેમી છે. ફક્ત તેઓનાં શરીર જુદાં છે. નહિ તો તેઓ એકના એક છે.

“ સાચું તો સગપણ છે એક;

“ જીવ એક ને એ બે દેહ. ”

“ એક આગળ બે એક જ મરે;

“ બીજું જીવ પલ્લક નવ ધરે. ”

આ વાત સાંભળીને કામસેને અણબાળે એક કપટ કર્યું. તેણે માધવનું બનાવટી માથું બિતાવ્યું, અને પછી કામકુંડળાને કહ્યું, કે કોઈએ માધવનું માથું કાપી નાખ્યું છે. દૂરથી જ માધવનું માથું જોતાં,

“લાગી લહેર મુઝી થઈ તર્ત
“માનની કષ્ટમાં પામી મર્ત.”

આમ એ તો ખરેખર મરી જ ગઈ અને આ વાત તરત જ આખા ગામમાં ફેલાઈ ગઈ. માધવ ત્યાં દોડતો આવ્યો. તેણે કામકુંડળાનું મરેલું શરીર જોતાં જ પ્રાણ તજ્યા. આ રીતે કેવળ મશ્કરીમાંથી એ મોત થયાં.

વિક્રમરાજને આ વાતની ખબર થતાં જ ત્યાં આવ્યા. તેમને બહુ શોક થયો. પછી જાને શરીરોને સાચવવાનો હુકમ કરીને તે માતાજીને મંદિરે ગયા, અને ઘણી મહેનતે પાતાળમાં જઈને અમૃત લઈ આવ્યા. પછી આ જાને જાણને જીવતાં કર્યા, અને તેમને કાશીપુરી વિદાય કર્યા.

આ રીતે પરોપકારનાં કાર્ય જે કરશે તે એમના સિંહાસને બેસશે, એમ કહીને અધનાસા પુતળી આકાશ-માર્ગે ઉડી ગઈ.

વાર્તા ૨૭ મી.

લક્ષ્યબુદ્ધિની વાર્તા.

પ્રતિભા: તરુણી.

વાર્તા ૨૭ મી.

લક્ષ્મ્યુદ્ધિની વાર્તા.

પુતળી: તરૂણી.

સિંધ દેશમાં એક મોટો શેઠ રહેતો હતો, તેને ચારે છોકરા હતા. તેમાંથી એકનું નામ શતયુદ્ધિ, બીજાનું નામ સહસ્રયુદ્ધિ, ત્રીજાનું નામ લક્ષ્મ્યુદ્ધિ, અને ચોથાનું નામ કરોડયુદ્ધિ હતું. તેમનામાં નામ પ્રમાણે ગુણ હતા. તેઓ બહુ જ હોંશીયાર હતા, અને વળી બાપનું કહ્યું પણ બહુ જ માનતા હતા, બાપ ગમે તે હુકમ કરે તોપણ તેઓ તે પાળતા હતા. એમ કરતાં કરતાં એમના બાપ બહુ જ ઘરડા થયા ત્યારે તેમણે ચારે છોકરાઓને પાસે બોલાવ્યા, અને કહ્યું કે, “ જુઓ લાઈ, હવે હું તો થોડા દિવસમાં મરી જઈશ. મારી પાસે બહુ જ પૈસા છે, પણ તે વહેંચવા માટે તમે અંદર અંદર લલથો નહિ. જે કુટુંબીઓ અંદર અંદર લલથે, તેમનો અંતે નાશ થાય છે. મારી મરણ એવી છે કે તમારે મારાં ઘર, ખેતર અને પૈસા બધું જ ધર્માદા કરી દેવું. તમારે ચાર જણાને માટે મેં ચાર રત્ન રાખી મુક્યાં છે. તેમાંથી દરેક જણે એક એક લેવું. તે રત્ન બહુ જ કીમતી છે, અને બધાંજ સરખી કીમતનાં છે, એટલે તમારે લલથ પણ નહિ થાય.

તે રત્ન ચુલા નીચે દાટેલાં છે. તમે બધું ધન વાપરી નાંખીને, પછી તે કાઢી લેજો. ”

છોકરાઓએ આપની આ વાત કબુલ કરી. પછી થોડે દિવસે તેમના આપ મરી ગયા. છોકરાઓએ તેમના કહેવા મુજબ બધું જ ધર્માદા કરી દીધું. લોકોમાં તેમનાં બહુ વખાણ થયાં. પછી ચારે જણાએ ચુલા નીચે ખોદવા માંડ્યું. તેમાંથી એક કાંસાનો ચરૂ નિકળ્યો. પણ તેમાં રત્ન ત્રણ જ હતાં. આ જોઈ બધા વિચારમાં પડી ગયા. તપાસ કરતાં બખર પડી કે તે જગા કોઈએ થોડા દિવસ ઉપર ખોદેલી લાગે છે. આ ચારમાંથી જ કોઈએ એક રત્ન કાઢી લીધું હશે. કારણ કે બીજા કોઈને તે વાતની બખર જ ક્યાંથી હોય ! પહેલાં તો બધા ભાઈઓ નિરાશ થઈ ગયા. પછી યાદ આવ્યું કે આપણાથી અંદર અંદર તકરાર થાય નહિ. એટલે પોતાના મનના વહેંચણી વાત કોઈએ બહાર કાઢી નહિ. પણ ત્રણ રત્ન ચાર માણસો વચ્ચે વહેંચાય શી રીતે ? તેઓએ વિચાર કર્યો કે રાજા વિક્રમ બહુ જ ચતુર ગણાય છે. એમને આપણી વાત જઈને કરીશું એટલે એ આપણને મદદ કરશે.

એમ વિચારી એ ચારે જણા ઉજ્જન નગરમાં ગયા. ત્યાં પહોંચ્યા ત્યારે રાત પડી ગઈ હતી. તેમણે ગામ બહાર જ મુકામ કર્યો. આ વખતે રાજા વિક્રમ નગરચર્યા જોવા નિકળ્યા હતા. તેમણે છુપાઈને તેમની વાતો સાંભળી. વાતો ઉપરથી લાગ્યું કે તેઓ બહુ જ ચતુર પુરૂષો છે, અને મિત્રરૂપે ગામમાં આવ્યા છે. વિક્રમ રાજાને લાગ્યું કે આવા ચાર

માણસો દરબારમાં હોય તો બહુ ઉપયોગી થઈ પડે. એમ વિચારી રાજા તેમને મળ્યા. તેઓનાં નામ ઠામ પુછ્યાં, અને પછી પોતાની ઓળખાણુ આપી. રાજાએ તેમને સારો પગાર આપીને દરબારમાં રાખ્યા, અને કહ્યું કે તમારા રત્ન વિષે હું તપાસ કરીશ. પેલા ભાઈઓએ કહ્યું કે અમારી વચમાં જરાયે તકરાર થવા દેવી જોઈએ નહિ. તકરાર થાય તેના કરતાં તો રત્ન ના મળે તે જ સારું છે. ધીમે ધીમે આ લોકની બુદ્ધિ રાજાએ જોઈ અને લોકોના ન્યાય ચુકવવાનું કામ તેમને સોંપવામાં આવ્યું. તેમના ન્યાયથી રાજા તથા પ્રજાને બહુ જ સંતોષ થયો.

પરંતુ ચાર ભાઈમાંથી રત્નનો ચાર કોણુ હશે, તેના વિચાર જ વિક્રમ રાજાને આવતા હતા. ચારે ભાઈઓના મનના વિચાર જાણુવા માટે તેમણે એક યુક્તિ કરી. તેઓએ વારાફરતી એક એક ભાઈને પોતાની સાથે વાતો કરવા બેસાડ્યા અને નીચેની વાત તેમને કહી.

એક રાજા હતો, તેને ચાર છોકરા હતા. ચારે બહુ ડાહ્યા હતા. અને રાજાની સેવા બહુજ સારી રીતે કરતા હતા. રાજાએ પોતાના જીવતાં તેમને રાજ સોંપવાની માગણી કરી. પણ ચારે જણાએ તે લેવાની ના પાડી. એક દિવસ રાજાના મનમાં વિચાર આવ્યો કે આ ચાર છોકરામાંથી ખરેખરો લાયક કોણુ છે તેનું પારખું જોવું જોઈયે. આ ઉપરથી કાંઈક રચના કરી અને પછી એક છોકરાને બોલાવીને કહ્યું કે, “ આ તલવાર લે, અને તારી માના પેટમાં માર. ” બીજા છોકરાને કહ્યું કે, “ આપણા મોટા રાજમહે-

લના સલામંડમાં જઈને આગ લગાડ. ” ત્રીજા છોકરાને કહ્યું, કે “ આ ઝેરનો ખ્યાલો પી જા. ” અને ચોથાને ચાર રત્ન આપ્યાં, અને કહ્યું, કે “ જા, જઈને આ રત્ન નદીમાં નાખી આવ. ” ચારે જણા આ સાંભળીને બહુ નવાઈ પામ્યા. પણ બાપનો હુકમ તો માનવો જ જોઈયે. એટલે પોતપોતાનું સોંપેલું કામ કરવા ચાલી ગયા. એક છોકરો માને મારવા ગયો. ત્યાં નવાઈ જેવો બનાવ બન્યો. એની માને જલંદરનો રોગ હતો. એ તો ખાટલે પડી હતી. બાપને હુકમ તલવાર પેટમાં મારવાનો હતો. તેણે જઈને તરવારની અણી માના પેટમાં ઘોચી. આ ઉપરથી તેના પેટમાંનું પાણી નિકળી ગયું, અને તેની માને આરામ થયો. આવી રીતે બોટાને બદલે સાંઠે થયું.

બીજા છોકરો મહેલના સલામંડપમાં ગયો, ત્યાં તેણે આગ લગાડી અને દરવાજા બંધ કરી બહાર આવીને ઉભો, ત્યાં પણ નવાઈ જેવો બનાવ બન્યો. મહેલના સલામંડપનો બાંધણી એવી હતી કે આગ બહાર જઈ શકે નહિ. અંદર આગ સળગી અને એક મોટો પાટડો ફાટ્યો. આમાંથી બહુ જ ધન નિકળ્યું અને આગ તો થોડી વારે એની મેળે ઓલાઈને બંધ પડી.

ત્રીજા છોકરાએ બાપે આપેલું ઝેર લીધું અને તે વગર અચકાએ પી ગયો. એને શરીરે બહુ ગરમી હતી. એને અમુક જાતનું ઝેર આપેલું હતું, તે આ ઝેર પી ગયો એટલે આપો-આપ તેની ગરમી ઝંરી ગઈ, અને ઝેરની ખરાબ અસર થઈ નહિ. પોતે જીવતો રહ્યો તેથી તેને બહુ નવાઈ લાગી.

ચોથા છોકરાને ચાર રત્ન આપ્યાં હતાં તે લઈને તં નદીયે ગયો. પણ ત્યાં એને વિચાર આવ્યો કે મારા બાપની અકકલ ગઈ લાગે છે. આવાં કીમતી રત્ન ફેંકી દેવાથી લાભ શો ? લાવને હું જ તે સંતાડી રાખું. રાજાને કાંઈ ખબર પડવાની નથી. એમ વિચારી તે રત્ન લઈને ખજારમાં ગયો, અને ઝવેરીને બતાવ્યાં. ઝવેરીએ કહ્યું કે આ રત્ન તો ખોટાં છે. આ સાંભળીને તે નિરાશ થયો. ઘેર જઈને તેણે તો એમ જ કહ્યું, કે હું રત્ન નદીમાં નાખી આવ્યો.

વિક્રમરાજાએ આટલી વાત પેલા ભાઈએને વારાફરતી કહી, અને પૂછ્યું કે આ ચાર રાજપુત્રોમાંથી કાલ્હો કોણ ? સૌએ બુદ્ધા બુદ્ધા જવાબ આપ્યા. પણ શતબુદ્ધિએ પેલા રત્નવાળાનાં વખાણ કર્યાં. તેણે કહ્યું કે એને કાંઈ ખબર નહોતી કે રત્ન ખોટાં છે. એણે તે બચાવવાનો અને મેળવવાનો યત્ન કર્યો તે ઠીક જ કર્યુંઃ ઘરડાઓના ગમે તેવા હુકમ પાળવા તે કાંઈ ડહાપણ નથી. બીજા ત્રણ પુત્રોએ બાપનું કહ્યું કર્યું, પણ તેનાં પારણામ કેવાં વિપરિત આવત તેનો ખ્યાલ ના કર્યો. તેઓ કાંઈ જાણતા નહોતા કે પરિણામ સારાં આવશે એટલે હું તો તેમને મૂરખ જ કહું.

વિક્રમરાજાએ આ વાત આટલેથી પડતી મૂકી. પણ એમના મનમાં ખાત્રી થઈ કે ચોથું રત્ન શતબુદ્ધિએ જ લીધેલું છે. પોતાના શકની વાત તેમણે કોઈને કહી નહિ, પણ તે પાછું લેવા શી યુક્તિ કરવી તેના વિચાર તેમણે કર્યાં. ત્યાર પછી તેમણે એક યુક્તિ ગોઠવી. પોતાની એક દાસી હતી. તે બહુ વિશ્વાસુ અને ચતુર હતી. તેને તેમણે પોતાનો શક કહ્યો અને આ કામ સોંપ્યું.

એક દિવસ શતબુદ્ધિને મહેલમાંથી પોતાને ઘેર જતાં મોડું થયું. આ વખતે મહેલ બહાર પેલી દાસી તેને મળી, અને ઇસારત કરી એક ખાનગી જગાએ તેને બોલાવ્યો, અને પછી કહ્યું, તમે આટલા બધા ચતુર છો, પણ વધારે ધન મેળવવા કેમ ચત્ન કરતા નથી ? મને તમારા તરફ બહુ જ લાગણી થાય છે. જો રાત્રે મોડેથી અહીં આવો તો તમને મારી મેડીએ લઇ જઈ અને ત્યાં હું તમને અઢગક ધન મેળવવાની યુક્તિ બતાવું.” પેલા લોભીયા તો હતા જ. એટલે તેમણે તે વાત કબુલ કરી. તે પોતાને ઘેર ગયો જ નહિ, અને થોડી રાત ગઈ એટલે નક્કી કરેલી જગાએ તે જઈ પહોંચ્યો. પેલી દાસી તેને છુપે રસ્તે લઈ ગઈ. રાત અંધારી હતી, અને બહુ ઝાડીવાળી એક જગાએ તેઓ આવ્યા એટલે કાંઈક બબડાટ થયો. પેલી દાસીએ કહ્યું કે, “મારી ચાવી પડી ગઈ. ચાવી વગર તો કાંઈ જ થાય તેમ નથી, માટે તે ખોળી કાઢવી જોઈયે.” એ લોકોએ થોડાં ફાંફાં માર્યા પણ કુંચી જડી નહિ. દાસી કહે, “જો થોડું અજવાળું હોય તો જડે. જો મારો હીરાનો હાર હોત તો આવું અંધારું ના રહેત. હીરાના તેજથી કુંચી ખોળી શકાત. આ સાંભળી શતબુદ્ધિએ પોતાની ઓઠીમાંથી ચોરીને છુપાવેલું રત્ન કાઢ્યું. તેના તેજથી ત્યાં થોડું થોડું દેખાવા લાગ્યું. દાસીએ તે રત્ન તેના હાથમાંથી લઈ લીધું. થોડીવાર આમ-તેમ કુંચી ખોળી અને જરા દૂર જતી રહી. પછી એકદમ રત્ન ઓઠીમાં છુપાવી દીધું, એટલે ત્યાં અંધારું થઈ ગયું. દાસીને તો એ બધી જગા બાણીતી હતી એટલે એ તો

એકદમ નાશી ગઈ. શતબુદ્ધિ તો ત્યાં બહુ અથડાયો. રત્ન ગયું પણ તે બૂમ પાડી શક્યો નહિ. ગમે તેમ કરીને ત્યાંથી ઘેર ગયો અને મનમાં રડીને બેસી રહ્યો. એ તો કહેવત છે, કે ચોરની મા કોઠીમાં મોં ઘાલીને રહે.

દાસીએ તરત જ જઈને વિક્રમરાજને એ રત્ન આપ્યું અને બધી વાત કહી. વિક્રમરાજએ રત્ન પોતાની પાસે રાખ્યું, પણ કોઈને કશી વાત કહી નહિ.

આ પછી થોડા દિવસ બાદ વિક્રમરાજએ એ ભાઈઓને કહ્યું કે તમે ચાર ભાઈયો મહેલમાં જ રહો, અને રાત્રે મારી રક્ષા કરો. એક રાત્રે વિક્રમરાજ ઉંઘતા હતા. ચારે ભાઈયોએ બે બે કલાક ચોડી કરવાનું વહેંચી દીધું હતું. શતબુદ્ધિ ચોડી કરતો હતો તે વખતે એક સાપ છત ઉપર આવ્યો. રાજના પલંગ ઉપર છતમાંગુંકડું હતું, તેમાં પુંછડુ ભરાવીને સાપે રાજનું લોહી પીવા એકદમ પકડતું મુક્યું. શતબુદ્ધિએ આ જોયું. તેણે એકદમ ઢાલ વચમાં ધરીને સાપને કાપી નાંખ્યો, અને તેના ટુકડા ઢાલમાં જાળવીને, રાજ ઉઠે નહિ માટે ખગડાટ કર્યા વિના પલંગ નીચે ઢાલ મુકી દીધી. આ વખતે વિક્રમરાજની ઉંઘ ઉડી ગઈ. એમને તો એમ જ લાગ્યું કે આ માણસ મને મારવાનો વિચાર કરે છે. એટલામાં સહસ્રબુદ્ધિનો વારો આવ્યો અને શતબુદ્ધિ ચાલી ગયો. સહસ્રબુદ્ધિ આવ્યો તે વખતે રાજને બહુ જ ક્રોધ આવેલો હતો. એમણે એકદમ હુકમ કર્યા કે તું મારી પાસે શતબુદ્ધિનું માથું કાપીને લાવ. એ મારો જીવ લેવા તૈયાર થયો હતો. સહસ્રબુદ્ધિએ રાજને બહુ જ ધીરજ

આપી અને કહ્યું કે સાહસ કામ કદીયે કરવું નહિ. તમે બધી વાતની ચોક્કસ તપાસ કરો. ઉતાવળે પગલું ભરો નહિ. બુઝો આ સંબંધી તમને એક વાત કહું:—

નોળીઆની વારતા.

સિદ્ધપુર નામે સુંદર ગામ, નારસિંહ રાજાનું નામ;
વસે એક બ્રાહ્મણ મહામતિ, પતિવ્રતા તેને ઘેર સતી.
પેટ નહીં પુત્રી કે તન, ઇશ્વર ઉપર તેનું મન;
વિવિધ પ્રકારે તે કરે વ્રત, કરે રૂઢાં આચરણ ને કૃત્ય.

નર નારી બે પવિત્ર નેટ, તોય પુત્ર ન આવે પેટ;
આપ ઘેર એક નોળનું બચુ, તરફડતું તે આંગણે વચુ.
રાખ્યું તે પોતાને ઘેર, પાય દૂધ પ્રીતે શુભ ચેર;
પોદાડે સળ્યામાં જોડ, કુંવર તુલ્ય પોંચાડે કોડ.

તેના પગથી પછી નેટ, આંચો પુત્ર તે નારી પેટ;
આનંદ ઘણો દીવાળી દન, નોળ ઉપર માનનીનું મન.
એક દિવસ સુત છે પારણે, જીવતી ગઇ જળ કારણે;
સોંપી નોળને પેલો પુત્ર, તુજ સાડે એ છે ધરસૂત્ર.

રખે એને રોવડાવતો. રીશ કરી રખે મારતો;
સોંપ્યો બાળ જળ ભરવા ગઇ, વાર ધડી બે ચારેક થઇ.
ચઢ્યો પારણે મોટો નાગ, બાળકને ડસવાનો લાગ;
અંશુકે વળગે જેટલે, નોળે તે દીઠો તટલે.

અરે મારા બાંધવને ખાય, એ પાપી ક્યાં નાસી જાય;
એમ કહીને દીધી દોટ, કરડયા પહેલાં ઝાઢી કોટ.
મરડી કીધા કકડા સાત, એવે આવતી દીઠી માત;
વધામણી ખાવા કારણે, આંચો નોળ સામે ખારણે.

સુખ લોહીયાળું પેલે કર્યું, જાણ્યું માએ બાળક મર્યું;
અરે પાપી તું કુટો કાળ, માર્યો મારો નાનો બાળ.
નાખ્યું એકું તે દીશ, બુઝો નોળ ચગદાયું રીશ;
ઘરમાં આવી માતા જીવે, પોદ્યો બાળક પારણે રીવે.

આ પ્રમાણે તે બાઇએ વગર તપાસે નોળને માર્યો પછી તે બહુ જ પસ્તાઈ. તેણે બહુ જ શોક કર્યો, પણ મરેલું કાંઈ જીવતું થાય ? માટે ઉતાવળે કાંઈ ભયંકર કામ કરવું નહિ. આ શિખામણથી રાજા વિક્રમનું મન કાંઈ માન્યું નહિ. પરંતુ એટલામાં લક્ષ્મુદ્ધિનો વારો આવ્યો, અને સહસ્રબુદ્ધિ આવ્યો ગયો. રાજાએ લક્ષ્મુદ્ધિને પણ હુકમ કર્યો કે શતબુદ્ધિનું માથું કાપી લાવ. લક્ષ્મુદ્ધિએ પણ રાજાને ધીરજ રાખવા કહ્યું અને જણાવ્યું કે સાહસ કામ ન કરવા સંબંધી હું તમને એક વાત કહું તે સાંભળો :

પોપટની વાત.

ઘોઘાપાટણ નામે ગામ હતું. ત્યાં ભુપતસિંગ નામે રાજા રાજ કરતો હતો. એક દિવસ તે પોતાના છોકરા ઉપર ગુસ્સે થયો એટલે કુંવર અને વજીરપુત્ર વનમાં નાશી ગયા. તેમની સાથે રાજાનો પોપટ પણ હતો. પોપટ તેમને બહુ જ લાડકો હતો અને તેના વગર તેમને ગમતું નહિ. વનમાં તેઓ ભૂલા પડ્યા, અને ત્યાં બહુ જ તરસ્યા થઈ ગયા. રાજા અને પોપટ ઝાડ નીચે રહ્યા, અને વજીરપુત્ર પાણીની શોધમાં ગયો. રાજાકુંવર તો પાણી પાણી અંખતો હતો. એટલામાં વડ ઉપરથી પાણીની ધાર પડી. કુંવર જાણે કે પરમેશ્વરે મારી પ્રાર્થના સાંભળી. એણે પાણી માટે પવાલું ધર્તું. પવાલું ભરાયું, અને તે પીવા જાય છે, એટલે તરત જ પોપટે ઝડપ મારીને તે ઢોળી નાખ્યું. કુંવરે વળી બીજી વાર પવાલું ભર્યું અને બીજી વાર પણ પોપટે ઢોળી નાંખ્યું. આથી તે કુંવર બહુ જ ચીઠાયો, અને તેણે પોપટની ડોક મરડી નાંખી.

એટલામાં વજીરપુત્ર સાંઝે પાણી લઈને આવ્યો, અને કુંવરને તે પાચું. તેણે પોપટને મરેલો જોયો, એટલે કુંવરને બધી હકીકત પૂછી. કુંવરે કહ્યું કે તરસથી મારો જીવ જતો હતો, તે વખતે આ મૂર્ખ પોપટે મારું પાણી ઢાળી નાંખ્યું અને તે પણ બે વાર. આ સાંભળી વજીરપુત્ર વિચારમાં પડ્યો. તેણે કહ્યું કે આમાં કંઈ લેદ હોવો જોઈએ. તે ઝાડ ઉપર તપાસ કરવા ચઢ્યો. ઉપર જતાં, તેના જોવામાં આવ્યું કે ત્યાં તો સમડીનો માળો હતો. સમડી એક મોટો અજગર ઉપાડી લાવી હતી. તેને ચીરતાં તેના પેટમાંથી પેટું પાણી નીચે પડ્યું હશે. જો કુંવરે આ પાણી પીધું હોત તો તરત જ મરી જત. આ પાણી ઢાળી નાંખીને, પોપટે તેનો જીવ બચાવ્યો. તેના બદલામાં કુંવરે પોપટને મારી નાંખ્યો. બધી વાત જાણ્યા પછી તો કુંવરને ઘણો જ પસ્તાવો થયો. પછી કંઈ ઉપાય નહોતો.

માટે હે રાજા ! તમે શતબુદ્ધિને મારી નાંખવાનો હુકમ ના કરશો. તો પણ રાજાનું મન માન્યું નહિ. એમ કરતાં લક્ષબુદ્ધિનો વારો પુરો થયો અને કરોડબુદ્ધિનો વારો આવ્યો. તેને પણ રાજાએ એ જ હુકમ આપ્યો, અને તેણે પણ રાજાને સાહસ ના કરવા માટે બહુ સમજાવ્યા તથા દાખલાઓ આપ્યા. એમ કરતાં વહાણું વાચું એટલે ચારે ભાઈઓ રાજા આગળ આવ્યા, પછી શતબુદ્ધિએ રાજાના પલંગ નીચેથી ઢાલ આણી તથા તેમાંથી સાપના કંકડા બતાવ્યા. તેમ જ સાપ કેવી રીતે રાજાને કરડવા આવ્યો હતો, અને પોતે તેને કેવી રીતે માર્યો, તે પણ કહ્યું. આ સાંભળીને

વિક્રમ રાજ્યે પોતાની ભૂલ કબુલ કરી તથા શતબુદ્ધિનો બહુ જ ઉપકાર માન્યો. તેમ જ બીજા ત્રણે ભાઈઓએ પણ તેમને સાહસ કામ કરતા અટકાવ્યા માટે તેમનો ઉપકાર માન્યો, અને બધાંને ઇનામ આપ્યાં.

હવે આ ચારે ભાઈઓએ રાજાની પાસેથી ઘેર જવા રજા માંગી. તેમણે કહ્યું કે અમે અમારાં ત્રણ રત્નના ૪ ભાગ પાડી લઈશું. ત્યારે રાજ્યે કહ્યું કે તમારું ચોથું રત્ન મારી પાસે આવ્યું છે, એમ કહી તેમણે પેલી દાસી પાસેથી મેળવેલું રત્ન કાઢી આપ્યું. આ જોઈ તે સૌ આનંદ પામ્યા, અને રાજાનો બહુ બહુ ઉપકાર માન્યો. પછી પોતાને ઘેર ગયા.

વિક્રમરાજની હોંશીયારીની આ વાર્તા કહીને તરૂણી પુતળી આકાશમાં ઉડી ગઈ.

વાર્તા ૨૮ મી.

શુક સાહિકાની વાર્તા.

પુતળી: પદ્માસના.

વાર્તા ૨૮ મી.

શુક સારિકાની વાર્તા.

પુતળી : પદ્માસના.

રાજા ભોજ સિંહાસન ઉપર બેસવા જાય છે, તે સમયે પદ્માસના નામની પુતળી તેને અટકાવીને રાજા વિક્રમના પરાક્રમની નીચેની વાર્તા કહે છે:—

એક વાર વિક્રમરાજા વનમાં ફરતા હતા. તે સમયે એક શુક અને સારિકા લઢતાં હતાં. ચીંચીં અવાજ કરે અને એક બીજાને ચાંચો મારવા જાય. છેવટે શુક બોલ્યો કે, “આમ લઢી મરવાથી શો ફાયદો? આપણે વિક્રમરાજાના દરબારમાં જઈએ, અને ત્યાં આપણે ન્યાય કરાવીએ. એ રાજા ખરો ન્યાયી છે.” સારિકાએ એ વાત કબુલ કરી. રાજા તો પક્ષીની ભાષા સમજતા હતા, એટલે તેમણે તરત કહ્યું કે, “હે પંખીઓ! હું જ વિક્રમ છું. તમે લઢશો નહિ. ચાલો તમે મારે ઘેર. આપણે ત્યાં નિરાંતે વાતો કરીશું.” એમ કહી તે બે પક્ષીઓને એ ખલા ઉપર બેસાડીને રાજા મહેલમાં આવ્યા.

શુક અને સારિકાની પ્રથમ તો બહુ સારી પરોણાગત કરી. પછી બીજે દિવસે તેમણે પૂછ્યું કે તમારી વાત કહો. ત્યારે સારિકા બોલી કે, “આ શુક બહુ જ ખરાબ અને નશુણો છે. મેં એની સાથે દોસ્તી કરી હતી. મારા મનમાં એમ કે હું એકલી જાત છું એટલે વખત કવખતે એ શુક મને મદદ કરશે. મેં એને કેટલીએ વાર ઘેર બેઠા દાણા આણી આપ્યા છે, ફળ આપ્યાં છે, અને સુંદર પાણી પણ પાત્રું છે. નદીની એક તરફ એનો માળો હતો અને બીજી તરફ વડના ઝાડમાં મારો માળો હતો. ગઈ રાત્રે પશ્ચિમનો પવન કુંકાયો, વાવાઝોડું થયું, અને બહુ જ વરસાદ પડ્યો. મારા ઝાડની ડાળી વળી ગઈ, એટલે મારો માળો નીચે પડ્યો. આ વખતે મને પોપટ યાદ આવ્યો, અને હું વરસાદમાં લિંજતી, પવનમાં થરથરતી એને માળે ગઈ, અને કહ્યું: “પોપટ ! હું મેના આવી છું. બારણાં ઉઘાડ.” પણ એણે જવાબ સરખોએ આપ્યો નહિ. હું આખી રાત ત્યાં પાંદડાંમાં ભરાઈ રહી. સવારે એ માળાની બહાર નિકળ્યો ત્યારે એની સાથે ખુબ તકરાર કરી. અમારી વઢવાડ ચાલતી હતી. એટલામાં તમે આવ્યા. હવે કહો કેનો વાંક છે ?”

રાત્રીએ પોપટને પૂછ્યું: “આ વાત ખરી છે ?”

પોપટ: “રાત્રી ! રાત્રે એણે ખુબ પાડી હતી ખરી, પણ સ્ત્રી જાત બહુ જ કપટી હોય છે, અને અડધી રાત્રે ગમે ત્યાંથી રખડતી આવી હશે. એવી રીતે આવેલી હોય, તેને મારા ઘરમાં રાખું તો મારી આબરૂ જાય. આમ મને

એનો વિશ્વાસ ના આવ્યો એટલે મેં એને માટે ખારણું ના ઉઘાડ્યું. ”

રાજા: “ સ્ત્રી કપટી છે, એમ તું શા ઉપરથી કહે છે ? ”

પોપટ : ‘સાંભળો રાજા મને એક સ્ત્રીની વાત ખબર છે.’

“ દંડાગીરી નામે નગરમાં એક રાજા હતો. તેને રાણી ઉપર બહુ જ પ્રીત હતી, તેથી રાણી પાસે જ કાયમ બેસી રહે. દરબારમાં પણ ના જાય. એટલે પ્રધાને બહુ સમજાવીને કહ્યું: ‘ રાજાજી ! તમે જો દરબારમાં નહિ આવો, તો હું તમારી નોકરી નહિ કરું. ’ રાજાએ અંતે દરબારમાં જવાનું કબુલ કર્યું. પણ રાણીને એટલીવાર એન પડે નહિ. એના ગયા પછી ચોટલો હોળે, સુગંધી તેલ ઘાલે, ને વીણા વગાડે. એક દિવસ આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં તે ઉંઘી ગઈ. એના છુટા વાળ પલંગની નીચે લટકતા હતા. વીણાનો નાદ સાંભળીને એક મોટો નાગ ત્યાં આવ્યો, અને સુગંધથી લલચાઈને ચોટલા ઉપર ચડ્યો. રાણીએ પાસું ફેરવ્યું એટલે નાગ કરડ્યો, અને એ તો મરી ગઈ. રાજા દરબારમાંથી આવીને જુવે તો રાણી મરી ગયેલી. રાજાએ બહુ શોક કર્યો, અને કહ્યું, હું રાણીને બાળવા નહિ દઉં. એણે તો રાણીના શરીરે દવાઓ ચોપડી કે જેથી શરીરમાં કોહાણ ના થાય. પછી પ્રધાનને રાજપાટ સોંપી, રાણીના શરીરને છાબડામાં લઈ, તે પગપાળો જાત્રાએ નિકળ્યો, જાત્રાએ જઈ આવી તેણે ચિતા ખડકી, અને ત્યાં રાણીના શરીરની સાથે પોતે બળી મરવા તૈયાર થયો. એના આવા પ્રેમથી શિવપાર્વતી પ્રસન્ન થયાં, અને તે રાજાને કહ્યું, જો તું તારો અડધો

આવરદા રાણીને આપીશ તો તે જીવતી થશે. પેલા રાજાએ તો તરત જ એમ કહ્યું, કે તરત જ રાણી આગસ મરડીને બેઠી થઈ. રાજા તો બહુ જ હરખાયો. રાણીને બધી વાત ના કહી, પણ એટલું જ કહ્યું કે મહાદેવજીએ તને જીવતી કરી. જાત્રામાં ભટકવાથી, તેમજ શોકને લીધે, રાજા દુખળો અને કાળો થઈ ગયો હતો. પણ રાણીનું રૂપ તો એવુંને એવુંજ હતું. તેઓ પછી ઘર તરફ આવવા નિકળ્યાં. રસ્તામાં રાજા થાકી ગયો એટલે રાણીના ખોળામાં માથું મુકીને ઉઘી ગયો. થોડીવારે એ રસ્તે થઈને પાસેના ગામનો જીવાન નગરશેઠ, પરદેશથી પુષ્કળ ધન કમાઈને ઘેર જતો હતો. તેણે આ રૂપાળી સ્ત્રી જોઈ અને તેના ખોળામાં કદરૂપો પુરૂષ, સુતેલો જોયો. સ્ત્રી જોઈને શેઠ લોભાયા ને ધીમેથી તેની પાસે ગયા, અને કહ્યું: ‘બાઈ ! તું આવા કંગાલ માણસ જોડે તારો અવતાર શું કરવા બગાડે છે ? હું નગર-શેઠ છું, મારી પાસે બહુ જ ધન છે, માટે તું મારી જોડે ચાલ. હું તારી સાથે લગ્ન કરીશ અને તને મોટી શેઠાણી બનાવીશ.’ પેલી બાઈ તો આ સાંભળી લલચાઈ, અને ધીમે રહીને રાજાના માથા નીચે પથરો મુકીને તે ઉઠી ચાલી ગઈ. રાજા તો બીચારો ભર ઉંઘમાં છે.

શેઠ શેઠાણી ગામમાં ગયાં. ત્યાં તેમને બધાંયે બહુ વધાવી લીધાં. ઘણું ધન અને રૂપાળી સ્ત્રી લઈને શેઠ આવ્યા; એટલે બધે આનંદ આનંદ થઈ ગયો. બીજે જ દિવસે શેઠે લગ્નની તૈયારી કરી આખું ગામ જમવા તેડયું.

પેલો રાજા તો થોડીવારે જાગ્યો અને રાણીને ન જોઈ

તેથી ચિંતામાં પડ્યો. બહુ ખૂમો પાડી, આમતેમ ખોળી, અને છેવટે તે આગળ ચાલ્યો. હવે તો એ છેક લીખારી જેવો જ લાગતો હતો. બીજે દિવસે એ પેલા ગામમાં પહોંચ્યો. ત્યાં એણે સાંભળ્યું કે ગામનો નગરશેઠ પરણે છે. લોકોના ટોળા ભેગો એ પણ ત્યાં ગયો. ત્યાં તો એણે પોતાની સ્ત્રી જોઈ ! એ તો એકદમ દોડ્યો ને રાણીને ખૂમ પાડી. રાણીયે આંખ ફેરવીને કહ્યું, કે ‘તું કોણ છું ? હું તને નથી ઓળખતી.’ એમ કરી આ ગળેપડુને દરબારી માણસો પાસે પકડાવ્યો. ત્યાં હોહાકાર થયો અને રંગમાં ભંગ પડ્યો. નગરશેઠને ઘેર આ લગ્ન પ્રસંગે રાજા પણ આવેલા હતા. તેમણે આ પકડાયેલા માણસનો ખુલાસો પુછ્યો. હવે એને પોતાની સ્ત્રી ઉપર બહુ જ તિરસ્કાર આવ્યો હતો. એટલે તેણે કહ્યું : ‘મહારાજ ! હું એક જ વિનંતિ કરું છું. આ બાઈ મારી સ્ત્રી છે. તેને મેં માફ અર્થે આયુષ્ય આપીને મુએલી જીવતી કરી છે. એ વાત તમારે ના માનવી હોય તો ભલે, પણ આ બાઈના હાથમાં જળ આપો. એ મને માફ આયુષ્ય પાછું આપી દે તો બસ. પછી હું ચાલ્યો જઈશ.’ પેલી રાણીયે પણ તરત જ જળ હાથમાં લીધું અને બોલી; ‘તારું આયુષ્ય તેં મને આપ્યું હોય તો તે તને પાછું જાવ.’ એમ કહી તેણે પેલાના હાથમાં જળ મુક્યું. તરત જ તે સ્ત્રી મરણ પામી, અને તેનું અને શેઠનું જીઠાણું જાહેર થઈ ગયું.

આટલું કહીને તે પોપટ બોલ્યો : “ રાજાજી, સ્ત્રીઓ તો આવી હોય. એટલે અડધી રાત્રે હું મેનાને કેમ સંઘડું ? ”

મેના ચુસ્સો કરીને બોલી: “ એકાદ દાખલાથી બધાની પરીક્ષા કરવી એ તો ખોટું કહેવાય. વળી એની પોતાની જ વાતમાં નગરશેઠે જ પેલી સ્ત્રીને લલચાવી. એ નગરશેઠ તો પુરૂષ જ હતો, તે માટે પુરૂષો પણ ખરાબ ખરા ને ? વળી એવા એક ખરાબ પુરૂષની વાત હું પણ જાણું છું. જુઓ સાંભળો એ વાત:—

“ એક બ્રાહ્મણનો છોકરો હતો, તેના માબાપ બહુ ગરીબ હતાં. તેની નાતમાં કન્યાની બહુ અછત હતી એટલે એને કન્યા મળી શકે તેમ નહોતું. તેથી તે રાતોરાત રાજધાનીના શહેરમાં જતો રહ્યા. અહિં ધન રળીને કન્યા પરણવાનો ઇરાદો હતો. તે ભીક્ષાવૃત્તિ કરતો હતો અને અભ્યાસ વધારતો હતો. એક દિવસ તે પ્રધાનને ઘેર ભીક્ષા માંગવા ગયો. તે વખતે પ્રધાનની જુવાન પુત્રી ભીક્ષા આપવા આવી. તે બહુ જ રૂપાળી હતી. તે ધર્મિષ્ઠ પણ હતી. તેને જોઈને પેલા બ્રાહ્મણે નિસાસો નાંખ્યો. એટલે પ્રધાનપુત્રીએ તેને પુછ્યું: તને શું દુઃખ છે તે કહે. બ્રાહ્મણે આનાકાની કરીને છેવટે કહ્યું કે મને કન્યા નથી મળતી તે ખોટું દુઃખ છે. આ ઉપરથી પેલી કન્યાએ કહ્યું કે તું મારી સાથે લગ્ન કર. આમ કહીને એ ઘરમાં ગઈ, અને પોતાની માતાને કહ્યું, કે મેં તો આ બ્રાહ્મણ સાથે ગાંધર્વ લગ્ન કરી દીધું છે. એના માબાપે એને બહુ જ સમજાવી. પણ તે તો કહે, કે હું તો એ બ્રાહ્મણને વરી ચુકી છું. અંતે માબાપે કંટાળીને તેની સાથે લગ્ન કરી આપ્યાં, પણ ઘરમાંથી કાઢી ચુકી. બ્રાહ્મણ તેને લઈને પોતાને ગામ ચાલવા લાગ્યો.

રસ્તામાં એક વેપારીનો સંઘાત થયો. તે ઘણો પૈસાવાળો હતો. તેણે બધી હકીકત બાણી લીધી. બ્રાહ્મણની સ્ત્રી બહુજ કદાગરી હતી. એની સેવા પુરા ભાવથી કરતી હતી. એના રૂપ ઉપર વેપારી મોહી ગયો, એણે બ્રાહ્મણને હાથ ઉપર લીધો, અને બાણી લીધું કે પાંચસો રૂપિયા હોય તો એની નાતની અને ગામની સ્ત્રી તેને મળે. પછી તેણે કહ્યું, કે હું તને હજાર રૂપિયા આપું, અને તું તારે ગામ ચાલ્યો જા. બ્રાહ્મણે વિચાર કર્યો, કે આ મોટા ઘરની છોકરી મારે ત્યાં નહિ પોસાય. હજાર રૂપિયામાં તો બહુ ધામધુમથી નાતમાં લગ્ન કરીશું. એણે વેપારી સાથે સાટું કબુલ કર્યું, અને બીજે દિવસે રસ્તામાંથી પાણી લેવા ગયો તે પાછો ફર્યોજ નહિ. તેની સ્ત્રીએ બહુ ચિંતા કરી એટલે વેપારીએ કહ્યું કે એ તો તને વેચીને ગયો છે. તારે લાયકનો એ પતિ હતો જ નહિ. હું તને સર્વ વાતે સુખ આપીશ. તું મારે ઘેર ચાલ. ત્યારે તે સ્ત્રી બોલી કે પતિનું મરણ થતાં પત્નીનો પ્રાણ તો નિકળી જ જવો જોઈયે. મારા પતિએ પાપ કર્યું છે, અને પાપ એટલે મોત. મારે મન હવે તે મરી ગયા છે, એમ કહીને તેણે પ્રભુના નામની કારમી ચીસ પાડી, અને તરત જ જમીન ઉપર ઢળી પડી, ને મૃત્યુ પામી.

પેલા બ્રાહ્મણભાઈ તો રૂપિયા લઈને પોતાને ગામ જવા નિકળ્યા. પણ નશીબના અધુરા જ હતા. એટલે રસ્તામાં ઘૂંટારા મળ્યા. પૈસા ગયા અને ઉપરથી માર પડ્યો ! ”

આટલી વાત કહીને સારિકાએ કહ્યું: “ રાજાજી,

સ્રીઓ તો સતી હોય છે. પુરૂષો જ કપટી હોય છે. માટે આ શુકનો જ વાંક છે. ”

એક બીજાની સામે ઉભરો કાઢ્યા પછી વિક્રમરાજએ તેમને બહુ સમજાવ્યાં અને કહ્યું તમારી બે વચ્ચે બહુ પ્રીત છે માટે તમે લગ્ન કરીને સાથે જ રહો, એટલે ફરી તકરારનું કારણ નહિ મળે. ત્યારે શુકે કહ્યું કે “મારો એક છોકરો મારાથી છુટો પડી ગયો છે. એને પુરી પાંખ નહોતી આવી ત્યારે જયંતપુરનો રાજા એને લઈ ગયો છે. એનો વિયોગ મને બહુ સાલે છે. માટે મારાથી લગ્ન કરવાનું બની શકશે નહિ. ” મેનાએ કહ્યું, “મારાં પણ બચ્ચાં નદીમાં તણાઈ ગયાં છે. એક વાર હું બહાર ચણ લેવા ગઈ હતી ત્યારે મારો માળો હતો તે ડાળ તુટીને નદીમાં પડી, અને માળા સુદ્ધાં તે તણાયાં. નદીના મુખ ઉપર એક બેટ છે. આ બેટ સુધી તેઓ સલામત ગયાં હશે. જો કોઈ ત્યાં જઈને એમની તપાસ કરે તો હું નિશાનીઓ આપું. મારાં બચ્ચાં પાછાં મળે તો જ હું લગ્ન કરી શકું. ”

રાજાએ બંનેનાં બચ્ચાં લાવી આપવાનું માથે લીધું. જયંતપુરનો રાજા જુગારનો શોખીન હતો. વિક્રમ રાજા છુપા વેશે તેની સાથે જુગાર રમ્યા, અને શરતમાં એનો પોપટ જીતી લીધો. પછી પોપટને એના બાપની વાત કહી એટલે તે આનંદ પામ્યો. પોપટને લઈને નદીના મુખ આગળના બેટમાં એ ગયા. બન્નેયે થઈને મેનાનાં બચ્ચાં ખોળી કાઢ્યાં. તેમને પણ મેનાની વાત કહી

એટલે તે આનંદ પામ્યાં. રાજા બધાંને લઈને ઉજ્જન આવ્યા.
શુક અને સારિકા તો બહુ હરખાઈ ગયા.

રાજાજીએ બન્નેનાં લગ્ન કર્યાં. પણ બીજી વારનાં લગ્ન
હતાં એટલે કાંઈ પણ ધામધુમ કરી શકાઈ નહિ. રાજાજીની
વિનંતિથી એ બન્નેએ રાજાના બગીચામાં જ સુંદર માળો
બાંધ્યો. તેમનાં બન્ને પણ મોટાં થયાં હતાં એટલે તેમણે
પણ જુદા માળા બાંધ્યા. આ પ્રમાણે પરદુઃખલગ્ન વિક્રમ
રાજા પશુપંખીનું પણ ભણું કરતા હતા. જે એમના જેવાં
કામ કરશે તે તેમના સિંહાસન ઉપર બેસી શકશે.

આટલી વાત કહીને પદ્માસના નામે પુતળી આકાશમાં
ઉડી ગઈ.

વાર્તા ૨૯ મી.

સીચરિત્રની વાર્તા.

પ્રતિષ્ઠા : સીલવંતી.

વાર્તા ૨૬ મી.

સીચરિત્રની વાર્તા.

પુતળી: શીલવંતી.

શીલવંતી નામે પુતળીએ લોજરાબને કહેલી વાર્તા.

વિક્રમરાબને એક પુત્ર હતો. તેનું નામ વિક્રમચરિત્ર હતું. તે ઘણો જ હોંશીયાર હતો. અને વળી લોકો કહેતા, કે બાપ કરતાં દીકરો સવાયો થશે. તે સમયમાં એમ કહેવાતું કે પુરૂષો ગમે તેટલી કેળવણી લે પણ સ્ત્રીઓ તો સ્વભાવથી જ હોંશીયાર હોય, અને તેઓ પુરૂષ કરતાં વધારે હોંશીયાર હોય. વગર કેળવાયલી સ્ત્રીઓ પણ બહુ જ કુશળતાથી ઘરનો અને સમાજનો વહીવટ ચલાવે છે. પણ જો સ્ત્રી કેળવાયલી હોય, તો તો કોઈ પણ પુરૂષ તેના કરતાં ચઢીયાતો થઈ શકે નહિ. વિક્રમરાબને આ વાત ખોટી પાડવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેમના મનમાં તો એમ હતું કે મારા પુત્રથી વધારે હોંશીયાર કોઈ છે જ નહિ. આ વાતની ખાત્રી બધાં લોકોને કરી આપવા માટે તેમણે આખા શહેરમાં ડાંડી પીટાવી કે વિક્રમચરિત્ર આગળ સીચરિત્ર ચાલી શકશે નહિ. એટલે કે મારા પુત્રની કુશળતા કરતાં ગમે તેવી કેળવાયલી અને સંપૂર્ણ લક્ષણી સ્ત્રીની કુશળતા

ઉતરતી જ છે. જે કોઈ આ વાત કબુલ ના રાખતું હોય તેણે પોતાની કુશળતાની ખાત્રી કરી આપવી પડશે. આ વાતમાં જંને વાંધો લેવો હોય તેણે ખુશીથી લેવો. અમે એને કોઈ પ્રકારે ઇજા કરીશું નહિ.

ડાંડીવાળો તો આખા શહેરમાં ડાંડી પીટતો હતો. ઘણીયે હાંશીયાર સ્ત્રીઓ આ વાત મનમાંથી કબુલ નહોતી કરતી. પણ રાજા સામે કોણ બાથ ભીડે ! ફરતો ફરતો ડાંડીવાળો ત્રિલોચન નામે ધનવાન શેઠના ઘર આગળ આવ્યો. તેની પુત્રી ત્રિલોચના ઘણી જ હાંશીયાર અને રૂપવતી હતી. તે બત્રીસ લક્ષણી અને ચૌદ વિદ્યા સુજ્ઞાણ હતી. હજીયે તે કુંવારી હતી. ડાંડીવાળો આવ્યો ત્યારે સો દાસીઓની સાથે તે રમતી હતી. તેણે ડાંડી સાંભળી, એટલે તે ઉશ્કેરાઈ ગઈ. ધન, રૂપ, અને હાંશીયારી, ત્રણે તેનામાં હતા; અને રાજાની પણ પરવા રાખે તેવી તે નહોતી. ડાંડી સાંભળીને:

બોલી બાળા બાળકી, જોવા સરખી ભત;
સ્ત્રી ચરિત્રની આગળે, વિક્રમચરિત્ર કોણુ માત્ર.
સમુદ્ર આગળ જેમ બાળકું, કંચન આગળ કાચ;
ચંદ્ર આગળ તારો તપે, તે વત એ તો તાજ્ય.

x x x x x
પુન્ય આગળ જેમ પાપ, સાચ આગળ જેમ ભુટો;
ભગવાન આગળ જેમ ભૂત, શત્રુ આગળ જેમ રૂઠ્યો.
બ્રાહ્મણ આગળ ભરડો જેમ, મહારાજ આગળ માંકડું;
સ્ત્રીચરિત્ર આગળ વિક્રમચરિત્ર, તેહ બીચારું રાંકડું.

આમ તેણે ડાંડીવાળાને કહ્યું, અને પછી બોલી: તારા મહારાજાને જઈને કહેજે કે ત્રિલોચન શેઠની દીકરી ત્રિલોચનાએ આ પ્રમાણે કહાવ્યું છે.

આ રીતે રાજપુત્ર માટે અપમાનના બોલ સાંભળીને તે ડાંડીવાળાને બહુ જ રીસ ચઢી. એ તો રીસભર્યો દરબારમાં ગયો, અને ત્યાં જઈ માથું કુટવા મંડયો. રાજાએ તેને શાંત પાડ્યો અને રીસનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું, કે આખા ગામે તો વિક્રમચરિત્રના બહુ વખાણ કર્યા પણ ત્રિલોચન શેઠની દીકરી ત્રિલોચના બહુ જ ઉછાછળાં બોલ બોલી, અને સ્ત્રીચરિત્ર આગળ વિક્રમચરિત્રને રાંકડું કહ્યું. પછી તે લરદરબારમાં ત્રિલોચનાએ કહાવેલી કવિતા બોલ્યો. આ રીતે મૂરખ મિત્ર હોય તે બધી જ ફજેતી ઉઘાડી પાડી દે. ડાહ્યો માણસ હોત તો રાજાજીને આ વાત એકાંતમાં કહેત. રાજા તો આ વાત સાંભળીને હસ્યા. તેમણે ડાંડીવાળાને ધીરજ આપી, અને કહ્યું કે આપણે લોકોના અભિપ્રાય જાણવા માટે તો ડાંડી ખીટાવી હતી. પછી શા માટે રીસ કરવી જોઈયે ! એમ કહી રાજાએ દરબાર બરબાસ્ત કર્યો.

દરબારમાં બનેલા બનાવની ખબર ત્રિલોચન શેઠને પડી. તે ઘણા જ ગુસ્સે થયા. પણ થઈ ગયું તે ના થયું થનાર નથી, એમ જાણી મન વાળ્યું. રાજાને રીઝવવા માટે, તથા તેમના મનમાં શું છે, તે જાણવા માટે, તે તરત જ મહેલમાં ગયા. રાજાએ તેમને બહુ માનથી બેસાડ્યા, અને પૂછ્યું: શેઠજી વેપારવણજ કેમ ચાલે છે ? શહેરની શી ખબરો છે ? ત્યારે શેઠે રાજાના બહુ જ વખાણ કર્યા અને બોલ્યા:

રામરાજથી ભક્ષ લાલ્યું, રૂડું વિક્રમનું રાજ;

ચોરી, ચાડી, ભુક નહિ, જાણો તનથી તાજ;

અબ વ્યાધ એક નમરમાં, રમે રાય ને રંક;
કોઈ કોઇને દુલે નહિ, વાળ્યો આડો અંક.
મબ વહાલી પુત્રી, ઘરથી વહાલું ગામ;
સુખ તણું શું પુછવું, દુઃખ તણું નહિ નામ.

આ સાંભળી રાજાને આનંદ થયો, અને પછી પૂછ્યું:
શેઠ આપને પરિવારમાં શું છે ? ત્યારે શેઠ કહ્યું, મારે
ફક્ત એક પુત્રી જ છે. પણ તે બહુ લાડવેલી છે; અને
બોલવા ચાલવાનું તેને જ્ઞાન નથી. તે છેક જ બટકબોલી
છે, અને હજી તેને માટે વર પણ મળ્યો નથી.

વાણીયાની ચાલાકી જોઈને રાજા હસ્યા. છોકરીનો
મોકલેલો સંદેશો રાજાએ ડાંડીવાળા પાસેથી સાંભળ્યો હતો.
આવો સંદેશો મોકલનાર છોકરી અભણ કે ઘેલી હોય નહિ.
રાજાએ તો શેઠને કહ્યું કે તમારી દીકરી કુંવારી છે તો
તેના લગ્ન મારા પુત્ર વિક્રમચરિત્ર સાથે કરો. આ સંબંધમાં
હું કંઈ તમારા ઉપર જીલમ કરવા માંગતો નથી. પણ
તમારી પુત્રીને આ વાત પુછજો અને તે જો હા કહે, તો
તમે જરૂર આ લગ્ન કરાવી આપજો.

શેઠ તો આ વાત સાંભળી બહુ જ ચિંતામાં પડ્યા.
એમણે જાણ્યું કે રાજા મારી પુત્રી ઉપર વેર વાળવાની યુક્તિ
કરે છે. શેઠ ઘેર આવી પોતાની પુત્રીને દરબારમાં બનેલી
હકીકત કહી. તથા પોતે રાજાને મહેલ ગયા હતા તે બધી
વાત કરી, અને બોલ્યા: દીકરી! તું લગ્ન કરવાની ના કહે.
નહિ તો રાજા તને દુઃખ દેશે. ત્યારે તે બોલી: પિતાજી
ડાંડીવાળાને મેં જે બોલ કહ્યા છે તે વિચારપૂર્વક કહ્યા છે.

હવે જો હું લગ્ન કરવાની ના પાડું તો એમ સાબીત થાય કે સ્રીચારત્ર એટલે સ્ત્રીની સ્વાભાવિક હાંશીયારી, વિક્રમચરિત્રની હાંશીયારી આગળ હારી જાય છે, અથવા હલકી છે. જો એમ થાય તો સ્ત્રી માત્ર મને શ્રીટકાર આપે. માટે માફ ગમે તે થવાનું હોય તોપણ હું વિક્રમચરિત્ર સાથે લગ્ન કરીશ. અને પ્રભુ મદદ કરશે તો બતાવી આપીશ કે સ્રીચરિત્ર સર્વોપરિ છે.

છોકરીની આ પ્રમાણે વાત સાંભળીને ત્રિલોચન શેઠે પણ રાજની માંગણી કબુલ રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો. વિક્રમચરિત્રે તો આ કન્યા નજરે પણ જોઈ નહોતી, છતાં પોતાના પિતા વિક્રમરાજએ જે નક્કી કર્યું હોય તેની સામે તે થાય તેવો નહોતો. ત્રિલોચનનાં લગ્ન, વિક્રમચરિત્રના ખાંડા સાથે થયાં, વિક્રમરાજએ નક્કી કર્યું હતું કે એ બેને મળવા દેવા નહિ. લગ્ન પછી તરત જ ત્રિલોચનને મહેલના એક લોંચરામાં રાખી, અને તેની આસપાસ લડાયક સ્ત્રીઓનો પાકો પહેરો મુક્યો. એને માટે સુખસગવડનાં બધાં સાધનો લોંચરામાં હતાં. પરંતુ તે કોઈ માણસનું મોં જોઈ શકતી નહોતી. ફક્ત દિવસમાં બે વખત લોજનનો થાળ આપવા એક સ્ત્રી આવતી હતી. તે એ જાળીમાંથી થાળ અંદર આપી દેતી હતી. ત્રિલોચના તો જાણે કાંઈ દુઃખ જ ના હોય તેમ આનંદથી મહાલતી હતી, ખાતી હતી, અને લોંચરામાં મોજ કરતી હતી. રોજ નવી નવી દાસીઓ તેની થાળ મુકવા આવતી હતી. એક વાર જે દાસી આવી હતી તેણે દયાના બે બોલ ત્રિલોચનને કહ્યા. આ ઉપરથી ત્રિલોચનાએ એને કહ્યું, કે

જે તું મારી એક ચીઠ્ઠી, મારા પિતાજીને પહોંચાડશે તો તેઓ તને મોટું ઇનામ આપશે. તે દાસીએ હા કહી. એટલે ત્રિલોચનાએ તેને ચીઠ્ઠી આપી. તે રાત્રે જ પેલી દાસીએ ત્રિલોચન શેઠને તે ચીઠ્ઠી પહોંચાડી દીધી. શેઠ તેને બદલામાં બહુ ઘરેણું આપ્યાં. શેઠે એકાંતમાં જઈને ચીઠ્ઠી વાંચી. તેમાં લખ્યું હતું કે મને રાજાએ એકાંત ભોંયરામાં રાખી છે. આ કાંઈ ખરેખરી પરીક્ષા કહેવાય નહિ. છતાંયે હું કાંઈ હિંમત નથી હારી, અને હજીએ બતાવી આપીશ કે ઓળખાણી સ્વભાવિક હોંશીયારી આગળ વિક્રમચરિત્ર કાંઈ જ વિસાદમાં નથી. હું તમારી આબરૂ રાખીશ. તમે જરાયે ચિંતા કરશો નહિ. પણ મારી હોંશીયારી બતાવવા કોઈપણ રીતે આ ભોંયરાની બહાર મારે નિકળવું જોઈએ. આ કામમાં તમારી તથા તમારા ધનની મદદની જરૂર છે. તમે આપણા ઘરમાંથી વિશ્વાસુ કારીગરો પાસે એક સુરંગ ખોદાવો અને તે આ ભોંયરા સુધી લાંબાવો તો કામ થાય. માટે ગમે તેટલા પૈસા ખર્ચીને પણ આટલું કામ કરજો. જે માણસ પૈસા ખર્ચી જાણે છે તે જ ખરો રજ્યો છે. માટે તમે પૈસા સામું ના જોશો.

પુત્રીના આ પ્રમાણે પત્ર વાંચી, શેઠે સુરંગ કરાવવાનો વિચાર કર્યો. બહુ જ સાવધાનીથી બધી યોજના કરી. અને અતિ ઘણું ધન ખર્ચીને લાંબે સમયે સુરંગ કરાવી. પોતે જ પ્રથમ સુરંગમાં ગયા અને દીકરીને ભેટયા. બાપદીકરી તરત જ સુરંગમાં થઈને ઘેર આવ્યા. અને ત્રિલોચના જેટલા જ કદની એક દાસીને, તેના કપડાં પહેરાવી ભોંયરામાં રાખી.

પછી સુરંગનું દ્વાર પાછું બંધ કરી દીધું. આ રીતે ત્રિલોચના બહાર તો નિકળી. બહાર નિકળીને તેણે તપાસ કરાવી તો ખબર પડી કે, વિક્રમચરિત્ર તો પોતાના રાજ્યમાં ફરવા નિકળ્યો છે. તે કયે ગામ છે, તેની એણે ખાતમી મંગાવી. પછી તે ગામને પાદરે તેણે ભરવાડણના રૂપમાં પડાવ નાંખ્યો. સાથે થોડાં ઢોર હતાં, તથા અનેક બીજી ભરવાડણે હતી. બધાંયે અતિ રૂપાળાં હતાં. વળી પોતાનાં ઢોર પણ તે બહુ જ સ્વચ્છ રાખતાં હતાં, અને દૂધમાં કેસર તથા કસ્તૂરી નાંખીને બહુ જ મોંઘા ભાવે વેચતાં હતાં. વળી જે પૈસાવાળા લોકો ત્યાં દૂધ પીવા જતા હતા, તેમને તેઓ હાવભાવથી વશ કરી નાંખતાં હતાં. વળી ગરીબ લોકોને માટે તે ભરવાડણે સદાવ્રત ચાલુ કર્યું હતું. આ ઉપરથી ગામમાં તેની બહુ જ ખ્યાતિ થઈ, અને દરેક જણ તેની જ વાત કરવા લાગ્યું. ધીમે ધીમે વિક્રમચરિત્રે પણ આ વાત સાંભળી, અને તેને પણ આ ભરવાડણનું દૂધ પીવાનું મન થયું. તેણે પોતાના નોકર સાથે સાત સોનામહોર મોકલી, અને તે સાબળીયણને દૂધ લઈને મહેલમાં આવવા કહ્યું. ત્યારે સાબળીયણે કહેવડાવ્યું કે ગામમાં ઘણીયે દૂધવાળીયો છે. તેઓ તમને દૂધ આપશે. મારી પાસેથી દૂધ લેવું હોય તો અહીં આવો. આ ઉત્તર સાંભળીને વિક્રમચરિત્રે, પોતાના મનમાં ને મનમાં, તેને બહુ શાખાશી આપી. બીજે દિવસે વળી પાછા માણસો મોકલ્યાં, અને ખુદ પોતાની વીંટી મોકલી. એટલે તે ભરવાડણે ખાસ મહેરબાની કરીને, રાજપુત્રને મહેલે દૂધ લઈને જવાની હા કહી તે પોતાનું અને મશાલા નાંખેલું દૂધ

લઈને રાજના મહેલે ગઈ. ભરવાડણુના સાદા લૂગડામાં અને ગામઠી ઘરેણામાં, ત્રિલોચનાનું રૂપ, બહુ જ દીપી નિકળ્યું. મહેલમાં જઈ, તેણે પોતાના રૂપાના વાસણમાંથી, સોનાનો ખ્યાલો ભરીને, સ્વાદિષ્ટ મશાલાદાર દૂધ આપ્યું. અને પોતે ધુમટો તાણીને દુર ઉભી. ભરવાડણુનું મુખ જોઈને વિક્રમચરિત્ર તો બહુ જ મોહ પામ્યો, પોતે સત્તાવાળો હતો; એકાંતમાં હતો, અને તેમાં ઘણું જ મશાલાવાળું દુધ પીધું. આવે સમયે સ્વરૂપવતી સ્ત્રીને જોઈને તેનું મન કબજામાં રહ્યું નહિ. પરંતુ પેલી ભરવાડણુ તો તરત જ પોતાને ઘેર ચાલી ગઈ. વિક્રમચરિત્ર તો તેની પાછળ ખરેખરે દીવાનો બન્યો. બીજે દિવસે નોકરને સવારના પહોરમાં જ હાર લઈને મોકલ્યો. એટલે તે ભરવાડણુ તરત જ આવી. વિક્રમચરિત્ર તો તેનો હાથ ઝાલ્યો, અને કહ્યું કે તમે અત્રે જ રહો. આ ઉપરથી ત્રિલોચનાએ બહુ જ ક્રોધ દર્શાવ્યો, અને હાર તથા વિંટી પાછા ફેંકીને ચાલી ગઈ. જતાં જતાં વળી પોતાનું રૂપ અને મુંદર નયનો બતાવતી ગઈ. વિક્રમચરિત્રને તો ઉંઘ પણ નો આવે. એ તો ભરવાડણુના જ સ્વપ્નાં જોવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે;

પરનારીશું પ્રીત, તેને લોજન નવ ભાવે;

પરનારીશું પ્રીત, તેને નિદ્રા નવ આવે.

પરનારીશું પ્રીત, તેને સેવા નવ સૂઝે;

પરનારીશું પ્રીત, બુદ્ધ એકે નવ બુઝે.

પાપ રૂપ પરનાર છે, અપજશ આપે આપને;

શામળ પ્રીત પરનારશું, બોળે બહોતર બાપને.

નવ દિવસ સુધી રાજાએ ભરવાડણીની ખુશામત કરી, પછી ભરવાડણે તેના મહેલમાં રહેવાનું કબુલ કર્યું. ત્રિલોચના તો જાણતી જ હતી કે આ પોતાનો પતિ છે. એટલે એ તો શું કરવા ના પાડે? ત્રણ દિવસ સુધી તે વિક્રમચરિત્ર સાથે રહી, અને બંને જણાએ બહુ બહુ આનંદ કર્યાં. વિક્રમચરિત્રે અનેક ભેટો આપી. પછી ત્રીજે દિવસે રાત્રે વિક્રમચરિત્રના બધાં ઘરેણાં તથા લૂગડાં લઇને તે ચાલી ગઇ, અને પોતાના સાથીદારોને લઇને તે રાતોરાત ઉજ્જન પહોંચી ગઇ.

વિક્રમચરિત્ર તો સવારે ઉઠીને જુવે તો ભરવાડણ દીડી નહિ. તેમ જ પોતાના લૂગડાં પણ ના જોયાં. એણે ઘણીયે તપાસ કરાવી, પણ કાંઈ પત્તો ખાધો નહિ. પછી પોતાની વર્તણૂંક માટે પસ્તાવો થયો, અને થોડે દહાડે વાત વિસારે પડી.

ત્રિલોચના પોતાના પિતા પાસે પહોંચી ગઇ, અને તેમને બધી હકીકત કહી. પછી તે પોતાના ઘરમાં જ, છુપી રીતે રહી. ત્યાં દસ માસે તેને એક સુંદર પુત્ર થયો.

આ વાતને બે વર્ષ થઇ ગયાં. એટલે વળી ત્રિલોચનાએ એક નવી શુકિત શોધી કાઢી. તેણે યોગિનીનું સ્વરૂપ લીધું. તથા સ્વરૂપવાન તથા વિશ્વાસુ બીજી કેટલીએ દાસીઓને તેવું સ્વરૂપ લેવડાવ્યું. પછી પોતે નગર બહાર સુંદર યોગિની ધામ રચ્યું. ત્યાં ગરીબોને દાન દેવાતાં હતાં. નગરમાંથી એકદમ હજારો લોકો ત્યાં દર્શન માટે આવ્યાં. પરંતુ તે સૌને એક જ વાત કહેવામાં આવી કે યોગિનીના ધામમાં

એક પણ પાઇનું દાન લેવામાં નહિ આવે. આ હુકમ બહુ જ સખ રીતે પાળવામાં આવતો હતો. ધીમે ધીમે આ યોગિનીની ખ્યાતિ બહુ જ પ્રસરી. તેના નામની બાધાઓ લેવાવા લાગી. ઘણીયે સ્ત્રીઓ આવીને પુત્ર માટે ભીખ માંગી જતી હતી. તથા પોતાના દુઃખની છુપી વાતો યોગિનીને કહેતી હતી. યોગિની પુરૂષ તેમ જ સ્ત્રીઓ સર્વને દર્શન આપતી હતી. તેનું જ્ઞાન તથા ચતુરાઇ જોઇને લલલલા છક થઈ જતા હતા. આમ ને આમ લગલગ એક વર્ષ થયું.

એક દિવસ ઉજ્જવન નગરમાં એક પુરૂષને નાગ કરડ્યો. તેની સ્ત્રીને સંતાન નહોતું. પતિ આમ મરી ગયો તેથી તેને વૈરાગ્ય આવ્યો અને સતી થવાનો નિશ્ચય કર્યો. સતી થવા પહેલાં તે યોગિનીની આશીષ લેવા ગઈ. તેણે યોગિની પાસે જઈને હાથ જોડ્યા, એટલે યોગિનીએ કહ્યું: “ જન ! અખંડ સૌભાગ્યવતી થા. ” આ સાંભળી પેલી સ્ત્રીને યોગિની ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો અને કહ્યું: તમારી આબરૂ મેં બહુ સાંભળી હતી. પણ બધા ગપાટા છે. મારા ઘણીને તો સાપ કરડ્યો છે, અને તે મરણુ પણ પામ્યા છે. તેમનું શબ સ્મશાને ગયું છે, અને હું સતી થવા જાઉં છું. હવે ફરીથી કોઈને ગમે તેમ વગર વિચાર્યો આશીર્વાદ ના આપશો. યોગિનીએ કહ્યું: જન ! આકળી ના થઈશ. મારો આશીર્વાદ નકામો ના જાય. એમ કહીને તે તેની સાથે જ સ્મશાન આગળ ગઈ, અને ત્યાં જઈને પેલા પુરૂષને સાપના દંશના ઉપાય કર્યા. તેમ જ પોતાના પૂણ્યની અંજલી આપી. પ્રભુનું કરબું કે તે તરત જ જાગૃત થવા લાગ્યો. તેને ઘેર લઈ ગયા, અને પછી તે જીવ્યો.

આ દિવસથી તો તે યોગિનીની કીર્તિ ઘણી જ ફેલાઈ. અને ઘણા લોકો તેના દર્શન માટે આવવા લાગ્યા. વિક્રમચરિત્રે પણ આ વાત જાણી. તેના મનમાં એમ આવ્યું કે જો આ સજીવન વિદ્યા મને આવડે તો પછી હું ઘણાં જ પરાક્રમ કરી શકું અને મારા પિતાથી પણ સવાયો થાઉં. એમ વિચારીને તે પણ એકાંત સાધીને પેલી સાધ્વીના દર્શન માટે ગયો. અને બાઈ બેઠી હતી ત્યાં જઈને પગે લાગ્યો, અને પછી ત્યાં બેસી જ રહ્યો. ઘણી મોડી રાત થઈ ગઈ ત્યાં સુધી ઉઠ્યો જ નહિ. એટલે સાધ્વીએ પુછ્યું: તમે કોણ છો ? અને શી ઇચ્છા છે તે કહો. આ ઉપરથી વિક્રમચરિત્ર બોલ્યો: હું આ નગરના રાજા વિક્રમાજીતનો પુત્ર વિક્રમચરિત્ર છું. અને આપની પાસેથી કાંઈ યાચના કરવા આવ્યો છું. ત્રિલોચનાએ તો તેને ઓળખ્યો જ હતો અને હવે એ લાગમાં આવશે એમ ખાતરી તેને થઈ હતી. તે ગંભીર મુખ રાખીને બોલી: તમારી શી ઇચ્છા છે તે કહો. ત્યારે વિક્રમચરિત્ર વળી બોલ્યો: ના એમ નહિ, મારી ઇચ્છા પુરી પાડવાનું વચન આપો. જુવો, અત્યારે મારી પાસે બધુંયે છે. ધન છે; કીર્તિ છે; રૂપ છે; સત્તા છે. પણ બધું મારા પિતાજી વડે છે. મારી ઇચ્છા એમનાથી સવાયા થવાની છે. માટે હું તમારી પાસે આવ્યો છું. માફ આટલું વચન જરૂર રાખો. સાધ્વીએ વિક્રમચરિત્રને વચન આપ્યું કે હું તારી ઇચ્છા તૃપ્ત કરીશ. તારે જે જોઈએ તે માંગી લે. વિક્રમચરિત્રને આ સાંભળીને બહુ જ આનંદ થયો, અને કહ્યું: તમે પેલી બાઈના વરને સજીવન કર્યો, તે સજીવનવિદ્યા મને શીખવો.

એ વિદ્યા મારી પાસે હોય તો હું મારા પિતાજીથી વધી જઉં.

આ સાંભળીને સાધ્વીએ તો બહુજ ગંભીર મુખ કર્યું. અને કહ્યું: રાજપુત્ર ! તમે આ શું માંગ્યું ? હજી તમે એ રહેવા દો, અને બીજું કંઈ માંગો. કારણ કે એ વિદ્યા શીખવાની અને શીખવવાની શરત બહુ જ કપરી છે.

વિક્રમચરિત્ર કહે: તમે વચન આપ્યું છે, તે હવે પાળવું જ પડશે. તમારી શરતો ગમે તેવી કપરી હશે તો પણ હું પાળીશ.

યોગિની બોલ્યાં: હું વચનથી બંધાઈ છું. છતાંયે તમને શરતો કહી સંભળાવું. તે સાંભળ્યા પછી તમારે બીજું કંઈ માંગવું હોય તો માંગજો. જીવો, આ વિદ્યા હું મારા પતિને જ શીખવી શકું; બીજા કોઈને નહિ. એટલે મારે જેને શીખવવી હોય, તેની સાથે મારે લગ્ન કરવાં પડે. વળી આ લગ્ન પણ અમુક રીતે જ થાય. સાચા હીરા અને મોતીનો મોટો ચોરો કરવો પડે; અને પછી ગાંધર્વલગ્ન થાય. ત્યારપછી બીજે દિવસે આ વિદ્યા શીખવી શકાય.

વિક્રમચરિત્ર તો લગ્નની વાત સાંભળીને આનંદમાં આવી ગયો. યોગિનીનું સ્વરૂપવાન મુખ જોઈને તે તો લોભાયો હતો જ. હીરા મોતીના ચોતરાની વાતથી તે જરા ખમચાયો. પણ તેણે કહ્યું: મારા પિતાજીના ભંડારમાંથી ગુપચુપ હીરા મોતી હું લાવીશ. એ દિવસ પછી એ પાછું મુકી દઈશું એટલે કોઈ જાણશે નહિ. આમ ગરજવાન ગમે તે કરવા તૈયાર થાય છે.

અરજે જાય વિદેસ, અરજે શિર ભાર ઉપાડે;
અરજે વાળ વાય, અરજે તરૂવર વાડે.
અરજે ગુણ અવાય, અરજ થકી ધન ધીરે;
અરજે કરોડો માલ, નાંખે જઇ ઉડે નીરે.
અરજે પામરને પિતા કહે, અરજે મેલોને રજોગણી;
શામળભટ સાચું કહે, અરજ સાકરથી છે ગણી.

આ પ્રમાણે અરજવંત ઘેલો થઇ જાય છે. બાપ કરતાં સવાયા થવાના લોકમાં વિક્રમચરિત્ર ત્રિલોચનાની યુક્તિ સમજ્યો નહિ, અને તેણે પિતાના ભંડારમાંથી ચોરી કરવાનું પણ કબુલ કર્યું.

માયા કેઈ માલહું, ક્યમે પુઈ નવ થાય;
જેમ જેમ માંહે ઉમેરીયે, તેમ તેમ હેઠું જાય.
લોભ અરજ લહેર સચુદ્રની, કર્યો છીરતારે રૂપ;
પુઈ કોનું નવ થયું, કાં ભિક્ષુક કાં ભૂપ.

આ રીતે કોઇને સંતોષ નથી. જેની પાસે સો હોય તે હજારની ઈચ્છા કરે છે; અને લાખવાળો કરોડો માંગે છે. શામળભટ કહે છે કે:

લોભ સહુથી નીચ છે, લોભે લગ્યા ઘટે ઘણી;
લોભ પાપનું મૂળ છે, લોભ ખાણ નક્કી તણી.

બીજી રાત્રે વિક્રમચરિત્ર પિતાજીના ભંડારમાંથી, ગુપ્ત-ગુપ્ત હીરા મોતી અને અવેરાત લઇ આવ્યો. તેની કીંમત એકવીસ લાખ રૂપિયાની હતી. ત્રિલોચનાએ આ અવેરાતનો મોટો ચોતરો કરાવ્યો અને પછી કહ્યું કે તમને વચન આપ્યું છે એટલે હું યોગિની મટીને માનવી થઇ જઉં છું, જેમ જોલી તે સુંદર વસ્ત્રાભુષણ પહેરીને આવી, અને

વિક્રમચરિત્રના હરખનો પાર ના રહ્યો. તે રાત્રે તેમણે ગાંધર્વ-લગ્ન કર્યાં, અને આખી રાત ધણીધણીયાણી તરીકે તેમણે ગાળી. પ્રભાતના પહોરમાં અંધારું હતું તે સમયે ત્રિલોચનાએ વિક્રમચરિત્રને કહ્યું, તમે અત્યારે અહીંથી જતા રહો. અને આવતી કાલે મધ્યરાત્રિએ પાછા આવજો. તે વખતે હું તમને સજીવન વિદ્યા શીખવીશ, અને પછી તમારી જોડે તમારી સ્ત્રી તરીકે ખુદ્દી રીતે રહીશ. વિક્રમચરિત્ર તરત ચાલી ગયો. એના ગયા પછી યોગિનીએ એક પલકમાં પોતાના તંબુ ઉપાડી લીધાં, અને બધી સખીયો સાથે, ઝવેરાત લઇને પોતાના બાપને ઘેર ચાલી ગઇ. પા કલાકમાં તો તે મેદાન નિર્જન થઇ ગયું. વહાણું વાતાં ગામમાં વાત ચાલી કે યોગિની તો અતધ્યાન થઇ ગયાં. ધીમે ધીમે રાજદરબારમાં એ વાત પહોંચી. તે સાંભળી વિક્રમચરિત્રના તો હોંસકોસ જ ઉડી ગયા પણ કોઇને કંઈ કહી શક્યો નહિ. ગામના લોકો તો યોગિનીના વખાણ જ ગાયા કરતા હતા, અને બોલ્યા કે આપણા ગામનું પુણ્ય પરવારું એટલે તે જતાં રહ્યાં.

ત્રિલોચનાએ પોતાના બાપને બધી હકીકત કહીને રાજનું ધન આપ્યું. ત્યાર પછી દસ માસે એને બીજો પુત્ર થયો. એ પુત્ર દોઢ મહીનાનો થયો, ત્યારે ત્રિલોચના પોતાના બંને પુત્રો તથા રાજનું ઝવેરાત લઇને, ગુપ્તમાર્ગે પેલા ભોંયરામાં ચાલી ગઇ, અને ત્યાંથી પોતાની દાસીને પાછી મોકલી આપી. તેમજ પોતાના બાપને કહ્યું, કે હવે સુરંગ પુરાવી દેજો. ધનવાન શેઠે એક રાત્રમાં તે સુરંગ પુરી દીધી.

સવારના પહોરમાં ત્રિલોચનાએ તો હાલો ગાવા માંડ્યા. બધી ચોકી કરતી દાગીઓએ જાણ્યું કે, એકાંતમાં આ ખાઈનું મગજ ખસવા માંડ્યું છે. પણ પછી તો તેમણે ખાળક રડવાનો અવાજ સાંભળ્યો. એટલે તેમણે જઈને રાજાજીને બધી ખબર આપી. રાજા તો આ સાંભળીને સ્તબ્ધ જ થઈ ગયા. એમના મનમાં એમ આવ્યું કે વિક્રમચરિત્ર મારી બીકથી મને કહી શક્યો નહિ હોય, પણ તે પોતાની સ્ત્રીને મળતો હશે. આ ઉપરથી તેમણે વિક્રમચરિત્રને બોલાવ્યો, અને બધી વાત પુછી. વિક્રમચરિત્રે બ્રહ્મહત્યાના સોગન ખાઈને કહ્યું કે મેં લોંચરું નથી જોયું કે લોંચરામાંની સ્ત્રી પણ નથી જોઈ. આટલી વાતની પાત્રી કરીને રાજા લોંચરા આગળ ગયા. એ ત્યાં ગયા એટલે ત્રિલોચના અંદરથી બોલી: રાજાજી ! હું મારી હાર કબુલ કરું છું. તમે ગામના આખરેદાર લોકોને લેગા કરો, અને મને બહાર કાઢો. હું દરેક જણને મોંચે કહેવા તૈયાર છું કે વિક્રમચરિત્ર આગળ સ્રીચરિત્ર કાંઈ હિસાબમાં નથી. હું નાદાન હતી. હવે મને ખરું લાન થયું છે, અને મારી ભૂલ કબૂલ કરું છું હવે હું આ લોંચરામાં અકળાઈ ગઈ છું. મને બહાર કાઢો.

વિક્રમરાજાએ કહ્યું કે હું મારા પુત્રને તથા તેની માતાને અત્રે બોલાવું છું. પછો તને બહાર કાઢીશ. એમ કહીને રાજાએ તે બંનેને બોલાવ્યા. પછી રાણીયે દ્વાર ઉઘાડ્યા એટલે ત્રિલોચના બે પુત્રોને લઈને બહાર નિકળી. બંનેના દીલ ઉપર રાજાના જ ઘરેણું હતાં. અને તે બંને બહુ જ રૂપાળા હતા. ખાળકોને જોઈને રાણીએ ત્રિલોચનાને બહુ ભાંડી, અને કહ્યું કે તું આ ઘરમાં રહેવા લાયક નથી.

ત્રિલોચના બોલી: સાસુજી મને ક્ષમા કરો. આ તમારા જ પૌત્રો છે. તેમને આશીર્વાદ આપો.

રાજારાણી બંને વિક્રમચરિત્ર સામું જોઈ રહ્યાં. વિક્રમચરિત્ર તો ઘણો જ ગુસ્સે થઈ ગયો અને કાંઈક બોલવા જતો હતો, એટલામાં ત્રિલોચના બોલી:

આપ ગુસ્સે ના થાવ. તમને બધી વાતનું વિસ્મરણ થયું હશે, પણ હું બધું યાદ કરાવીશ, એમ કહીને તેણે ભરવાડણીની વાત કાઢી, અને પછી એના લુગડાં જે પોતે ઉતારી લીધાં હતાં તે ત્યાં હાજર કર્યાં, અને કહ્યું, કે એ ભરવાડણુ તે જ હું અને આ તમારા કપડાં. વળી રાજાને કહ્યું, તમારા ભંડારમાંથી લાખો રૂપિયાનું ઝવેરાત ગયું હતું તે તો તમે જાણતાં જ હશે. જુવો આ તમારા પૌત્રોએ તે ઝવેરાત પહેર્યું છે.

હવે વિક્રમચરિત્ર સમજી ગયો કે યોગિની પણ આ ત્રિલોચના જ બની હશે. તે પોતાના માતપિતાને પગે લાગ્યો અને યોગિનીવાળો બધો બનાવ કહ્યો.

વિક્રમરાજાએ પોતાનું ઝવેરાત ઓળખ્યું. એ સત્યવાદી રાજાનો બધો ગુસ્સો ઉતરી ગયો અને તે હશીને બોલ્યા: ધન્ય છે ત્રિલોચના તને. તેં મારું અભિમાન ઉતાર્યું છે. હું કબુલ કરું છું કે સ્ત્રીચરિત્ર જ સર્વોપરિ છે. સ્ત્રીઓમાં જે સ્વાભાવિક બુદ્ધિ, ચંચળતા, અને ખંત રહેલાં છે, તે ગમે તેટલી કેળવણીથી પણ પુરૂષો મેળવી શકશે નહિ. હું હવે આખા શહેરમાં બહાર ફરીશ કે વિક્રમચરિત્ર કરતાં પણ સ્ત્રીચરિત્ર શ્રેષ્ઠ છે. આજથી રાજકુળમાં પણ હું તારી સલાહ લઈશ.

ત્રિલોચનાએ વિવેકથી કહ્યું: હું તો તમારી દાસી છું;
મારાં વખાણુ તમારે મોંઢે ના શોભે.

વિક્રમરાજના પરાક્રમની આ વાર્તા કહીને શીલવંતી
પુતળી આકાશમાં ઉડી ગઇ,

કવિ શામળે કોડે કહ્યું, એ રૂડું આજ્ઞાન;
ઝાંઝા આસા પુરશે, મુજુરો વાફં કાન.
શિષ્ય એ નાના જાદ તણો, પુરોતમનો તાત;
સેવક શ્રી ઝાંઝા તણો, વાણી વેદ વિખ્યાત.

વાર્તા ૩૦ મી.

ભસ્થરીની વાર્તા.

પુતળી: સરસ્વતી.

વાર્તા ૩૦ મી.

ભરથરીની વાર્તા.

પુતળી: સરસ્વતી.

સરસ્વતી નામની પુતળી રાજા લોજને આ વાત કહે છે:-

ઉજ્જની નગરીમાં ભરથરી નામે મોટા રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે વિક્રમ રાજના મોટા ભાઈ થતા હતા. ભરથરી રાજા પ્રજાને બધી વાતનું સુખ આપતા હતા, અને વિક્રમ-રાજા, દરેક કામમાં પોતાના ભાઈને મદદ કરતા હતા. આમ ઘણા વખત સુધી ચાલ્યું. પછી ભરથરી રાજા અનંગસેના નામે એક રાણીને પરણ્યા. તેમને આ રાણી સાથે બહુ જ પ્રીત થઈ. આખો દિવસ રાણીની પાસે જ બેસી રહે. લોજન પણ રંગમહેલમાં મંગાવે. રાજકાજના કામમાં પણ ધ્યાન આપે નહિ. દિવસોના દિવસો સુધી પોતાના પ્રધાને, કે નાનાભાઈ વિક્રમને પણ મળે નહિ. આમ થયું તેથી પ્રજામાં બહુ અસંતોષ ફેલાયો.

વિક્રમ રાજાને આ બધું ઠીક લાગ્યું નહિ, તેથી એક દિવસ વડા પ્રધાનની સલાહ લઈને, તે મોટા ભાઈના અંત:-પુરમાં ગયા. ત્યાં જઈને તેમણે મોટા ભાઈને પ્રજામ ક્રિયા, અને કહ્યું કે આપ દરબારમાં આવો તો સાફ. રાજના દાખ વિના દરબારીઓ, પ્રજાને સંતોષ આપી શકે નહિ. વળી

જો રાજા આમ રાજકાજમાં બેઠરકાર રહે તો આજીબાજીનાં રાજાઓ પણ આપણા ઉપર ચઢી આવે. આ બધી વાત ભરથરીને ગળે ઉતરી, અને તેઓ દરબારમાં ગયા. પરંતુ અનંગસેનાને આ વાત ગમી નહિ. રાજાજી પાછા આવ્યા ત્યારે એણે ઢાંગ આદર્યો, અને રાજાને સમજાવ્યું કે “તમારા ભાઈ વિક્રમ બહુ ખરાબ છે. એ કાંઈ તમને પ્રજાની લાગણીથી બોલાવવા નહોતો આવ્યો; પણ એને તો મારી સાથે લગ્ન કરવું હતું તેથી તમને ખસેડયા.” આ સાંભળી રાજા ભરથરી બહુ જ ગુસ્સે થયા. તેમણે વિક્રમને બોલાવીને દેશપાર કર્યો. વિક્રમ તો કાંઈ પણ બોલ્યા વિના ચાલી ગયા. આ પ્રમાણે રાજાનો વિશ્વાસ સગા ભાઈએ પણ કરવો નહિ. તે કોઈનો પણ મિત્ર નથી.

દુહો.

મહીપતિ મિત્ર કોનો નહિ, મહીપતિ દેખે ન આંખઃ
માને કાને સાંભળ્યું, બુંડાપણુ એ ભાખ.

છંપો.

કો વેળા દે ધન, મન કો વેળા રહે હેઠે,
કો વેળા રહે રૂઠ, કો વેળા મહોબત ખૂવે;
કો વેળા દે શીરપાવ, કો વેળા લક્ષ્મી લે લૂંટી;
કો વેળા પરસન, કો વેળા કહાડે કુટી
ઘડી ઘડી માંડી ગુણુ ઘણા, શામળ સાચું કહે સહી;
નવ દીકો નવ સાંભળ્યો, રાજા મિત્ર કોનો નહિ.

આ વખતમાં ઉજ્જનીમાં એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો; તે બહુ જ તપ કરતો હતો. તેનું નામ નરપત શર્મા હતું. એક વાર એને મહાકાળી પ્રસન્ન થઈ ગયાં, અને એક ક્ષણ

આખું, અને કહ્યું કે તું આ ખાઈ જા. તેથી તને ઘડપણ કે મોત આવશે નહીં. આમ અમરકુળ આપીને માતા અલોપ થઈ ગયાં. નરપત શર્માએ વિચાર કર્યો કે મારે અમર થઈને શું કરવું છે ? હું કેાનું ભણું કરું છું ? બીજા માંગીને પેટ ભરું છું. એવા બીજારીને જીવીને શું કરવું ?

છપો.

બીજામાંહી નહીં લોભ, જોગ પણ બીજા નહીં સાધે,
બીજા માંહી નહીં માન, દાન સનમાન નવ સાધે;
બીજારી નામ નિર્માલ્ય, બીજાથી ભારજી પુલે,
બીક્ષા એધું પાત્ર, બીજા સાધું કુણ્ણ જીવે;
તરત તુરજી તું તુંડથી, બહુ હલકી બીક્ષા કહી.
શામળ કહે સાચું કહો, બીક્ષાથી ભુંડું છે કીયું.

અમર તો એવા માણસે થવું જોઈએ કે જે લોકોનું ભણું કરી શકે. મારે આ કુળ હું રાજા ભરથરીને આપીશ. એમ ધારી તે એકાંતમાં જઈને રાજાને મળ્યો, અને અમર-કુળ તેને આપ્યું. પરંતુ રાજા ભરથરીને તો પોતાની રાણી વગર એક પણ પણ ચાલતું નહોતું. તેણે વિચાર્યું કે રાણી વગર જીવવું કાંઈ કામનું નહિ. મારે આ કુળ રાણીને આપું. રાણીએ કુળ લીધું. પણ રાણી કાંઈ સફળ નહોતી. એણે તો રાજાના ઘોડાવાળા સાથે દોસ્તી કરી હતી, અને રાજા જીના ગયા પછી તેણે એ કુળ ઘોડાવાળાને આપ્યું. આ ઘોડાવાળો બહુ નીચ માણસ હતો. તે રોજ એક ગુણકાને ત્યાં ગાયન સાંભળવા જતો હતો. એણે એ કુળ ગુણકાને આપી દીધું. ગુણકાએ પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો કે હું તો પાપી જીવ છું. જેમ વધારે જીવીશ તેમ વધારે પાપ

કરીશ, અને બીજા લોકોને પાપી બનાવીશ. મારાથી કોઈનુંયે લલું નથી થવાનું. માટે જો રાજા ભરથરીને આ ફળ આપી દઉં તો તે અમર થઈ લોકોનું કલ્યાણ કરશે. આવું વિચારીને તે રાજાજીને મળવા ગઈ અને પેલું ફળ આપ્યું. ફળ રાજાજીએ ઓળખ્યું, અને ગુણકાને પૂછ્યું, કે આ ફળ તું ક્યાંથી લાવી તે સાચે સાચું કહે. ગુણકાએ ઘોડાવાળાનું નામ દીધું. રાજાએ તેને રજા આપી. પછી તે રાણી પાસે ગયા, અને પૂછ્યું કે ફળ ક્યાં ગયું? ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે એ તો હું ખાઈ ગઈ. પછી રાજાએ ઘોડાવાળાને બોલાવ્યો, અને એકાંતમાં પૂછ્યું કે તે ગુણકાને જે ફળ આપ્યું હતું તે તું ક્યાંથી લાવ્યો હતો? રાજાએ બહુ ધમકી આપી એટલે એણે રાણીનું નામ કહી દીધું. આ ઉપરથી રાજાજીને રાણી ઉપર બહુ જ તિરસ્કાર આવ્યો, અને રાણીને કહ્યું કે તું દુષ્ટ નિકળી. ફળ મારા જ કર્મનું છે; માટે એ હું ખાઈ જાઉં છું. આજે મોટી શિખામણ મને મળી છે. આ સંસારમાં કોઈનો વિશ્વાસ કરવો નહિ. પ્રેમ, રાજ્ય, ધન, વગેરે સૌ માયારૂપ છે. ખરો પ્રેમ ઈશ્વર સાથે કરવો જોઈએ. જે મમતા મેં તારી ઉપર રાખી એટલી ઈશ્વર ઉપર રાખી હોત તો સ્વર્ગનાં વિમાન આવત. આમ કહીને તેઓ લગવાં લુગડાં પહેરીને મહેલમાંથી નિકળી પડ્યા. બધી વાત ગામમાં ફેલાઈ ગઈ. પ્રધાનો, અમલદારો, તથા રૈયત કરગરવા લાગી.

છબો.

કાલાવાલા કરી કરગરે, પટરાણી પરધાન;
કેડે રૈયત કળકળે, મહીપત નવ દે માન.
પોપટ રૂવે પાંજરે, ઘોડા સૌ ઘોડાર;
હાથી રૂવે રોરીયે, દાસી સૌ દરબાર.

રંમમહેલ રંછત ધણા, જુમત આરસી જાણુ;
તજુવત પુરછવત કરી, મહીપત મયા મસાણુ.
નિરાસ થયા નરનાર, સહુ પ્રીછયા સધળી ચેર;
વસુધાપતિ વનમાં ગયા, ગામ લોક ક્ષે ઘેર.

આ પ્રમાણે રાજા ભરથરીયે તો કોઈનું કહ્યું માન્યું નહિ. પછી પ્રધાને વિચાર કર્યો કે રાજા વિક્રમને ગમે ત્યાંથી બોલાવી લાવવા બેઠયે. તેણે ચારે તરફ તપાસ કરવા માણસો મોકલ્યા.

વિક્રમરાજા તો જંગલમાં ગયા ત્યારથી આનંદમાં ફરતા હતા. તેમણે જાત્રાઓ કરી તથા હરસિદ્ધ માતાની પૂજા કરી. હરસિદ્ધમાતા પ્રસન્ન થયાં અને જાતે દર્શન દઈ વરદાન માંગવા કહ્યું, ત્યારે વિક્રમ બોલ્યા:

માતા માગું એટલું, કંઈ દુઃખ ભંજન કાજ;
લાઠ લડાણું લોકને, એક છત્રધર રાજ.
સુખ પમાડું સર્વને, દુઃખને કાડું દૂર;
કીર્તિ જીતું કરજીની, કંઈ પરમારથ પૂર.

માતાજી આ નિઃસ્વાર્થ માગણીથી બહુ આનંદ પામ્યાં. એટલે કહ્યું કે જ્યારે મારી જરૂર પડે ત્યારે તું માંડે સ્મરણ કરજે, અને હું તારી સમક્ષ હાજર થઈશ. આ પછી વિક્રમ-રાજા જગાએ જગાએ પરોપકારનાં કામ કરતા કરતા છુપે વેશે ફરતા હતા. એક વનમાં તેમનો તથા ભરથરીનો ભેટો થઈ ગયો. ભરથરી રાજાએ નાનાભાઈની બહુ જ માપી માગી, અને બનેલો બતાવ કહ્યો, અને કહ્યું કે આવી દુષ્ટ રાણીના કહેવાથી મેં તને દેશવટો દીધો તે માટે હું બહુ જ પસ્તાઉ છું. વિક્રમરાજાએ તેમને શાંત પાડ્યા, અને રાણીના ઉપર

ક્રોધ ના કરવા કહ્યું, તથા વિનંતિ કરી કે તમે પાછા જાવ અને રૈયતને સુખ આપો. પરંતુ ભરથરીએ કહ્યું કે હવે મને જ્ઞાન થયું છે એટલે હું તો નહિ જ જાઉં, પણ તમે જાવ. ત્યારે વિક્રમરાજાએ કહ્યું, કે તમે પોતે તપ કરવા ઇચ્છો છો, અને મને કેમ તપથી દૂર કરો છો? ત્યારે ભરથરીએ કહ્યું, કે મેં તો ગૃહસ્થાશ્રમ જોયો છે, તમે હજી જોયો નથી, માટે તે જોઈને અનુભવવો જોઈયે. વળી ગૃહસ્થાશ્રમી પણ તપ સાધી શકે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી પરદુઃખલંબનનાં અનેક કામ કરી શકાય છે. માટે તમે પાછા જાવ અને રૈયતને સંતોષો, તથા રાજ્ય સંભાળી લ્યો.

આ દરમિયાન ઉજ્જવન નગરીમાં વૈતાળ નામે એક યક્ષ આવ્યો હતો. તેણે ગામલોકનું ભક્ષ કરવા માંડ્યું. કોઈ તેને કબજે કરે તેવું ગામમાં રહ્યું નહોતું. એટલે પ્રધાન બીચારો નરમ થઈને તેને જઈને પગે પડ્યો. ત્યારે વૈતાળે કહ્યું કે જો મને તું રોજનો એક માણસ આપે તો હું બધાંને નહિ જાઉં. પ્રધાને નિરૂપાયે આ વાત કબુલી, અને દરેક ઘરમાંથી, રોજ વારાફરતી એક એક માણસ લેવું, એમ ઠરાવ્યું. લોકોમાં આ વાતનો ખુબ ત્રાસ હતો.

ભરથરીના સમન્તવ્યાથી વિક્રમરાજા ઉજ્જવન તરફ પાછા ફર્યા. પરંતુ તેમનો વિચાર છુપે વેશે જઈને ગામની સ્થિતિ જોવાનો હતો. એટલે તેઓ કોઈને પણ બહાર આપ્યા વગર જ ત્યાં ગયા. ગામમાં રાત પડવાની વખતે તેઓ એક કુંભારના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં બધે રોકકળ થઈ રહી હતી. તે જોઈને એક અજાણ્યા તરીકે વિક્રમરાજાએ તેનું કારણ પૂછ્યું.

અધાંએ વૈતાળની વાત કહી, અને જણાવ્યું કે રાજા વગર પ્રજા બહુ દુઃખી થાય છે. આજે મારા એકના એક છોકરાનો વારો વૈતાળ પાસે જવાનો છે, અને કાલે અમે વાંઝીયાં થઈ જઈશું. આ સાંભળી વિક્રમરાજને દયા આવી, અને તેમણે કહ્યું, કે આજે તારા છોકરાને બદલે હું જ જઈશ. રાત્રે વિક્રમરાજ વૈતાળ પાસે ગયા, અને વૈતાળ જ્યારે તેમને ખાવા આવ્યો ત્યારે તેની સાથે યુદ્ધ કર્યું. વૈતાળ યક્ષ હતો, પણ વિક્રમરાજને હરસિદ્ધ માતાની મદદ હતી એટલે તેને હરાવીને તાબે કર્યો, તથા તેની પાસેથી વચન લીધું કે વિક્રમરાજ જ્યારે યાદ કરે ત્યારે તેણે હાજર થવું. સવાર પડતાં તો આખા ગામમાં વૈતાળ હાર્યાની વાત ફેલાઈ ગઈ અને ગામલોક લેશું થઈ ગયું. બધાએ વિક્રમરાજને ઓળખ્યા અને તેમને બહુ માનપાનથી ગાદીએ બેસાડ્યા, અને ત્યાર પછી તેમણે ઘણા પરોપકારનાં કામ કરીને લાંબા વખત સુધી રાજ્ય કર્યું.

વાર્તા ૩૧ મી.

રૂપાવતીની વાર્તા.

પુતળી: રેણુકા.

વાર્તા ૩૧ મી.

રૂપાવતીની વાર્તા.

પુતળી: રેણુકા.

લોજરાજના ગુણ ગાઈને કવિ શામળભટ્ટ કહે છે, કે
જ્યારે વળી તેઓ સિંહાસન ઉપર બેસવા ગયા, ત્યારે રેણુકા
નામની ૩૧ મી પુતળી બોલી: હે રાજા! આ સિંહાસન
ઉપર બેસવાની યોગ્યતા હજી તમે નથી મેળવી. હજી તે
વિક્રમરાજ જેવા ઘણા પરોપકારનાં કામ તમારે કરવાના છે,
એમ કહીને તેણે વિક્રમરાજની નીચેની વાત કહી.

નરસિંહપતિ નામે એક રાજા હતો. તે બહુ જ સત્ય-
વાદી અને સાહસિક હતો. તેને ઇંદ્રજીત નામે એક પુત્ર
હતો તથા રૂપાવતી નામે પુત્રી હતી. આ રૂપાવતી બહુ જ
હાંશીયાર અને રૂપાળી હતી. આ કન્યા ક્યાં પરણાવો છું
તેની ચિંતા રાજાને થતી હતી; કારણ કે એને લાયક વર
મળવો મુશ્કેલ હતો. એક વાર રાજા રાણી અને પાટવી કુંવર
આ સંબંધી વિચાર કરતા હતા, તેટલામાં તેમના ગોર
આબ્યા. ગોરે કહ્યું: તમે નકામી ચિંતા કરો છો. એના
લગ્ન માટે વિદ્વાતાઓ જે લેખ લખ્યા હશે તે મિથ્યા
બનાર નથી:—

“ ઉલ્લટ સુલ્લટ સૌ ખમ ક્ષિતિ, કોઈક કાળે થાયે કંઈ;
 “સામળ કહે જન્મ મરણ પરણ, પણ એક પાપું થાયે નહી.”

પુત્રીની ચતુરાઈ જોઈ તેને વિશેષ કેળવણી આપવાનો રાજાએ વિચાર કર્યો અને ગામમાં વિદ્યાનિધિ નામે અતિ વિદ્વાન બ્રાહ્મણ રહેતો હતો તેને બોલાવ્યો. એ બ્રાહ્મણ પાસે રાજપુત્રી ભણવા બેસે તેવી ગોઠવણ કરી. રાજકન્યાએ તો ટુંકા વખતમાં બહુ સારું જ્ઞાન મેળવ્યું.

વિદ્યાનિધિને શોભાસિદ્ધ નામે એક પુત્ર હતો. તે બહુ જ વિદ્વાન હતો, અને સાથે રૂપવાન પણ હતો. તેનું ડહાપણ અને ચારિત્ર બધે જ વખણાતું હતું. ધર્મશાસ્ત્ર, સંગીત અને કલા એ સર્વ વિષયમાં તે પ્રવિણ હતો. ગુરૂજી તો ઘરડા હતા એટલે બાળક રાજકન્યા તેમને જાતજાતના પ્રશ્ન પુછતી હતી. તેમાં તેમનાં કુટુંબની વાતો પણ આવી જતી હતી. એટલે રાજકન્યા જાણતી હતી કે ગુરૂને પંદર સોળ વર્ષનો એક વિદ્વાન પુત્ર છે. તે સુજબ ગુરૂનો પુત્ર પણ રાજકન્યાની ચતુરાઈ વિષે પિતા પાસેથી ઘણું ઘણું સાંભળતો હતો. આ રીતે એ બે જણા વચ્ચે અબાણ મૈત્રિ થઈ હતી.

એક વાર શોભાસિદ્ધને વિચાર આવ્યો કે હું કુંવરીની પરીક્ષા લઉં. એમ ધારી તેણે એક શમસ્યા લખીને ચીઠ્ઠી કુંવરીનું પુસ્તક, જે તેના પિતા ઘેર લાવ્યા હતા, તેમાં સુકી દીધી. બીજે દિવસે ચળરાક કુંવરીના હાથમાં તે ચીઠ્ઠી આવી. એ ચીઠ્ઠીમાંની શમસ્યા જોઈને કુંવરીને આનંદ થયો. એ તો સમજી જ ગઈ કે આ કામ ગુરૂજીના પુત્રનું

છે. તેને લાગ્યું કે આ છોકરો બહુ જ વિદ્વાન હોવો જોઈએ. તેની હોંશીયારીની પાછી પરીક્ષા લેવાનો તેણે વિચાર કર્યો, અને થોડા છાપા લખીને ગુરૂના પુસ્તકમાં મુકી દીધા.

કોણ પૃથ્વીથી ગ્રાહ, કોણ અણ્ણથી નાનો;
કોણ પવનથી પહેલ, કોણ દેવીથી ઠાનો;
કોણ ઇંદુથી વિમળ, કોણ અગ્નિથી તાતો;
કોણ દૂધથી ઉજળ, કોણ મદિરાથી માતો.
કોણ તેજ રવિ થકી, કોણ સાકરથી ગળી;
સામળ કહે ઉત્તર લગ્ને, તો તે પહેંચે રળી.
કોણ તરણથી ગુરૂ, કોણ મણિથી મોંઘો;
કોણ ચોભા સુવર્ણથી, કોણ કુસંપથી સોંઘો.
કોણ બરાસથી બહેંક, કોણ કાજળથી કાળો;
કોણ લોહથી કઠણ, કોણ બાળકથી બાળો.
કોણ વિંછીથી વેદના, મેશચક્રી મેલુ કવણ ?
સામળ મીઠો અમૃતથકી, સુદ્રઘે સતોષ પામે શવણ.

ગુરૂ ઘેર પહોંચ્યા એટલે તેમના પુત્રને ચટપટી થઇ. તે જમવા બેઠા એટલે તેણે ચોપડીઓ તપાસી. એક પુસ્તકમાંથી કાગળ નિકળ્યો, અને તેના ઉપર સીના અક્ષર હતા. એ જોઈને તેને આનંદ થયો. પોતાની સમસ્યાના જવાબને બદલે સામી સમસ્યા તેણે જોઈ. જે કોઈ સમસ્યા લખી શકે તે પણ છોડી શકે. આ જોઈને તેને ખાત્રી થઈ કે આ કુંવરી બહુ જ હોંશીયાર છે. પોતાની વિશેષ હોંશીયારી બતાવવા તેણે તેની સમસ્યાનો ઉત્તર આપ્યો:

અવનિથી ગ્રાહ નીર, અણ્ણથી લોભી નાનો;
પવનથી પહેલું મન, વિવેક દેવીથી ઠાનો.
અંદ્રથી નિર્મળ નીર, કોષ અગ્નિથી તાતો;
દૂધથી ઉજળો જલ, અમલ મદિરા માતો.

તેજ રવિથી નેત્રનું, ગરજ સાકરથી ગળી;
 કીરત લહેર દરિયાથકી, શામળ કહે ટાળી નવ ટળી.
 તણુ થકી ભથકં તુરુડ, ગુણ મલિથી મોંઘા;
 સુવર્ણથી શોભિત સુપુત, ઓશીયાળ કુસંપથી મોંઘા.
 પરમાર્થ બરાસથી બહેંક, કપુત કાળળથી કાળો;
 સુમ લોહથકી કંઠજી, મુરખ બાળકથી બાળો.
 વચન વીંછીથી વેદના, મેશથી મેકું કંઠકં છે;
 દાતા ગરુઓ મેઘથી, શામળ કહે આડે આંક છે.

કુંવરીએ તો ઉત્તરની આશા રાખી જ હતી. તેણે
 ચાલાકીથી આ કાગળ લઈ લીધો. ઉત્તર વાંચીને તો તે
 બહુ જ આનંદ પામી. હવે તો તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો
 કે હું વરીશ તો પ્રાહ્મણપુત્ર સાથે જ વરીશ. ધનવાન હોય
 તેનું ધન નાશ પામે. રાજાઓના રાજ પણ બાય. ઉત્તમ
 કુળની લાંબી તપાસ કરીએ તો કાંઈક કલાંક પણ નીકળે.
 પણ વિદ્યા આ સૌથી મોટી છે. માટે હું તો વિદ્યાને જ
 વરીશ. ભલે બીજી રીતે તે ગમે તેવો હોય !

“ રાજભય ચૌરાગ્રિ નહી, માગ મુકાવે બહુ થકી;

“ મોટા પુરૂષ મન માનજો, સદવિદ્યા મોટી સહુ થકી.”

આવો નિશ્ચય તે કુંવરીએ પોતાના મન સાથે કર્યો.
 આ પછી સામસામી બહુ બહુ સમસ્યાઓ અને ઉત્તરો
 થયા; અને જેમ જેમ પ્રાહ્મણની વિદ્વત્તા કુંવરીએ જોઈ તેમ
 તેમ તેનો તેની સાથે લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય દઢ થયો. આ
 ઉપરાંત આ ચીઠ્ઠીઓથી તેમણે શાસ્ત્રની પણ ચર્ચા કરી.
 એ ચર્ચા થયા પછી તો રૂપાવતીને લાગ્યું કે આવા વિદ્યા-
 વિનોદી પતિ વિના હવે તો એક ક્ષણ પણ મારાથી નહિ
 રહેવાય. એટલે તેણે એક કાગળ લખીને તે પ્રાહ્મણને પોતાના

વિચાર જણાવ્યા અને લખ્યું કે તું જ હવે મારો આધાર છું, સરદાર છું, અને મારો પ્રાણ છું. માટે હવે તું મારી સાથે લગ્ન કરવા આવજો.

આ કાગળ વાંચીને તો પ્રાક્ષણભાઈની આંખે અંધારાં આવ્યાં, અને કાળજી થરથરવા લાગ્યું. એને લાગ્યું કે રાત્રી જો આ વાત જાણશે તો અમારો જીવ લેશે. એટલે એણે કાંઈ જવાબ જ ના આપ્યો. બીજે દિવસે વળી વધારે આજીજીભર્યો કાગળ આવ્યો. તોપણ તેણે કાંઈ કર્યું નહિ. અને ત્રીજે દિવસે તો એવો કાગળ આવ્યો કે તે પ્રાક્ષણને પણ લાગ્યું કે હવે જો હું તે બાઈને નહિ મળું તો તે જરૂર પ્રાણ તજશે, અને મને સ્ત્રીહત્યા લાગશે. એમ વિચારીને તે સંધ્યાકાળે કુંવરીના મહેલ તરફ ગયો, અને મહેલ આગળ દાસી ઉભી હતી તેને આશીર્વાદ આપીને ઉભો રહ્યો. કુંવરીને આ સમાચાર મળ્યા, અને તે હરખથી તેને મહેલમાં તેડી લાવી.

મહેલમાં ગયા પછી તે ઋષિ જેવા પ્રાક્ષણે કહ્યું: કુંવરી ! તમારી હઠ છોડી દો. આમાં તમને તો કાંઈ નહિ થાય પણ મારો જીવ જશે. મારી તો વિદ્યા અને આખરૂં બધુંએ તમે લેવા બેઠાં છો. તું રાણી છું અને હું રાંક છું. હું ભિક્ષુક છું ને તું ભાગ્યશાળી છું. હું શીયાળ છું અને તું સિંહણ છું. હું કથિર છું અને તું કનક છું. હું કુચ જેવો છું અને તું સાગર જેવી છું. હું આગીઓ છું અને તું સૂર્ય છું. હું બીખ માગનાર છું અને તું તો સદાવ્રત આપનાર છું. માટે આપણો કોઈ દિવસ મેળ મળે નહિ.

એમાં આપણુ બંનેને નુકશાન છે. તને કોઈ રાજપુત કે પ્રતાપી પુરૂષ કેમ ના ગમ્યો ! કોઈ દાતા કે ગરાસીયો કેમ ના ગમ્યો ! તારું હહાપણુ બધું ક્યાં ગયું ? શા માટે તું મને કમોતે મારવા બેઠી છું ?

આ બધું સાંભળીને કુંવરીની આંખે આંસુ આવ્યાં. તેણે ઘણા કાલાવાલા કરીને બ્રાહ્મણને સમજાવવા માંડ્યો અને કહ્યું : હું તો તમને વરી ચુકી છું. જ્યાં તમે ત્યાં જ હું. પરંતુ તમે મોતથી આટલા બીનો છો કેમ. જીવ જતાંયે હું તમારું રક્ષણ કરીશ. વળી તમે મને કહો છો કે મેં બીજે કોઈ પતિ કેમ ના પસંદ કર્યો ? પરંતુ તમે તો વિદ્વાન છો. કળેડું એટલે શું તે જાણો છો. વયનું કે શરીરનું કળેડું હોય તેના કરતાં મન અને બુદ્ધિનું કળેડું બહુ ખોટું છે. તમારા પિતાએ મને જ્ઞાન આપ્યું છે. એ જ્ઞાનની બરોબરી કરનાર કોઈ ક્ષત્રિ કે રાજપુત નથી. એટલે મેં તો તમારી સાથે જ સળેડું સાંધ્યું છે. આમાં તમારો દોષ નથી. તમે કપટ કર્યું નથી. તમે મને ભોળવી નથી. વળી આપણો વિચાર પાપી નથી. હું તમારી સાથે લગ્ન કરીને જોડાવા માગું છું. એટલે આપણે ઇશ્વરનો ડર રાખવાનો નથી. અને ઇશ્વર વિના બીજા કોઈની હું દરકાર નથી કરતી. માટે તમે ભય તજો અને મને વરો.

બ્રાહ્મણપુત્રને પણ કુંવરીની વાત તો સાચી લાગી. વળી તેણે વિચાર કર્યો કે ભય તો મને મોતનો જ લાગે છે. પણ મોત જો લખ્યું હશે તો હું ટાળી શકનાર નથી. હું ગમે તે ઉપાય કરીશ, કે ગમે ત્યાં સંતાઈશ પણ મોત મને

ચુકશે નહિ. ત્યારે પછી કરવું શા માટે ? એમ વિચારી તેણે કુંવરીની માંગણી સ્વીકારી. દાસીઓ અને સખીઓની હાજરીમાં તેમણે ગાંધર્વવિવાહ કર્યો અને કુંવરીએ ચુડા પહેર્યો અને ગળામાં લગ્નહાર ધાલ્યો. પછી તે બ્રાહ્મણને ત્યાંથી વિદાય કર્યો.

છ કાને જે વાત ગઈ હોય તે છાની રહેતી નથી. ધીમે ધીમે આ વાત જુદા જુદા રૂપમાં મહેલમાં અને ગામમાં ફેલાઈ.

કુંવરીએ પણ તે દિવસથી બ્રાહ્મણો માટે સદાવ્રત બાંધ્યું. આ સદાવ્રત લેવા પેલો બ્રાહ્મણપુત્ર પણ આવતો હતો. બધા બ્રાહ્મણોના ગયા પછી કુંવરી તેની સાથે વિધા-વિનોદ કરતી હતી. જાતજાતની સમસ્યાઓ, દુહાઓ અને ચોપાઈઓ તેઓ સામસામે બોલતાં હતાં, અને બહુ જ આનંદ મેળવતાં હતાં. એક વાર રાજા પોતે કુંવરીના મહેલે આવ્યા. તે વખતે દાસીઓ દૂર હતી. પેલો બ્રાહ્મણ સદાવ્રત માટે આવ્યો હતો, અને તેની સાથે કુંવરી કવિતા વિનોદ કરતી હતી. રાજા આવ્યા એટલે એ સાવધાન થઈ ગઈ. બ્રાહ્મણને નેત્રથી વિદાય કર્યો, અને પિતાજીને પગે પડી. રાજા કહે: આ શું માંડયું છે ? કુંવરી કહે: આપને બત્રીસમું વર્ષ બેઠું તેની ખુશાલીમાં મેં સદાવ્રત માંડયાં છે. વળી આપના રક્ષણ માટે મેં ઇષ્ટ આરાધ્યા, તેમણે પ્રસાદમાં મને હાર આપ્યો તે પહેર્યો છે. રાજા કાંઈ જવાબ આપી શક્યા નહિ. પણ છોકરીના હાવભાવ જોઈ તેમને લાગ્યું કે આ કુમારિકા મટીને સ્ત્રી થઈ છે. એની આંખમાં ગૃહિણી જેવી શરમાળતા આવી છે. એટલે કાંઈક વિપરીત બન્યું છે.

પણ પોતાના ઘરની વાત પૂછે કેને ? એ તો વિચાર કરતો કરતો મહલમાં ચાલી ગયો. અંતે તેણે નક્કી કર્યું કે હું પોતે જ રોજ રાત્રે તેની ચર્ચા જોઈશ અને ખરી હકીકત જોળી કાઢીશ.

રાત્રીએ પોતાને જોયો હતો એટલે બ્રાહ્મણને પણ ભય લાગ્યો. એણે કુંવરીને વિનંતિ કરી કે હવે મને જવા દે. જો ! રોજને રોજ કાંઈ વાત છુપી રહે નહિ. જે માણસ રોજ વેપાર કરે તેને ખોટ પણ આવે. જે રોજ ભીખ માંગે તેનું કોઈ દિવસ અપમાન પણ થાય. જે રોજ ચોરી કરે તેનું કોઈ દિવસ માથું પણ કપાય. માટે હવે સમજી જા.

રાજપુત્રીએ કહ્યું કે તમે બ્રાહ્મણ છો, વિક્ષાન છો, અને વળી હું તમને વરી છું, એટલે તમને કાંઈ થવાનું નથી. પણ જો તમને ઠીક ન લાગતું હોય તો આઠ દિવસે એક જ વાર મને મળવા આવજો. હું જેમ તેમ કરીને સાત દિવસ તમારા વિયોગમાં કાઢીશ. પણ જો તમે મને તજી દો તો તમને કપરા સમ છે, એમ કહી તેણે તે વિપ્રને બહુ કીમતી ઝવેરાત આપ્યું. તે ત્યાંથી ગયો, અને પિતાને ઝવેરાત આપ્યું. બ્રાહ્મણે પુછ્યું એ ક્યાંથી આણ્યું ? ત્યારે પુત્ર બોલ્યો : રાજની વર્ષગાંઠે કુંવરીએ પૂજા માંડી હતી, તેણે મને આ દાનમાં આપ્યું. આટલું કીમતી ઝવેરાત દાનમાં આપ્યાનું સાંભળી તે બ્રાહ્મણને વહેમ તો પડ્યો. પણ જરૂર દેખી મુનિ-વર રાજે, એમ એ ભાઈ પણ લોભાયા, અને કાંઈ બોલ્યા વિના ઝવેરાત લઈ લીધું.

તે દિવસથી રોજ રાત્રે રાજા પોતે ત્યાં ગુપચુપ તપાસ રાખે છે. સાત દિવસ સુધી તો કાંઈ બનાવ બન્યો નહિ. પણ આઠમે દિવસે રાત્રે પેલો બ્રાહ્મણ ઠરાવ પ્રમાણે કુંવરીને મળવા આવ્યો. તેને મહેલમાં જતો જોઈને રાજાને ક્રોધ ચઢ્યો. તેમણે એકદમ તેને પકડ્યો, અને ચોકીદારોને સોંપી દીધો, તથા હુકમ કર્યો કે વહાણું વાતાં આ માણસને શુળીએ ચઢાવી દેજો. કોઈ અટકાવવા આવે તો તેનું સાંભળશો નહિ અને સવા પહોર દિવસ ચઢે ત્યાં સુધી મારા મહેલમાં કોઈને આવવા દેશો નહિ. જો આ કામમાં ચુક આવશે તો હું તમારા સૈના ડોકાં ઉડાવી દઈશ.

વહાણું વાતાં તો આખા ગામમાં વાત ફેલાઈ ગઈ કે ઋષિના પુત્રને રાજા શુળી દે છે. એ બ્રાહ્મણને તો આ વાતની ખીક હતી જ. તેણે તો હવે રામનામનો જપ કરવા માંડ્યો. એણે વિચાર્યું કે આવા સંકટમાં રામ વગર બીજું કોઈ મદદ કરી શકે તેમ નથી. એના બાપે જાણ્યું કે પેલાં રત્નને લીધે તેને સજા થઈ હશે, અને ગામલોક ફાવે તેવી ધારણા કરવા લાગ્યા.

એ ગામમાં નગરશેઠ હતા, તે બહુ જ ધનવાન અને પવિત્ર હતા. તેમનો પુત્ર તેજપાળ સોળ વર્ષનો હતો. તે પણ ઘણો પરોપકારી હતો. તેણે આ વાત સાંભળી એટલે તે બ્રાહ્મણપુત્ર પાસે ગયો અને હકીકત જાણવા માંગી. બ્રાહ્મણે કહ્યું, હું તો રામનામ ભજું છું. કોઈ માણસ હવે મને બચાવે તેમ નથી. માટે માફ દુઃખ બધાને મોઢે રડીને નકામી આજરૂ નહિ ગુમાવું. પરંતુ તેજપાળે બહુ જ

આજીજી કરી અને સમ દીધા; ત્યારે બ્રાહ્મણે બધી હકીકત કહી અને બોલ્યો: આમાં રાજાનો કાંઈ વાંકજ નથી. એ તો મને સજા કરે તે બરોબર છે. એ સજાનો કે મોતનો પણ મને શોક નથી. પરંતુ આઠમે દિવસે કુંવરીને મેં મળવાનું વચન આપ્યું છે. એ કાંઈ આ વાત જાણતી નથી. એટલે એ તો એમ જ જાણશે કે એને હું તજીને ચાલી ગયો. એટલે એ કદાચ વિરહથી ના કરવાનું કરી બેસશે અને મને તેનો દોષ બેસશે.

તેજપાળે કહ્યું કે તું જરાયે ચિંતા કરીશ નહિ. તારી જગાએ હું બેસું છું, અને તું તારે જા. એટલે કોઈ તને અટકાવશે નહિ. તારૂં વચન પળશે અને કુંવરી પણ બચશે. ત્યારે બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, હું તો કાંઈ ના જઉં. પણ તું મારો જમાન થા. અત્યારે કુંવરીને હું મળી આવું અને શુળી દેતી વખતે આવી પહોંચું. આ પ્રમાણે નક્કો કરીને એ ગયો અને કુંવરીને મળ્યો.

વખત થતાં એ તો પાછો ના આવ્યો, એટલે સિપાઈઓ તો તેજપાળને શુળીએ ચઢાવવા લાઈ ગયા. તેજપાળને તો આનંદ થયો કે પોતાને લીધે બ્રાહ્મણનો જીવ બચે છે. પરંતુ આખા ગામમાં વાત ચાલી રહી કે નગરશેઠના પુત્ર તેજપાળને શુળીએ ચઢાવે છે એટલે આખું મહાજન દોડતું આવ્યું. અને નગરશેઠ અને તેમનાં વહુ પણ આવ્યાં. પેલા ઋષિ પણ આવી પહોંચ્યા. તેજપાળના બાપ કહે છે કે પિતાના પહેલાં પુત્ર મરી શકે નહિ માટે પ્રથમ મને શુળી દે. પેલા ઋષિ આવીને કહે છે કે મારા પુત્રને બદલે તેજપાળ

શેનો શુળીયે જાય. મને જ શુળી દો. અહીં તો સૌ સિપાઈઓ ગલરાઈ ગયા. તેઓ કોઈને શુળીએ ચઢાવી શકતા નથી અને રાજાને તો પુછવા પણ નથી જવાતું.

બીજી તરફ કુંવરીને પેલા બ્રાહ્મણે બધી હકીકત કહી, અને મરવા જવા રાજા માંગી. કુંવરી કહે પ્રથમ હું મારી માતાને મળીને બધી વાત કહું. પછી તમારે જે કરવું હોય તે કરજો. એ બે જણ રાણી પાસે ગયા. રાણીયે બધી વાત સાંભળીને કહ્યું: તારા પિતાજી આ ગરીબ બ્રાહ્મણને જમાઈ તરીકે કબુલ નહિ રાખે. એટલે પેલો બ્રાહ્મણ દોડતો શુળી પાસે ગયો, અને કહ્યું, કે મને શુળી દો અને તેજપાળને જવા દો. પરંતુ હવે તેજપાળે ત્યાંથી ખસવા ના પાડી. એટલામાં પાછળથી રાજકુંવરી પોતે આવી અને કહ્યું કે આ સૌને છોડી દો. બધો વાંક જ મારો છે.

વાત આમ વધી ગઈ, એટલે પ્રધાન ત્યાં આવ્યા અને ત્યાંથી તે તાબડતોબ રાજા પાસે ગયા અને બધી વાત કહી. રાજા કહે માફ વચન તો મિથ્યા થાય નહિ, તેમ પુત્રીને પણ મરવા દેવાય નહિ, માટે હવે શું કરવું.

આ વખતે વિક્રમરાજા જગન્નાથપુરીની જાત્રાએ જવા નિકળ્યા હતા તે ફરતા ફરતા આ શહેરમાં આવ્યા. લોકોમાં આટલો કોલાહલ જોઈને તેમણે પુછપરછ કરી. બધી વાત જાણ્યા પછી એમને આ ગામના લોક માટે બહુ માન ઉપજ્યું. અહીં બધા વચનના સાચા છે, તથા વચન માટે ગ્રાણુ આપે તેવા છે. વળી પરોપકારી પણ છે. એમને રાજાનો દોષ પણ ન લાગ્યો. એનું પણ વચન તો રહેવું જોઈયે, એમ

વિચાર કરી તે રાજાને મળ્યા અને કહ્યું: રાજાજી હું એક અભણ્યો મુસાફર છું, એટલે તમે મને જ શુભીયે ચઢાવો, અને બીજાને છોડી મુકો. મારી તરફથી તમને અટકાવ કરવા કોઈ આવશે નહિ એટલે તમારું પણ સચવાશે અને કોઈને નુકશાન થશે નહિ. રાજાએ કહ્યું એ વાત ઠીક છે; પણ બિનગુનહેગારને હું કેવી રીતે સજા કરું? અંતે ઘણી વાતચીત પછી એમ ઠર્યું કે બધો મામલો એક અઠવાડિયું મુલતવી રાખવો. ત્યાં સુધીમાં પેલો મુસાફર એના ગુરૂ પાસેથી આ વાતનું નિરાકરણ શોધી લાવે. મુસાફરે પોતાનું વચન આપ્યું અને સૌને તેમાં વિશ્વાસ આવ્યો. આ રીતે બધું દુઃખ તરતને માટે તો ટળ્યું.

વિક્રમરાજા ત્યાંથી નિકળ્યા. જાત્રાએ જવાનું માંડી વાળ્યું અને પોતાના ગુરૂજી પાસે ગયા. રસ્તામાં અનેક દુઃખી જન મળ્યા. પ્રથમ તો એક સુંદર આંખો આવ્યો. તેની ઘટા બહુ જ સરસ હતી. તેને મોટી કેરીઓ આવી હતી. રાજા તેના છાયામાં બેઠા અને ઝાડનું અમૃતફળ ખાવા મન કર્યું, એટલે આંખો બોલ્યો: હે રાજા હું તો મહા પાપી છું. મારાં ફળ તો જોવાનાં જ છે. કારણ તેની અંદર બધા જંતુ છે. મારાં ફળ કોઈને કામનાં નથી. જો તેનું કારણ તમે બોલીને ને દૂર કરી આપો તો મારું દુઃખ જાય. વિક્રમરાજાએ તેનું પણ દુઃખ ગુરૂજીને કહેવા વચન આપ્યું.

ત્યાર પછી તેમણે એક કુવા કાંઠે મુકામ નાંખ્યો, તે પાણી પીવાનાં વિચાર કરતા હતા તેવામાં અંદરથી અવાજ આવ્યો કે: રાજા મારું પાણી પીશો નહિ, એ તો ઝેરી છે.

કોઈને કામનું નથી. તમે આટલો મારો શ્રાપ ટાળો. રાજાએ એનું દુઃખ પણ ગુરૂજને કહેવા વચન આપ્યું.

અંતે રાજા પોતાના ગુરૂ પાસે ગયા. તે વખતે ખરોખર આઠમો દિવસ હતો. રાજાએ ગુરૂજને બધી વાત કહી. ગુરૂજએ કહ્યું કે જો, કુંવામાં ઝેરી નાગ છે, તેને ત્યાંથી બહાર કાઢે તો કુવો સુધરે. એ આંખાનાં મૂળમાં કોઈ કંબુસનું ધન ડાટેલું છે; તેથી તે ખોદી કાઢીને દાનમાં આપી દો એટલે એનાં ફળમાં કીડા નહિ પડે. રાજાએ કહ્યું, કે એ તો બધું ઠીક છે, પણ હમણાં ને હમણાં પેલા લોકોને ગામ નહિ જઈએ તો સાત જીવની હાનિ થશે.

પણ આગળ આઠમો દિવસ થયો એટલે પેલા બધાં જ શુભી આગળ લેગાં મળ્યાં. નગરશેઠનો દીકરો અને તેના માથાપ અને પત્ની; પેલો બ્રાહ્મણ, તેનો પિતા અને રાજકુંવરી, આ સૌ મરવા તૈયાર થયા હતા. રાજા પણ ત્યાં આવ્યા, અને કહ્યું કે પેલો મુસાફર જીવું બોલે તેવો તો નહોતો. માટે આપણે સાંજ સુધી વાટ જોવી જોઈએ. બધાં ત્યાં જ બેઠાં અને રામનામની ધુન લગાવી.

સાંજ પડતાં તો રાજા વિક્રમ અને ગુરૂજ ત્યાં અંતરીક્ષથી આવ્યા. તે ગામના રાજા ગુરૂજને પગે લાગ્યા અને પોતાનું સંકટ કહ્યું, અને બોલ્યા કે માફ વચન મિથ્યા કેમ થાય ! ત્યારે ગુરૂજએ સમજણ પાડી કે તમે તો એને ચોર અને ખરાબ માણસ જાણીને શિક્ષા કરી હતી. પરંતુ દરેક રાજાએ શિક્ષા કરતાં પહેલાં ન્યાય કરવો જોઈએ. ન્યાયને અંતે જ ગુન્હેગાર લાગે તેને સજા કરવી જોઈએ. માટે આ કામમાં તમે ન્યાય કરો.

જીવો, આ પ્રાદ્યુપુત્ર વિદ્વાન છે, અને સર્વ રીતે તમારી કુંવરીને યોગ્ય છે, અને તમારી વિદ્વાન પુત્રીએ પોતે તેની સાથે ગાંધર્વવિવાહ કર્યો છે. એટલે એ પ્રાદ્યુપુત્ર ચોર પણ નહોતો અને ખરાબ માણસ પણ નહોતો. એટલે એ બિનગુન્હેગાર ઠરે છે. વળી તમે જે સજ્જ કરી છે તે અબ્બાણમાં કરી છે માટે એ કાંઈ વચન કહેવાય નહિ. પોતાની ભૂલ સુધારવી એ તો દરેક શાણા માણસનું કર્તવ્ય છે. આ વાતને આખા ગામના લોકોએ વધાવી લીધી. એટલે રાજાએ પણ કબુલ રાખી. પછી રાજકન્યા અને પ્રાદ્યુપુત્રના ધામધુમથી લગ્ન થયાં. વિક્રમરાજાએ પેલા પ્રાદ્યુપુત્ર સાત ગામ ઇનામ આપ્યાં ત્યારે જ બધાંયે તેમને ઓળખ્યા અને સૌ તેમને નમ્યા. પછી વિક્રમ રાજાએ પેલા આંખાના ઝાડ અને કુવાનાં દુષણ દૂર કર્યાં, અને પછી ત્યાંથી જગન્નાથપુરી તરફ ચાલ્યા. આટલી વાત કહીને રોણકા પુતળી આકાશમાં હડી ગઈ.

વાર્તા ૩૨ મી.

મહાપત્નીશીની વાર્તા.

પુતળી દંદ્રાણી.

વાર્તા ૩૨ મી.

મહાપત્નીશીની વાર્તા.

પુતળી : ઈંદ્રાણી.

ઈંદ્રાણી નામે બત્રીસમી પુતળી વિક્રમરાજના પરાક્રમની વાત કહે છે, અને રાજા લોજ તે સાંભળે છે.

શરૂઆતમાં કવિ શારદાદેવીની સ્તુતિ કરીને કહે છે, કે જેને શારદા પ્રસન્ન છે તેને શેની ખોટ હોય ? અને કવે છે કે :

“ જશ દીધો કવિ જયદેવને, પાઠ્યો તે પદમાવતી;

“ શામળ કહે સેવો શારદા, સાચી શક્તિ એ સરસ્વતી.

ત્યાર પછી નિયમ પ્રમાણે તે ગણપતિની સ્તુતિ કરે છે. પછી પોતાના ગુરૂ નાનાભટ અને ત્યાર પછી સિંહજ ગામના પટેલ રખીદાસ, પોતાના આશ્રયદાતાના ગુણગાન કરે છે. તે પછી લોજરાજને પુતળીએ કહેલી વાત વર્ણવે છે.

કાશીપુરી નામનું આપણું એક પવિત્ર ધામ છે. તે પવિત્ર ગંગાનદીને કીનારે છે. ત્યાં એક ઘણું પવિત્ર બ્રાહ્મણ વસતો હતો. તે સદાએ મહાદેવની સેવા કરતો હતો અને કદી બુદ્ધ બોલતો નહિ. તે બહુ ગરીબ હતો અને તેને પુત્ર નહોતો. પુત્રની તીવ્ર ઇચ્છાથી તે એક સિદ્ધ પાસે ગયો, અને પોતાની ઇચ્છા તેને કહી. સિદ્ધે કહ્યું કે તમને પુત્ર આવે એવું હું તમને કરી આપું.

પરંતુ તમે અને તમારાં પત્ની મારી સાથે એક શરત કરો તો જ તે બને. તમને હું સિદ્ધ ગુટી આપીશ. તેનાથી તમને બે પુત્ર થશે. બન્ને જ્યારે સાત વર્ષના થાય ત્યારે હું બન્ને છોકરાઓને મારા આશ્રમમાં લઈ જઈશ અને તેમને ભણાવીશ. જ્યારે બાર વર્ષના તે થાય ત્યારે તે બેમાંથી એક તમે લઈ જાઓ અને એક હું રાખીશ. આ શરત તમારે કબુલ હોય તો હું તમને ગોટી આપું.

બ્રાહ્મણ અને તેની સ્ત્રીએ ઘણા જ આનંદ સાથે આ બંને શરતો કબુલ રાખી. એટલે સિદ્ધે તેમને ગોટી આપી. વખત થતાં બ્રાહ્મણીએ બે સુંદર પુત્રોને જન્મ આપ્યો અને ઘણીઘણીયાણી બહુ જ હરખાયાં. તેમની ઉંમર સાત વર્ષની થઈ ત્યાં સુધી તો બ્રાહ્મણે તેમને હેતથી મોટા કર્યાં. પછી પેલો સિદ્ધ એ બાળકોને તેડવા આવ્યો, અને તેમને પોતાને ઘેર લઈ ગયો.

ઘેર લઈ ગયા પછી એક છોકરાને તેણે બહુ ધ્યાન આપીને ભણાવ્યો અને બીજાને બુઝવણ રાખ્યો. જે ભણ્યો તે શરીરે દુબળો રહ્યો અને તેને તે કપડાં પણ મેલાંઘેલાં પહેરાવતો હતો. પેલો અભણ હતો તે શરીરે અલમસ્ત થયો; તથા તેને લુગડાંઘરેણાં પણ એવાં સુંદર પહેરાવતો કે તે રાજાના કુંવર જેવો લાગતો હતો. એમ કરતાં કરતાં તેઓ બાર વર્ષના થયા, એટલે તે બ્રાહ્મણ અને બ્રાહ્મણી સિદ્ધના આશ્રમમાં આવ્યાં. સિદ્ધે તેમને બહુ માન આપ્યું અને તેમના બંને પુત્રોને દ્વરથી બતાવ્યા. એક દુબળો, માંદલો લાગતો હતો; બીજો મજબુત હતો. વળી તેના અંગ પર બજહુ

ક્રીમતી ઘરેણું હતાં. સિદ્ધે કહ્યું આ બેમાંથી જે પુત્ર તમને જમે તે લઈ જાવ અને જે ઘરેણું અને વસ્ત્રો તેમના દીલ ઉપર છે તે તેમનાં પોતાનાં જ છે. આટલું કહીને તે પૂજામાં બેઠો અને બ્રાહ્મણબ્રાહ્મણી તો કયો છોકરો લેવો તેના વિચારમાં બેઠા.

તેઓ આ પ્રમાણે બેઠા હતા, એટલામાં તેમનો દુબળો પુત્ર ગુપચુપ આવ્યો. તેણે આવીને માતૃપિતાને પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું કે, મને આ સિદ્ધ પુરૂષે સોળે કળા શોખવી છે, તથા બત્રીસ લક્ષણો આપ્યાં છે. હું એના કરતાં પણ વધારે વિદ્યા લણ્યો છું. પરંતુ સિદ્ધનો હેતુ સારો નથી. તે પોતાના ખાનગી કામ માટે મારા જેવા માણસને લોગ આપવા ઇચ્છે છે. માટે જો તમે મને અહીં રાખશો તો માફ માત જ થવાનું છે. મારા લાઈને તેણે અલણ જ રાખ્યો છે. પણ તેની સાથે તેણે ઘરેણાંની લાલચ મુકી છે. માટે તમે લોભ ના કરશો, અને મને લઈ જજો. એવાં ઘરેણાં તો હું તમને કેટલાએ આપીશ.

સિદ્ધ પૂજામાંથી પાછો આવ્યો અને પેલા બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણીને પુછ્યું કે તમે જે પુત્ર લઈ જવાનો વિચાર કર્યો હોય તે કહો, એટલે હું તેને તમારી સાથે વિદાય કરું; એમ કહી તેણે બંને બાળકોને બોલાવ્યા. પંડિત હતો તે સુકો અને મેલોઘેલો હતો. પણ બીજા પુત્રના દીલ ઉપર હબ્બરો રૂપિયાના ઘરેણાં હતાં, અને તેણે સુંદર વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં. બ્રાહ્મણીનું મન તો આ સુંદર પુત્ર લેવા તલપાપડ થયું હતું. પરંતુ બ્રાહ્મણે વિચાર કર્યો કે:

પંડિત આગળ મૂઠ, કોયલ આગળ જેમ કઝમા;
 પંડિત આગળ મૂઠ, હંસ આગળ જેમ બઝમા;
 પંડિત આગળ મૂઠ, રાય આગળ જેમ રાંકા;
 પંડિત આગળ મૂઠ, સમુદ્ર આગળ જેમ વાંકા;
 પંડિત આગળ પ્રાકમ ઘણું, પંડિત સૌ શિર પેર છે;
 શામળ કહે પંડિત આગળે, મુરખ ચાકર ઢેર છે.

અને પોતે ચતુર પુત્રને પસંદ કર્યો.

આ જોઈને સિદ્ધે જાણ્યું કે આમાં કાંઈ કપટ થયું છે, એટલે તેણે પોતાના જ્ઞાનથી વાત તપાસી, અને તેને ખબર પડી ગઈ કે આ ચેલાએ તો પોતાના માતાપિતાને ચેતાવી દીધાં હતાં. એટલે તેણે કહ્યું, કે હે બાળક ! તું અત્યારે તો ક્ષત્રી ગયો છું. પરંતુ નક્કી જાણુને કે હું તને ગમે તે રીતે પાછો મેળવ્યા વિના નહિ રહું. હું તને આકાશ કે પાતાળમાંથી પણ શોધી કાઢીને મારે કબજે લઈશ. ચેલો પણ કાંઈ ડરી જાય તેવો નહોતો. તેણે હાથ જોડીને કહ્યું: ગુરુજી ! આપે જ મને વિદ્યા ભણાવી છે, અને તે વિદ્યાના બળથી મને કોઈ જીતી શકે તેમ નથી. આપને હું ખાત્રી આપું છું કે આપ કરતાં મારી વિદ્યા સવાઈ છે. અને વળી હું કોઈનું બુરૂં ઇચ્છતો નથી એટલે મારી જ જીત થશે તે જાણુને.

આટલી વાતચીત કરી તેઓ છુટા પડ્યા. રસ્તામાં પુત્રે પિતાને કહ્યું કે હમણાં થોડા દિવસ મારે ઝંપીને ખેસવાનું નથી. એ સિદ્ધ જરૂર મારી પુંઠ પકડશે અને મને પાછો લઈ જવા માટે ઘણી યુક્તિઓ કરશે. તમે જો જરાયે

બેદરકાર રહેશે તો મારું આવી બન્યું જાણજે. તમે હમણાં જ કાઢીયાની દુકાને ચાલો. દુકાને ગયા એટલે શિબ્યે જાણ્યું કે ગુરૂ પાછળ આવે છે. તે તરત જ કોળાની અંદર બીચું થઇને ભરાઈ ગયો. બ્રાહ્મણ તો પુત્રને ખોળતો જ રહ્યો. એટલામાં પેલો સિદ્ધ આવ્યો અને તેણે પેલું કોળું વેચાતું લીધું. પાળીથી તે ચીર્યું એટલે ચેલો વંટોળીયો બનીને આકાશમાં ઉડ્યો. સિદ્ધે વંટોળીયો થંભાવ્યો અને મનરૂપ બનીને વાયુ પકડવા વિચાર કર્યો. ચેલો એકદમ ઝેરી સાપ થઇને એક વાડમાં ભરાયો. ગુરૂએ સમાધિ ચઢાવી તે જોઈ લીધું અને પોતે ગરૂડ બનીને ત્યાં પહોંચી ગયો. ગરૂડને આવતો જોઇને ચેલો એકદમ અંધકારરૂપ બની ગયો. એટલે ગરૂડ કાંઈ જ દેખી શક્યો નહિ. ગુરૂ પછી એકદમ પ્રકાશરૂપ થયો. ચેલો એટલામાં પોતાના પિતાને ત્યાં ગયો. ત્યાં જઇને કહ્યું કે, પિતાજી, તમારું દળદર ફેડવા માટે હું એક સુંદર ઘોડો બનાવું છું. તેને એક સુંદર ચોકડું હશે. ચોકડામાં હું ભરાઈ બેસીશ એટલે સિદ્ધ મને લઈ શકશે નહિ. તમે એ ચોકડું કોઈને આપશો નહિ. એમ કહી તેણે એક અતિ તેજદાર અશ્વ બનાવ્યો. અને પોતે ચોકડામાં ભરાઈ બેઠો. તરત જ સિદ્ધ એક અજાણ્યો સોદાગર થઇને આવ્યો અને બહુ જ સારી કીંમત આપીને તેણે પેલો અશ્વ ખરીદ્યો. પછી તેનું ચોકડું માગ્યું. બ્રાહ્મણે તે આપવાની ના કહી. પેલા સોદાગરે કહ્યું કે ઘોડાને જે ચોકડું ફાવેલું હોય તે જ ચાલે. બીજું ચોકડું તેને ફાવે નહિ અને ઘોડો નકામો જાય. વળી તમારા આ

નમાલા ચોકઠાને બદલે હું હીરામાણુકથી જડેલું ચોકડું તમને આપવા તૈયાર છું. એમ કહી તેણે બહુ જ કીમતી ચોકડું ત્યાં રજુ કર્યું. પેલો બ્રાહ્મણ કાંઈક લોળવાયો, અને વળી લોભાયો. એટલે તેણે પેલું ચોકડું બદલી લીધું. આમ લોભે લક્ષણ બન્ય.

પેલા શિષ્યને તો ચોકઠામાંથી ઘોડામાં જ પેસી જવું પડ્યું. હવે ગુરૂનો વારો આવ્યો. તેણે આ ઘોડાને બહુ જ દુઃખ દેવા માંડયું. એને ઘાસ કે પાણી ના આપે અને રોજ સો કોરડા માર મારે. એક દિવસ ગુરૂ પૂજામાં ગયા અને પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે આ ઘોડાનું ચોકડું ના કાઢશો. તેમજ તેને ઘાસપાણી ના આપશો. વિદ્યાર્થીઓને આ ઘોડાની દયા બહુ આવતી હતી. તેનું રૂપ તેમને બહુ ગમતું હતું. પણ ગુરૂની આજ્ઞા આગળ તે લાચાર હતા. આજે ગુરૂ પૂજામાં હતા અને ઘોડાની બંને આંખોમાંથી આંસુ પડતાં હતાં અને તે બહુ જ દયામણું મોંઢે વિદ્યાર્થીઓ સામું જોયા કરતો હતો. આ જોઈને એક વિદ્યાર્થીને બહુ દયા આવી. તે તેને પંપાળવા લાગ્યો તથા તેને જરાજરા આમતેમ ફેરવવા માંડ્યો. એટલે તે ઘોડો ધીમે ધીમે નદી તરફ ચાલ્યો. પાણી પાસે આવીને તેણે એવી તો નજર પાણી તરફ નાંખી કે પેલા વિદ્યાર્થીને બહુ જ દયા આવી, અને તે તેને પાણી પીવા લઈ ગયો. ઘોડાને પાણી પીતા કાળ્યું નહિ એટલે પેલા વિદ્યાર્થીએ તેનું ચોકડું કાઢ્યું. તે કાઢતાંને વારજ ઘોડો અલોપ થઈ ગયો. તે માછલી બનીને પાણીમાં પેસી ગયો. પેલો વિદ્યાર્થી તો હવે બહુજ પસ્તાવા લાગ્યો અને તેને ગુરૂની ધીક

લાગી. તે દોડતો ગુરૂ પાસે ગયો અને બધી હકીકત કહી. ગુરૂએ તેને સખત ઠપકો આપ્યો, અને તરત જ નદી કિનારે ગયો. પોતે ત્યાં પાણીમાં જળ નાંખી ને જળમાં પેલો ચેલો માછલી રૂપે પકડાવ્યો, અને તેને કિનારે કાઢ્યો, એટલે તે ઉદર થઈને જળ કાતરીને નાઠો. પેલો ગુરૂ બીલાડી બનીને પાછળ પડ્યો. પછી ચેલો તો કુતરો બની ગયો એટલે બીલી બાઈનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ. પણ તરત જ ગુરૂ બીલાડી-માંથી ચિત્તો બની ગયા અને કુતરાની પાછળ પડ્યા અને જેવો ચિત્તો કુતરા ઉપર તરાપ મારે છે તેવો જ તે હાથીના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયો; અને ચિત્તો મોં ફાડીને ઉભો રહ્યો. પણ તરતજ તે સિંહ બન્યો ને હાથીના સામો ધસ્યો. હાથી તો બીકથી પાણીમાં પડ્યો અને પોરો બની ગયો. તરતજ સિંહ મચ્છનું રૂપ ધરીને પોરાને ગળવા દોડ્યો. એટલામાં એક બાઈ ત્યાં પાણી ભરવા આવી. તેના ઘડામાં પાણીની સાથે તે પોરો પણ પેસી ગયો. એટલે સિંહે વટેમાર્ગનું રૂપ ધારણ કર્યું અને પેલી બાઈની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. પેલી બાઈને આંગણે પાડો બાંધેલો હતો, તેને તેણે પાણી પાતું. એટલે પોરો તે પાડાના પેટમાં ચાલ્યો. વટેમાર્ગ બનેલા સિંહે તે પાડો બહુ મોટી કીંમતે વેચાતો લીધો અને ઘેર જઈને તેનું ખેટ ચીરવા માંડ્યું. ચેલાએ જાણ્યું કે હવે તો માફ આવી બન્યું. એટલામાં પાડાએ દુઃખથી છાણ કર્યું તેમાં કીડા રૂપે ભરાઈને તે બહાર નીકળી પડ્યો, સિંહે તે છાણ લઈ લીધું અને તેનું અડાયું કરવા સુકવવા મુક્યું. એટલે ચેલો કીડી થઈને નાઠો. ગુરૂ ચકલો થયો અને કીડીને

પકડવા તરાપ મારી. કીડી તરત જ ફફડાવી ને દૂર ગઇ. પછી પોપટ થઇને તે ચેલો ચાલી ગયો. તેની પાછળ બાજપક્ષી થઇને ગુરૂ દોડ્યો. આગળ પોપટ ને પાછળ બાજપક્ષી દોડ્યા બંધ છે. ગુરૂ બાણે છે કે હુમણાં હું આ પોપટની ડોક મરડી નાંખું છું. આ પ્રમાણે શિષ્ય સાથે વેર થવાથી કામ ધંધો, અને જપ તપ બધું છોડીને તે સિદ્ધ તેની પાછળ પડ્યો છે:

જેને માથે વેર, તેને નિદ્રા નવ આવે;

જેને માથે વેર, તેને અન્ન પાણી ન ભાવે;

જેને માથે વેર, તેને કાંઈ કામ ન સુજે;

જેને માથે વેર, બુધ એક નવ બુજે;

વિશ્વાસ નહીં વેરી તણે, જે સતવાદી હોયે સદા;

શામળ ભટ્ટ કહે સોએકવરા, કાંઈ એક કુડું કરે કદા.

પોપટે જોયું કે હવે તો આપણે પકડાઈ જઈશું, એટલે તે એક રાણીના ગળાના હારમાં મોતી થઈને ભરાઈ ગયો. બાજપક્ષીએ તરત જ પોતાનું રૂપ ફેરવ્યું અને વીંછી બની ગયો અને તે વીંછી રાણીને પગે ચટકયો. એટલે રાણીએ દુઃખથી પોતાના વાળ પાંખી નાંખ્યા, અને ગળાનો હાર તોડી નાંખ્યો. એટલે ચેલો મંડોડો બનીને ત્યાંથી સટકયો. ગુરૂએ કુકડાનું રૂપ લીધું અને મંડોડાને ચરવા લાગ્યો. ચેલાએ વળી પાછું એક સોહામણા પોપટનું રૂપ લીધું, અને ઉડ્યો.

જગપુર નામે એક ગામ હતું. ત્યાં નૌતમ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને કનકાવતી નામે કુંવરી હતી. પોપટ ઉડીને તેના હાથ ઉપર જઈને બેઠો, તરત જ પાછળ ગુરૂ બાજના રૂપમાં આવ્યો. કનકાવતી કાંઈ બીકણ નહોતી. તેણે હાથમાં ગલોલ લીધી અને તાડીને બાજપક્ષી ઉપર પથ્થર માર્યો.

બાજપક્ષા ત્યાંથી જીવ લઇને નાઠો. હવે ગુરૂએ જાણ્યું કે આ ધાસ્તીભર્યું કામ છે. કનકાવતીએ પોપટને પંપાળીને પુછ્યું કે તું ક્યાંથી આવ્યો? ત્યારે પોપટે કહ્યું કે આ મારો વેરી છે. તે કોઈ પણ ઉપાયે મને મારી નાંખવા માગે છે અને તે ઘણા રૂપ બદલી શકે છે. એટલે તે કોઈ પણ રીતે તને લોળવશે. માટે જો તમારામાં ખરી હીંમત હોય તો મને આશ્રય આપો. નહિ તો મને જવા દો. આ સાંભળી કનકાવતી બોલી, હું તને મારા સગા ભાઈની માફક જાળવીશ અને રાતદિવસ તારી ચોકી કરીશ. અને તેણે બોલ્યું વચન પાળ્યું. પેલા ગુરૂએ પોપટને પકડવા બહુએ યાત્રાઓ કરી પણ તે ફાળ્યો નહિ. અંતે તેણે એક નવુંજ કપટ આદર્યું. પોતે એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ બનીને તે રાજના દરબારમાં એક સ્ત્રી સાથે આવ્યો અને રાજાને બહુ આશીર્વાદ આપ્યા. રાજાએ આવકાર આપ્યો અને તેની ખબર પૂછી. એણે ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે હું ભૂત અને ભવિષ્ય જાણી શકું છું, અને ત્રણે લોકમાં બનતા બનાવો નિહાળી શકું છું. આ વાત સાંભળીને રાજદરબારમાં બેઠેલા બીજા પંડિતોને ચાટકો લાગ્યો. એમાંના કોઈને આ વિદ્યા નહોતી આવડતી. તેમણે વિચાર કર્યો કે આ બ્રાહ્મણને ગમે તે રીતે હલકો પાડવો જોઈએ.

હાતા સુમને વેર, વેર કાયરને શૂરા;
 જોગીજોગીને વેર, વેર પુરાજ અધુરા;
 સુરખ પંડિતને વેર, વેર શુભકાજ સતીને;
 વેર પરસ્પર વરણ, વેર જોગીજ જતીને;
 સહસા વેર છે એ સર્વને, વેર ઓરમાન પિતરાયને;
 રામજી કહે વેર એ સહજ જાણું, વળી વેર શુદ્રને વિષ્ણુને.

એટલે સલાના પંડિતોએ કહ્યું કે આ બ્રાહ્મણની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. રાજાની રજાથી તેમણે પ્રશ્ન કર્યો કે બોલો અત્યારે સ્વર્ગમાં શું થાય છે અને શ્રી જીગદીશ શું કરે છે ? આ સવાલથી બ્રાહ્મણભાઈ ગભરાયા તો ખરા, પણ તે તો પોતાનું કામ સાધવા આવ્યો હતો. એટલે તે બ્રાહ્મણે ગપ મારી કે અત્યારે ઇશ્વર ઉઘાટમાં છે. સ્વર્ગમાં કોઈ દુષ્ટ ચઢાઈ લાગ્યો છે ને કહે છે કે તમે બધાં બહાર નીકળો. આ ઉપરથી ત્યાં મોટું યુદ્ધ થયું છે. આવી વાત સાંભળી બધા પંડિતો હસવા લાગ્યા. ત્યારે પેલા બ્રાહ્મણે કહ્યું કે થોડીવારમાં અહીં પારખું દેખાશે. તરત જ કપાયલા હાથ પગ ત્યાં પડ્યા. ઘડ અને માથાં પણ પડ્યાં. આ જોઈ આખી સભા સ્તબ્ધ થઈ ગઈ અને સૌ પુછવા લાગ્યા કે આ શું છે ? ત્યારે બ્રાહ્મણે કહ્યું કે જો તમે મને રજા આપતા હો તો હું ઉપર જઈને જોઈ આવું. તમે મારી સ્ત્રીને જાળવજો. એમ કહી તેણે એક દોરડું ઉંચે ફેંક્યું અને તે થાંભલા માફક ઉભું રહ્યું. તેના ઉપર ચઢતો ચઢતો તે અદૃશ્ય થઈ ગયો. તેના ગયા પછી કેટલીએક વારે વળી પાછા હાથ પગ ને ઘડ પડ્યાં. અંતે પેલા બ્રાહ્મણનું જ માથું ત્યાં આવીને પડ્યું. આ જોઈને તે બ્રાહ્મણની સ્ત્રીએ કલ્પાંત કરવા માંડ્યું અને રાજાને વિનંતિ કરી કે મને સતી થવાની રજા આપો.

રાજાએ તેને સતી થવાની રજા આપી. સુખડનાં લાકડાંની ચિતા ખડકાવી અને તેમાં બ્રાહ્મણનું માથું લઈને તે સ્ત્રી સતી થઈ. સાંજે શોકનો દરબાર ભરાયો અને થોડીવાર

થઈ એટલામાં તો પેલો બ્રાહ્મણ જે સ્વર્ગમાં તપાસ કરવા ગયો હતો તે નીચે ઉતર્યો. તેને જોઈને દરબારીઓ તો સ્તબ્ધ થઈ ગયા. તેણે રાજાને પ્રણામ કરીને કહ્યું: અતે કુલની હાર થઈ છે. સ્વર્ગ દેવલોકના કબજામાં રહ્યું છે, અને પ્રભુજીનું રાજ્ય અખંડિત રહ્યું છે. હવે મહારાજા આપની ખાત્રી થઈ હશે કે હું ગપાટા નહોતો મારતો. હવે હું આપની રજા લઈશ. મારી સ્ત્રીને બોલાવો એટલે હું ઘેર જાઉં.

આ સાંભળી રાજા તો વિચારમાં જ પડી ગયા. પછી તેમણે તે બ્રાહ્મણને બધી બનેલી હકીકત કહી અને જણાવ્યું કે તારી સ્ત્રી તો સતી થઈ. આ જાણીને તે બ્રાહ્મણ બહુ જ કદપાંત કરવા માંડ્યું અને રાજાને કહ્યું કે હું તમને શ્રાપ આપીને હું મારા પ્રાણ તજીશ.

રાજાએ તેને બહુ જ ધીરજ આપી અને કહ્યું કે તારે જે જોઈએ તે મારી પાસેથી માંગ. આમાં મારો રજ પણ વાંક નથી. છતાંયે તને હું બદલો આપવા તૈયાર છું. ત્યારે તે બ્રાહ્મણ જરા શાંત થયો, અને રાજાને કહ્યું કે તમારી કુંવરી પાસે જે પોપટ છે તે મને આપો એટલે હું ચાલી જઈશ.

રાજાને તો આ વાત બહુ જ સહેલી લાગી. તે પોતાની પુત્રી પાસે ગયો અને બધી હકીકત કહી. પુત્રીએ પોપટ આપવા માટે બહુ જ આનાકાની કરી. પરંતુ પિતાની કક્ષેડી સ્થિતિ જોઈને પોપટ આપ્યા વિના તેનો છુટકો ના થયો. આ રીતે શુરૂએ પાછો ચેલાનો કબજો મેળવ્યો.

દરબારમાં પોપટ જેવો સિદ્ધના હાથમાં મૂક્યો, તેવોજ તે એકદમ આકાશમાં ઉડ્યો. જોતજોતામાં તો પેલો

બ્રાહ્મણ બાજપક્ષી થઈને તેની પાછળ ઉડ્યો. જતજતના પ્રદેશોમાં થઈને પેલો પોપટ સિદ્ધપુરની લાગોળે સ્મશાનમાં આવેલા મોટા સિદ્ધવડની ડાળોમાં જઈને ભરાયો. પેલો બાજ તો સિદ્ધવડ પાસે આવી શક્યો નહિ. હવે પોપટને ખ્યાલ આવ્યો કે સિદ્ધનું મૃત્યુ આ વડમાં જ છે એટલે તે વડ પાસે આવી શકશે નહિ. પરંતુ તેણે વિચાર કર્યો કે મારાથી ચરવા કે પાણી પીવા કાંઈ પણ જવાશે નહિ. કારણ કે આ બાજપક્ષી આસપાસ ભ્રમતો રહેશે. અંતે પોતાની વિદ્યાથી તેણે સમાધિ ચઢાવી અને મડદા-રૂપે બની જઈને તે ઝાડમાં ભરાઈ રહ્યો.

પેલો સિદ્ધ તરત તો નિરાશ થઈ ગયો. પણ પછી તે બ્રાહ્મણરૂપ લઈને વિક્રમરાજના દરબારમાં ગયો. ત્યાં જઈ તેણે રાજાને બહુ જ સુંદર લાખામાં આશીર્વાદ આપ્યા. તેમાં તેની ચતુરાઈ બહુ સારી રીતે જણાતી હતી. વિક્રમરાજ તેની સાથે વાતે વળગ્યા અને પુછ્યું, કે હું તપ કરું કે દાન કરું કે બાવો બનું કે બ્રહ્મચર્ય પાળું, હું શું કરું તો મને સ્વર્ગ મળે ?

આ સાંભળી સિદ્ધ બોલ્યા કે કાંઈ પણ ઉપરના દંભથી સ્વર્ગ નથી મળતું. એમ તો:

જટા ધરે વડવૃક્ષ, પતંગ નિજ બાળે કાયા;
જળચર જળમાં નહાય, બગ સહુ ધ્યાને ધાયા.
ગાડર મુંડાવે શીશ, અજ્ઞ મુખ ફાટી રાખે;
અરધવ લોટે છાર, શુક મુખ રામ જ બાખે.

વળી મોર તબે છે માનની, શ્યામ સકળ ચિત્ત ચઢાય છે;
કવિ શામળ કહે સાચા વિના, કોણ સ્વર્ગમાં જાય છે.

સિદ્ધના આવા બોલથી રાજા બહુ પ્રસન્ન થયા અને તેમને નિત્ય દરબારમાં આવવા વિનવણી કરી. પેલા સિદ્ધ દરરોજ દરબારમાં જતો હતો, અને વડના ઝાડ ઉપર સ્મશાનમાં ટંગાઈ રહેલા મહા ઉપર દેખરેખ રાખતો હતો. એક દિવસ વિક્રમરાજાએ તેને કહ્યું: મહારાજ! તમે મારા ઉપર ઘણી મહેરબાની કરી છે, માટે મારી તરફથી કાંઈક લેટ સ્વીકારો, એમ કહી તેમને ત્યાં સોનારુપાની લેટ ધરી. ત્યારે પેલા સિદ્ધ પુરુષે બાગમાંથી એક દાડમ મંગાવ્યું. તેના ઉપર પોતાનો હાથ ફેરવી રાજાને આપ્યું અને ફેડવા કહ્યું. તે ફેડતાં જ દરેક દાણાને બદલે હીરા અને મોતી નિકળ્યાં; એટલે સિદ્ધે કહ્યું: રાજા! મારી પાસે ધનની ખોટ નથી. માટે તારી લેટ રહેવા દે. વિક્રમરાજાએ ઘણો જ આગ્રહ કરીને કાંઈક માગવાનું કહ્યું: ત્યારે સિદ્ધ બોલ્યા, રાજા! તારી પાસે તો મને આપવાનું ઘણું છે. આ સાંભળી વિક્રમરાજા આનંદમાં આવી ગયા અને બોલ્યા કે તમે જે માંગશો તે આપીશ. ત્યારે સિદ્ધે કહ્યું: સ્મશાનમાં સિદ્ધવડ ઉપર એક મહા છે. તે મારો શત્રુ છે. તેને તમે અહીં આણી આપો.

રાજા કહે એ તો બહુ જ સહેલું કામ છે.

સિદ્ધ કહે, ના એ ઘણું જ વિકટ કામ છે. એ શત્રુ બહુ જ ચતુર છે. ઘણી વિદ્યાઓ જાણે છે અને તમને અનેક રીતે છેતરવાનો તે પ્રયત્ન કરશે. પરંતુ તમે જો સાવધાન રહેશો તો તે કામ કરી શકશો ખરા. તમે સ્મશાનની હદ છોડો નહિ ત્યાં સુધી કાંઈ પણ બોલશો નહિ. જો બોલશો તો તે મહા તમારા હાથમાંથી સટકી જશે.

રાજાએ બધી વાત સાંભળી અને તે દિવસે મધ્યરાત્રે તે મશાણુ તરફ ચાલ્યા. સિદ્ધવડમાં બાવનવીરનો વાસ હતો. ત્યાં દેવીઓ ગરબા ગાવા આવતી હતી. તેની ચારે તરફ ભેરવની ચોકી હતી. વિક્રમરાજાએ પ્રથમ તો ત્યાં જઈને નૈવેદ્યથી આ સર્વને સંતોષ્યા. તેમની સ્તુતિ કરી અને પછી હીંમતથી વડના ઝાડ પાસે ગયા. તેમને ત્યાં કોઈએ રોક્યા નહિ. વડ ઉપર ચઢીને તેમણે મડદું આલ્યું; એટલે પેલા શિષ્ય એકદમ હાં હાં હાં કરતો ઉઠ્યો, અને ખાંઉ ખાંઉ કરીને રાજાને બીવડાવવા લાગ્યો. પરંતુ રાજા કંઈ હઠ્યા નહિ. તેમણે તો એને પકડીને નીચે આણ્યો. પછી જરા શ્વાસ બાવા વડ નીચે તેને મૂક્યો. એટલે તો એ ફડાક દઈને ચાલી ગયો. પછી તો રાજા ઉપર બળ અને એને નીચે લાવીને મુકે એટલે તે પાછો ઉપર ચાલી બળ. આમ દસ પંદર વાર થયું એટલે તો વહાણું વાવા આવ્યું અને રાજા મહેલમાં ચાલી ગયા.

સિદ્ધને રાતની વાત કહી ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે તમે મડદું નીચે મુકશો નહિ પણ એક વાંસની સાથે તેને બાંધી લેજો. પછી તેને ઉપાડીને અહીં લાવજો. રસ્તામાં એ તમને અનેક રીતે ભોળવીને બોલાવવાનો પ્રયત્ન કરશે પણ જો તમે બોલશો તો તમારી પાસેથી તે સટકી જશે.

બીજી રાત્રે રાજા પાછા વડ નીચે ગયા. વળી પાછું નૈવેદ્ય ધરાવીને તે ઝાડ ઉપર ચઢ્યા. પેલા શબને વાંસ સાથે બાંધ્યું, અને પૃથ્વીથી તેને અદ્ધર રાખીને ચાલ્યા. હવે પેલું મડદું બોલ્યું:

હે વિક્રમરાજ ! હું તમને ઓળખું છું. તમે પરોપકારી છે. તેમ સત્યવાદી પણ છે. માટે મારી વાત સાંભળો. હું તમને જે વાત કહું છું તેમાં મને પોતાને સંદેહ રહે છે. જો એ સંદેહના બાબતમાં તમને ચોક્કસ જ્ઞાન હોય તો તમારે તે ભાંગવો જોઈએ. તમને જાણ હોય અને તમે મૌન રાખો તો પછી તમે સત્યવાદી ના ગણાવ. માટે તમારી આબરૂને ખાતર અને ધર્મની ખાતર મને જવાબ આપજો.

.આમ કહીને તે મહદાયે એક વાત માંડી. રાજા તો હુકારો પણ નથી દેતો. પણ મહદું તો પોતાની વાત સાંભળાવે જાય છે. તેનું છેવટ એવું આવ્યું કે અમુક હત્યા થઈ તેનું પાપ કેને શિર. રાજા પોતે સત્યવાદી હતા. અને મહદું આમ ગમે તેને માથે હત્યા નાંખે તે તેમનાથી સંખાયું નહિ અને તરત જ ન્યાયની વાત બોલી ઉઠ્યા. રાજા બોલ્યા એટલે મહદું તરત જ એમની પાસેથી સટકીને ઝાડ ઉપર ચાલી ગયું.

બીજી રાત્રે પણ રાજા પાછા ત્યાં ગયા અને મહદું બાંધીને નીચે આણ્યું. વળી પાછી તેણે બીજી વાત માંડી અને ફરી પાછું ઝાડ ઉપર ચાલી ગયું. આ પ્રમાણે તે મહદાયે તો રોજને રોજ વાત કહીને અંતે પ્રશ્ન પુછવા માંડ્યો અને સત્યવાદી વિક્રમરાજ પોતાને ખબર હોય ત્યાં સુધી મૌન રાખી શક્યા નહિ. આ રીતે ચોવીસ વાર્તાઓ થઈ અને ચોવીસ વાર મહદું પાછું ઝાડ ઉપર ચાલી ગયું. પછી વિક્રમ રાજાએ મહદું બાંધી આણ્યું ત્યારે વળી તેણે પત્નીશ્રી વાત માંડી. તે નીચે પ્રમાણે હતી.

ચંદાવતી નામે નગરી હતી. ત્યાં રાજા ચંદ રાજ્ય કરતો હતો. તેને પ્રતાપવંત નામે પુત્ર હતો. એક દિવસ આપ દીકરો શિકાર કરવા ગયા. શિકારના તાનમાં તે બંને જણા પોતાના માણસોથી બહુ દૂર જતા રહ્યા. પછી તેમણે વિશ્રાંતિ લેવાનો વિચાર કર્યો. રસ્તામાં તેમણે બે સ્ત્રીઓનાં પગલાં જોયાં. એક પગલું મોટું હતું અને બીજું નાનું હતું. રાજાએ પુત્રને કહ્યું કે જે સ્ત્રીનું પગલું મોટું છે તેની સાથે હું લગ્ન કરીશ અને જેનું પગલું નાનું છે તેની સાથે તું લગ્ન કરજે. થોડે દૂર જતાં તેમણે તે બે સ્ત્રીઓને જોઈ પરંતુ નવાઈની વાત તો એ હતી કે નાનાં પગલાંવાળી તેની મા હતી. છતાંયે રાજાએ તો પોતાના બોલ પ્રમાણે લગ્ન કર્યું, અને પુત્રને પણ પરણાવ્યો. પછી તે બંને સ્ત્રીઓને ઓકરાં થયાં. હવે રાજા વિક્રમ ! તમે કહો કે આ બધાં ઓકરાં એકબીજાનાં શા સગાં થયાં ? તમે સત્યવાદી છો અને આ સગપણ જાણતાં છતાં જો મૈન રાખશો તો તમને લાંછન લાગશે, અને સત્યવાદીપણું જતું રહેશે.

મહદાએ કરેલો આ પ્રશ્ન સાંભળ્યો છતાંયે રાજા બોલ્યા નહિ. કારણ કે આ સગપણ એટલાં બધાં ગુંચવાઈ ગયેલાં હતાં કે તેમાંથી ખરું કયું તે કહી શકાય જ નહિ. વિક્રમરાજા મૈન રહ્યા એટલે શબ્દો નાશી જવાયું નહિ. પછી તેને પોતાના મહેલમાં આણીને એક પથારીમાં સુવાડયું અને પોતે તેની ચોકી કરવા લાગ્યા.

હવે પેલું શબ્દો પાછું બોલવા લાગ્યું : હે રાજા વિક્રમ ! તમે પેલા પ્રાણીના કહેવાથી મને પકડી આણ્યો છે, પણ

તમે શું કરો છો તેનો તમને ખ્યાલ નથી. તમારા પોતાના જીવને આમાં જોખમ છે. હું કાંઈ ભુત પક્ષીત કે મડદું નથી. પરંતુ હું બ્રાહ્મણનો બાળ છું અને ફક્ત બાર વર્ષની મારી ઉંમર છે. પેલો બ્રાહ્મણ મારો ગુરુ છે. તેણે મને સર્વ ભણાવીને બત્રીસ લક્ષણો બનાવ્યો છે. પરંતુ તે પોતાના જ સ્વાર્થને માટે. એ ગુરુ પાસે ઘણી જ વિદ્યા છે. પરંતુ મરેલાંને જીવતા કરવાની વિદ્યા તે શીખવા મથે છે. તેને માટે એક જાતની પિશાચી સાધના તેણે કરવા માંડી છે. આ સાધનામાં એકસો આઠ બત્રીસ લક્ષણા પુરૂષોને ઉકળતા તેલના કઢામાં વારાફરતી નાંખવા જોઈએ. આવા એકસો છ માણસોને તેણે ઉકાળ્યા છે. દરેક જણને ઉકાળીને તેનું તેલ તે કાઢે છે, અને તે મોટા શીશામાં ભરે છે, અને તેના હાડકાં એક છુપા ઓરડામાં રાખે છે. એક દિવસ હું અકસ્માત તે છુપા ઓરડામાં ગયો, ત્યારે ત્યાંની જોપરીઓએ હસવા માંડ્યું, અને મને કહ્યું, કે ભલા માણસ ! તું પંડિત થવા મંડ્યો છું; પણ તારા હાલ પણ અમારા જેવા જ થશે. મેં કરગરીને વિનંતિ કરી એટલે તે જોપરીએ આ બધી વાત મને કહી. તે દિવસથી હું આ ગુરૂથી છટકવા માંગું છું, પણ છટકી શકાતું નથી. આજે તમારી મદદથી હું પકડાઈ ગયો છું. એટલે હું એકસો સાતમો મરીશ અને તમે પોતે બત્રીસ લક્ષણા છો, એટલે તમને પણ એ છોડશે નહિ. આ રીતે એ દુષ્ટ પોતાનું કામ સાધશે. માટે તમે હજી પણ ચેતો, અને મને જવા દો.

રાજા કહે છે કે મેં તેને શબ આપવાનું તો વચન આપ્યું છે, એટલે એ તો આપવુંજ પડશે. ત્યાર પછીની જે ચુકિત હોય

તે કહે. ત્યારે તે શબ્દે કહ્યું: એ બ્રાહ્મણ મને લઈ જશે. પછી તમને પણ પોતાને ત્યાં નોતરશે. મને તે ઉકળતા કઢામાં નાંખશે. પછી એ તમને પણ કાંઈક લાલચ બતાવશે અને કહેશે કે આ કઢાની પ્રદક્ષણા કરો. ત્રણવાર પ્રદક્ષણા પુરી થયા પછી એ તમને ઉપાડીને કઢામાં નાંખશે. આ રીતે જ એ પોતાના એકસો આઠ પુરા કરી શકે તેમ છે. પરંતુ જો ત્રણ પ્રદક્ષણા પુરી થયા પછી તમે એને ઉપાડીને કઢામાં નાંખો તો એ માણસ પટકાઈ પડે. એ પણ બત્રાસલક્ષણો છે. પછી તમે પેલું તેલ મારા ઉપર નાંખશો તો હું પાછો જીવતો થઈશ.

બીજે દિવસે પેલા સિદ્ધ ત્યાં આવ્યો. રાજાએ તેને પેલું મડદું આપી દીધું. પછી તેણે રાજાને કહ્યું કે તમે મારા આશ્રમમાં ચાલો. ત્યાં હું મોટો યજ્ઞ કરવાનો છું. રાજા એની સાથે ગયા. પેલા ચેલાએ કહેલી વાત તો એમના મનમાં હતી જ. સિદ્ધે આશ્રમમાં જઈને મોટો યજ્ઞ કર્યો. વળી તેણે ઉકળતા કઢામાં પેલા ચેલાને નાંખ્યો અને તેમાંથી નિકળેલું તેલ સીસામાં ભર્યું. પછી રાજાને કહ્યું કે આપણા યજ્ઞની પૂર્ણાહૂતિ થઈ છે. માટે ચાલો આપણે આ કઢાની પ્રદક્ષણા કરીએ. રાજાએ હા કહી. પછી ત્રણ પ્રદક્ષણા થઈ એટલે રાજાએ એકદમ ઉપાડીને પેલા સિદ્ધને કઢામાં નાંખી દીધો અને પેલા સીસામાં તેલ ભર્યું. વિક્રમ-રાજાએ વિચાર કર્યો કે હું પેલા ચેલાને સજીવન કરું. પરંતુ હવે તેમને પશ્ચાત્તાપ થવા માંડ્યો. એમને લાગ્યું મેં આ સિદ્ધની હત્યા કરી અને મારે માથે પાપ બેઠું.

મેં એને છેતર્યો. એ ગમે એવો હુષ્ટ હશે તેમાં મારે શું ? હું તો એને જ જીવતો કરીશ, એમ વિચારી એણે સિદ્ધને જીવતો કર્યો.

સિદ્ધ તો તરત જ રાજાને પગે પડ્યો. તે બોલ્યો : રાજાજી ! તમે તો માફ પાપ ધોષ નાંખ્યું. સ્વાર્થને માટે મેં આટલા બધા માણસોની હત્યા કરી હતી તેનો હવે મને પસ્તાવો થાય છે. તમે મને પાછો સજીવન કેમ કર્યો ? તમારા હાથે તો મને મોક્ષ મળત.

રાજાએ કહ્યું કે મને તારા ચેલાએ કહ્યું એટલે મેં તને કઠામાં નાંખ્યો. પરંતુ પછી મને લાગ્યું કે ગમે તેવી વિધાના લોભમાં પણ મારે હત્યા શા માટે કરવી જોઈએ ? એટલે મેં તને જીવતો કર્યો. હવે તમે જાણો અને તમારી વિધા જાણે. હું તો એમ જ સમજું છું કે :

ચિરંજીવિ નહિ કોય, ગયા માંધાતા મહીપતી;

ચિરંજીવિ નહિ કોય, ગયા છત્રપંત છત્રપતી;

ચિરંજીવિ નહિ કોય, ગયા અધિકારી ઇંદ્ર;

ચિરંજીવિ નહિ કોય, ગયા ક'ઇ સૂરજ ચંદ્ર;

બળા ગયા રામને રાવંજી, ગયા તે દેવ કાનવી;

ગયા સત્યવાદી સભક્ષણ, તો કોણ માત્રમાં માનવી.

સિદ્ધે કહ્યું કે આપના પ્રતાપથી હું ચેલાને જીવતો કરી શકીશ, એમ કહી તેણે ચેલાને જીવતો કર્યો. ચેલા હીને એકદમ ગુરૂને પગે લાગ્યો, અને કહ્યું કે મેં તમારા સામે જાહુ અહંકાર કર્યો છે, માટે હું તમારી ક્ષમા માગું છું. સિદ્ધે તેને આશીર્વાદ આપ્યા અને કહ્યું કે તું તો મારા

કરતાં સવાયો થયો છું. પછી ગુરૂચેલાએ મળીને પેલા એકસોને છ જણાને સજીવન કર્યા અને ફરેક જણાને પોત-પોતાને ઘેર વિદાય કર્યા. પછી પેલો ચેલો પણ પોતાના બાપની પાસે કાશીએ ગયો, અને વિક્રમરાજા સિદ્ધને આગ્રહ કરીને ઉજ્જન લઈ ગયા. આ પ્રમાણે વિક્રમરાજાના પરાક્રમની અને પરોપકારની આ વાર્તા છે. હે લોજરાજા ! તમે જ્યારે એવા પરાક્રમે કરશો ત્યારે જ આ સિંહાસન ઉપર બેસી શકશો. આમ કહીને તે પુતળી ઇંદ્રાણી ઉડીને આકાશમાં ચાલી ગઈ.

સિંહાસન બત્રીસીની

સમાપ્તિ.

સિંહાસન બત્રીસીની સમાપ્તિ.

લોજરાજાને ગામ બહાર ઉકરડાના ટેકરા નીચેથી, વિક્રમરાજાનું સિંહાસન મળ્યું હતું, તે તો આપણે જાણીએ છીએ. આ સિંહાસનને ફરતી બત્રીસ પુતળીયો હતી. રાજા લોજ બહુ હોંસથી સિંહાસન ઉપર બેસવા ગયા ત્યારે દરેક પુતળીએ વિક્રમરાજાના પરાક્રમની એકેક વાર્તા કહી અને જણાવ્યું કે તમે જ્યારે વિક્રમરાજા જેવા પરાક્રમે કરીને પરાંપકારી થશો ત્યારે આ સિંહાસન ઉપર બેસી શકશો. આ આખા પુસ્તકનો સાર શામળલક્ષ્મી નીચે પ્રમાણે આપે છે:-

ભાગ્યશાલી નૃપ લોજ, સિંહાસને ચરણુ ધરે છે;
પુતળી બત્રીસ પવિત્ર, કથા અકેકી કરે છે;
પ્રથમ હરણુની વાત, વિપ્રની બીજી વિવેકે;
કથા ત્રીજીએ કમળ, ચોથી સીંહલની નેકે;

છે પાંચમી વાત પાંચ દંડની, છઠ્ઠી અબોલા રાણીએ;
શુભ નાપિકની છે સાતમી, શામળ જીભતે જાણીએ.

આઠમી ધનવંત સેઠ, હંસની કહી નવ કોડે;
દશમી ગંધર્વસેન, અગીઆરમી કમળની જોડે;
બારમી વિક્રમચરિત્ર, તેરમી સમુદ્રવદની;
ચૌદમી નૌકા સાર, પંદરમી મેના પોપટની;
કહી સાળમી ધાડાકાણી, સત્તરમી પંખી તણી;
અઠારમી વહાણુ અરપાવોયાં, શામળ કહે શોભા ધણી.

ઓગણીસ લાલો રાણો, વૈતાળની વજ્રવી વીસે;
એકવીસ કહીએ પાન, કામધેનુની ખાવોસે;
તેવીસમી ભદ્રાભામ, ચોવીસે ગોટકા ગાળે;
પચીસમી જોગણી જાણ, છવીસ માધવની છાળે;

સત્તાવીસમી છે લક્ષ્મણદિની, અઠાવીસે શુક સાદીકા;
ઓગણત્રીસમે સ્ત્રી ચરિત્ર કથું, શામળ કહે ત્રિવિધ તારીકા.

ત્રીસમી ભરથરી ભૂપ, એકત્રીસમી રૂપાવંતી;
ત્યાં વિપ્રરાય કન્યાય, જાણે જે બુદ્ધિ અનંતી;
બત્રીસમી બુદ્ધિનિધાન, જાણુ વૈતાળ પંચવીસે;
શિષ્ય શુર સંવાદ. જશ ઉપર રાજ થઇ જે;

અઠેક પ્રાકમ અઠેક પુતળી, વજ્રવી સ્વર્ગ ચાલી ગઇ;
શામળ સતવાદી સમજીઓ, નરપત ભોજ નિશા થઇ.

આ પ્રમાણે બત્રીસે પુતળીઓએ ભોજરાજાને કહ્યું
કે તમે પરમાર્થના કામ કરો. ભોજરાજાએ પણ હવે નક્કી
કર્યું કે સિંહાસન ઉપર બેસવામાં જ કાંઈ મોટાઈ નથી.
પણ પરમાર્થના કામ કરવામાં મોટાઈ છે. એટલે તે સિંહાસન
ઉપર બેઠા નહિ, પણ તેની પૂજા કરવા માંડી તથા દાન
કરીને પંડિતોને આશ્રય આપવા માંડ્યો. આ રીતે તેમના
દરબારમાં કાળીદાસ, માધવ વગેરે વિદ્વાનો ભેગા થયા હતા,
અને તેમણે ભોજરાજાના આશ્રયથી સુંદર ગ્રંથો રચ્યા હતા.

આ પ્રમાણે શામળભટ્ટે સિંહાસન બત્રીસીનું પુસ્તક
સમાપ્ત કર્યું. પુસ્તકને અંતે કવિ કહે છે:

કાંઈક મળવી વિપ્ર શ્રી, વિદેશરનો તન;
પંડિત વડેશે પ્રમળ. મહાદેવ ઉપર મન;
આણુંદીખાઈતો અર્લ કે, લીલીલા કેરો બ્રાત;
પિતા પુરપોષ્ય ગણુ, ઇંદ અતપુણી માત;

શિષ્ય તે નહાના ભટ તણો, વેગણપુર જે ગામ;
હાસ સૌ કવિજન તણો, શામળભટ નિજ નામ.
માતર પરગણામાં મણી, સિંહજ શિરોમણી ગામ;
વિરેશ્વર વિશ્વંભરો, વડું વડેફે નામ.
રખીદાસ રાજ રાજેશ્વરો, તેડયો પંડિત પ્રીત;
કરો પુરણ કવિતા તમે, રામકથાની રીત.

x x x x

અંથ કરાંચો ગુણીજને, રખીદાસ પ્રતાપ;
ભણ્યાંચો ભાટ ગમાનને, કરે દશ દીશ અખ્યાત.

x x x x

સિંહાસન ખત્રીસીની કથા કહી કરે જોડ,
ઓતા વક્તા સાંભળો, રંજ ન દેશો ખોડ;
સંવત સત્તર પંચોતરો, કરવા માંડયો અંથ;
ખત્રીસ વાત પંચાશીએ, પુરણ કીધો પંથ.
સિંહજ પટેલ રખીદાસ વડો. કોડે તેડયો કવિરાજ;
સત વાત સંભળાવી એ, મોટા છે મહારાજ.
મશ્વરની મરછા થકી, શિવ કીરપા મુળજ્ય;
સરસ્વતી સેવન કર્યું, પુરણ કર્યું પુરાણ,
ગાય શીએ ને સાંભળો, કહે કવિતા કરજોડ;
શામળ ભટ કહે બોલજો, જય જય શ્રી રણજોડ.

